

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Raiskausrikokset ja oikeuskäytäntö

Mattila, Karin
Pelkonen, Sanna

2017 Hyvinkää

Laurea-ammattikorkeakoulu
Hyvinkää

Raiskausrikokset ja oikeuskäytäntö

Karin Mattila, 1401661
Sanna Pelkonen, 1401632
Liiketalous P2P
Opinnäytetyö
19.5.2017

Karin Mattila ja Sanna Pelkonen

Raiskausrikokset ja oikeuskäytäntö

Vuosi 2017 Sivumäärä 89

Tämä opinnäytetyö on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, joka kokoaa yhteen kattavasti tietoa raiskausrikoksista Suomessa. Työn viitekehys koostuu rikosoikeusjärjestelmämme yleisistä opeista niiltä osin, kuin ne ovat oleellisessa asemassa tarkasteltaessa raiskausrikoksia ja niiden seuraamuksia. Tutkimusongelmana oli selvittää, minkälaiset seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavat teot on kriminalisoitu voimassa olevan lainsäädäntömme mukaan ja minkälainen oikeuskäytäntö raiskausrikosten osalta on syntynyt. Aihetta haluttiin tarkastella lisäksi ajan-kohtaisen maahanmuuttokriisin näkökulmasta ja selvittää, löytyykö vallitsevasta pakolaistilanteesta ja raiskausrikosten tilastollisista muutoksista yhteistä tekijää.

Raiskaus loukkaa henkilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta, joka on merkittävä suojeltava oikeushyvä yhteiskunnassamme. Aihe on ajankohtainen ja paljon keskustelua herättävä, sillä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden merkitys on ajan saatossa korostunut koko ajan yhä enemmän ja seksuaalirikosten erityisluonnetta on alettu ymmärtää paremmin. Asenteiden muutos on osaltaan vaikuttanut suuresti lainsäädäntöön ja teoista seuraaviin rangaistuksiin ja seksuaalirikoslainsäädäntöä onkin muutettu historian aikana merkittävästi.

Tutkimusmetodinä käytettiin pääosin oikeusdogmatiikkaa ja tutkimusongelmaa lähdettiin tarkastelemaan voimassaolevan lainsäädännön avulla. Työssä sivuttiin lisäksi seksuaalirikosten oikeushistoriallista näkökulmaa, sillä voidakseen ymmärtää voimassaolevan lainsäädännön erityispiirteet, täytyy ymmärtää mistä lähtökohdista tarkasteltavat kriminalisoinnit ovat muokkaantuneet sellaisiksi kuin ne tänä päivänä ovat. Myös oikeusvertailua käytettiin apuna tarkasteltaessa raiskausrikoksia tilastojen kannalta, sillä vertailukohtien myötä lukija pystyy hahmottamaan kokonaiskuvaa paremmin. Lähteinä käytettiin voimassa olevien lain pykälien lisäksi niiden taustalla olevia esitöitä, oikeuskirjallisuutta sekä aiheesta tehtyjä aiempia tutkimuksia.

Yhtenä tärkeimpänä johtopäätöksenä voidaan todeta, että viime vuosien muutokset seksuaalirikosten lainsäädännössä ovat olleet tarpeen tärkeän oikeushyvän suojelun ja sukupuolten välisen tasa-arvon kannalta. Kun huomioidaan erinäisiä vaikuttavia tekijöitä, raiskaustapausten ei voida tilastojen valossa sanoa määrällisesti kasvaneen merkittävästi. On kuitenkin tärkeää huomioida ulkomaalaistaustaisten osuus kyseisissä rikoksissa ja samanaikaisesti olla myös tietoinen naapurimaamme Ruotsin tilanteesta ja sen myötä pohtia, minkälaisia mahdollisia vaikutuksia vallitseva maahanmuuttokriisi voi yhteiskuntaamme tuoda.

Karin Mattila ja Sanna Pelkonen

Rape crimes and legal usage

Year	2017	Pages	89
------	------	-------	----

The purpose of this thesis is that it is a literature review which collects thoroughly information about rape crimes in Finland. The theoretical framework of this thesis consists of essential parts of the general theory of our criminal law system. The research problem was to find out what kind of the offences concerning sexual self-determination are criminalized in our present legislation and how those offences are punished. The subject was also studied from the aspect of the current immigration crisis.

Rape is a crime that offends a person's sexual self-determination. The importance of sexual self-determination as an object of legal protection is high and its importance has risen a lot over time. Also, the understanding concerning sexual offence's special nature has improved lately, so the topic is very current now. The attitude towards women and their rights has changed significantly and has for one's part improved the legislation in relation of sexual offences.

Legal dogmatic was used as a main research method to study the defined research problem. The history of sexual crimes is also touched on, because present laws can't be understood properly if you don't know how they were developed. With the help of comparative law this thesis creates a better overall picture about the statistics of rape crimes and their punishments. Legal literature with current laws and their preliminary work was used as a source material in this thesis. Previous surveys about the subject were also explored and considered.

One of the main conclusions of this thesis was that all the changes that have been done involving our legislation of sexual offences have been necessary, when trying to protect an important object of legal protection and to improve sexual equality. When taking certain factors into account, it can't be said that the amount of rape crimes has increased. However, it is important to have knowledge about an immigrant's part in these crimes, to be aware of Sweden's situation and to ponder, what kind of effects this current immigration crisis might have.

Keywords: Sexual crimes, rape, immigration, legal usage

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Oikeudellinen kirjoitelma	6
3	Rikosoikeusjärjestelmä	7
	3.1 Seuraamusjärjestelmä.....	9
	3.2 Rangaistuksen määrääminen	10
	3.3 Rikosten yhtyminen ja yhteisen rangaistuksen määrääminen.....	17
	3.4 Rangaistuslajit	22
	3.5 Vahingonkorvaus.....	27
	3.6 Rikosprosessi	30
4	Seksuaalirikoslainsäädännön historiaa.....	34
	4.1 Rikoslain kokonaisuudistus vuonna 1998	37
	4.2 2010-luvun uudistukset.....	38
5	Seksuaalirikosten tunnusmerkistöt ja rangaistusasteikot	43
	5.1 Raiskausrikokset ja seksuaalinen ahdistelu.....	43
	5.2 Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	52
	5.3 Sukupuoliyhteyden ja seksuaalisen teon määritelmät.....	53
	5.4 ”Yritys on rangaistava”	54
6	Mikä määrittää oikeudenmukaisen seuraamuksen rikoksesta	56
7	Raiskausrikokset tilastoina	59
	7.1 Tekojen määrä ilmoitusten ja tuomittujen perusteella.....	60
	7.2 Raiskausrikosten tuomiot suhteessa tekojen laatuun.....	63
	7.3 Ulkomaalaistaustaiset raiskausrikoksissa	68
	7.4 Seksuaalirikollisuus Ruotsissa	74
8	Asenteista seksuaalista itsemääräämisoikeutta kohtaan.....	77
9	Johtopäätökset	79
	Lähteet	83
	Kuviot	89

1 Johdanto

Rikolliseksi säädetyn teon taustalla on jonkin oikeushyvän loukkaus. Seksuaalirikoksissa loukataan henkilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Sen merkitys suojeltavana oikeushyvä on korostunut vuosien saatossa. Seksuaalirikoksista annetut tuomiot puhuttavat kansaa. Kansan oikeustaju ja oikeuslaitoksen jakamat tuomiot eivät useinkaan kohtaa, joka aiheuttaa kritiikkiä ja keskustelua. Kuitenkin oikeuslaitosta ohjaavat periaatteet ja lait, jotka taas ovat lainsäätäjän luomia. Kokonaisuudessaan koko rikosprosessi esitutkinnasta syyteharkintaan ja edelleen oikeudenkäyntiin, on monen tekijän summa ja asiaa tulee tarkastella kokonaisuutena, jotta voi ymmärtää muun muassa syyllisyysvastuun, seuraamusjärjestelmän ja annettujen rangaistusten perusteita. Rikosoikeuden yleiset opit ja kunkin rikoksen tunnusmerkistö yhdessä koko rikosprosessin osatekijöiden ja lopulta tuomioistuimen tuomiovallan kanssa muodostavat kokonaisuuden, joka vaikuttaa rikoksesta seuraavaan rangaistukseen.

Seksuaalirikoksista säädetään rikoslain 20 luvussa ja tässä opinnäytetyössä aihe on rajattu koskemaan nimenomaan raiskausrikoksia, eli raiskausta ja törkeää raiskausta. Esimerkiksi lapsiin kohdistuvat seksuaaliset hyväksikäytöt sekä seksuaalinen ahdistelu on rajattu pois, jotta raiskaukseen, sen tunnusmerkistöön ja lainsäädännölliseen historiaan on voitu syventyä paremmin. Opinnäytetyötä tehdessä tarkoituksena on ollut syventyä raiskausrikosten lainsäädännön muutoksiin historian eri vaiheissa. Historian avulla on tutkittu näihin muutoksiin vaikuttaneita syitä sekä myös muutoksista aiheutuneita seurauksia. Historian mukaan ottamisella on haluttu tukia erityisesti sitä, miten nykyiseen lainsäädäntöön on päädytty. Raiskausta on tarkasteltu myös rikosprosessuaaliselta kannalta, sillä raiskausrikoksen toteen näyttämiseen liittyy usein monia epävarmuustekijöitä. Tilastojen valossa luodaan katsaus tekojen ja seuraamusten kehitykseen sekä ulkomaalaisten osuuteen rikoksesta epäillyistä. Oikeustapausesimerkkien avulla saadaan käytännön tietoa annetuista rangaistuksista sekä niiden perusteista, sillä oikeuskäytännölläkin on osuutensa tuomittavissa rangaistuksissa.

2 Oikeudellinen kirjoitelma

Tämä opinnäytetyö asemoituu rikosoikeuteen, joka kuuluu julkisoikeuden alaan. Rikosoikeus käsittelee valtion rankaisuoikeuden käyttöä kansalaisiin nähden ja se voidaan jakaa kahteen osaan, yleiseen osaan sekä erityiseen osaan. Tässä työssä käsitellään viitekehyksenä rikosoikeuden yleistä osaa lähinnä seuraamusjärjestelmän osalta, joka luo pohjan rikosoikeuden erityiseen osaan syventymiseen.

Tutkimusongelmana on selvittää, minkälaiset seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavat teot on kriminalisoitu voimassa olevassa lainsäädännössämme ja millainen rangaistuskäytäntö

on niiden osalta. Tutkimusongelma on rajattu käsittelemään seksuaalirikoksien osalta erityisesti raiskausrikoksia ja koskemaan nimenomaan aikuisiin kohdistuvia tekoja. Myös muita seksuaalirikoksia ja lapsiin kohdistuvia tekoja sivutaan niiltä osin, kun se on välttämätöntä raiskausrikosten ja aikuisiin kohdistuvien tekojen määrittelyn vuoksi. Ajankohtaista näkökulmaa halutaan tuoda esiin sen kautta, kuinka ulkomaalaistaustaisten henkilöiden osuus näkyy seksuaalirikoksissa ja mihin suuntaan se on kehittynyt viime vuosina, vallitsevan maahanmuuttotilanteen myötä.

Tutkimusmenetelmänä käytetään pääosin lainoppia eli oikeusdogmatiikkaa, jonka avulla tutkitaan voimassa olevia säännöksiä ja niiden tulkinnasta muodostuvaa rangaistuskäytäntöä. Lähteinä käytetään pääosin voimassa olevan lain lisäksi niiden taustalla olevia esitöitä ja oikeuskirjallisuutta. Työssä käsitellään jonkin verran myös oikeushistoriallista näkökulmaa, sillä voidakseen ymmärtää voimassa olevan lainsäädännön piirteet täytyy ymmärtää mistä lähtökohdista tarkasteltavat lain pykälät ovat muokkaantuneet. Oikeusvertailua käytetään apuna tarkasteltaessa raiskausrikoksia tilastojen kannalta, jotta lukija pystyy paremmin hahmottamaan kokonaisuutta.

3 Rikosoikeusjärjestelmä

Yhteiskunnan kehitysvaihe ja sen taloudellinen ja poliittinen järjestelmä vaikuttavat merkittävästi siihen, mihin pidetään tarpeellisenä reagoida rikosoikeuden keinoin. Yhteiskunnan jatkuvassa muutoksessa on tarve tasaisin väliajoin tarkistaa myös rikosoikeudellisen kontrollin suuntaa. Uusia tekoja kriminalisoidaan ja aiemmin rangaistavina pidettyjä tekoja saatetaan dekriminoida.¹ Yhteiskunnassamme tärkeinä pidettyjen arvojen vaarantamisilta pyritään välttymään rikosoikeudellisilla käskynormeilla, joita tehostetaan rikoslaista ilmenevällä rangaistusuhalla. Järjestelmän perustehtävä on tarjota yksilölle suojaa toisten yksilöiden uhkaavia loukkauksia vastaan. Rikosoikeutta on hyväksyttävää käyttää vain oikeushyvien suojeluun, edellyttäen ettei ole toista moraalisesti hyväksyttävämpää ja kohtuullisin kustannuksin toimeenpantavaa järjestelmää ja niin, että sen tuomat edut ovat sen tuottamia haittoja suuremmat. Rikoslaki (RL 39/1889) jakaantuu yleiseen osaan, jossa säännellään rikoslain yleisluontoiset kysymykset, sekä erityiseen osaan, joka käsittää yksittäisten rikosten tunnusmerkitöitä. Käsitteellisesti rikoslain erityinen osa koostuu rikoksen nimestä, sen tunnusmerkistöstä ja rangaistussäännöksestä. Tunnusmerkistö määrittelee kielletyn menettelyn ja rangaistussäännös sen, millainen rangaistus teosta voidaan tuomita.²

Kriminalisoinnilla tarkoitetaan päätöstä liittää rangaistusuhka johonkin tiettyyn käyttäytymiseen ja sen tuloksena on yksi tai useampi rangaistussäännös. Lainsäätäjä pyrkii rangaistuksen

¹ Koskinen 2008, 1-2.

² Tapani ja Tolvanen 2016,7; Frände 2012, 4; Lappi-Seppälä 2000, 36-37.

uhalla vaikuttamaan kansalaisten käyttäytymiseen suojellakseen jotakin arvokasta oikeushyvää tai suojeluintressiä. Tällaiset oikeushyvät joko suoraan tai epäsuorasti hyödyttävät yksilön itsemääräämisoikeutta ja usein sisältyvät perustuslakiin³ tai ihmisoikeussopimuksiin. Joidenkin kriminalisointien taustalla olevia suojeluintressejä ei voida suoraan johtaa perusoikeuksista, mutta se ei kuitenkaan tee niistä hyväksyttävyyden kannalta kyseenalaisia. Perustuslaki antaa suojaa yksilön oikeuksille ja kriminalisointi taas merkitsee yksilön vapauden rajoittamista. Suomalaisessa järjestelmässä eduskunnan perustuslakivaliokunta määrittää kriminalisoinnin perusteeksi kelpaavat suojeluintressit.⁴ Vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa otettiin kantaa hyväksyttävän kriminalisoinnin edellytyksiin ja sen esitöissä esitettiin seitsemän yleissääntöä sille, milloin perustuslaissa taattuja oikeuksia voidaan rajoittaa tavallisella lailla. Nämä säännöt koskevat muun muassa sitä, että rajoituksen täytyy perustua lakiin, ei sitä alempaan säädökseen, rajoitusten on oltava tarkkarajaisia ja täsmällisesti määritettyjä sekä rajoitusperusteiden on oltava hyväksyttäviä. Rajoittamisen tulee myös olla painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimaa suhteessa rajoitettavaan oikeushyvään eikä se voi olla ristiriidassa kansainvälisten oikeusvelvoitteiden kanssa.⁵ Arvioitaessa sitä, onko jostakin kriminalisoinnista aiheutuva vapaudenrajoitus oikeassa suhteessa siitä saavutettuun hyötyyn, tulee asiaa tarkastella niin kutsutun ultima ratio-periaatteen kautta. Tämän periaatteen mukaan rikosoikeutta tulee käyttää vasta viimeisenä vaihtoehtona, kun kaikki muut keinot voidaan todeta riittämättömiksi. Keskeistä on selvittää, millaisia vaihtoehtoisia menetelmiä on olemassa, toimivatko ne ja mitkä niiden mahdolliset haittavaikutukset ovat. Kun kaikki lain esitöissä esitetyt vaatimukset täyttyvät, tietyn asian kriminalisointia voidaan pitää rikosoikeuden kannalta perustuslain mukaisena ja samalla hyväksyttävänä.⁶

Yhtenä koko rikosoikeusjärjestelmän pääperiaatteena on laillisuusperiaate. Suomen Perustuslain (1999/731) 8 pykälän mukaan ”Ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty.” Laillisuusperiaate vaatii, ettei tuomari tai muu lainkäyttäjä saa mennä lain ulkopuolelle, vaan jokaisen tuomion on perustuttava kirjoitettuun lakiin. Rangaistuksen tuomitseminen edellyttää tunnusmerkistön mukaisuutta, eli sitä että teko täyttää ne ehdot, jotka on laissa määritelty. Rangaistusvastuun perustaminen tekoon, jota lakiteksti ei sisällä, on kiellettyä. Myöskin rangaistuslajin ja rangaistusmäärän on tultava laista. Laillisuusperiaate kieltää lainsäätäjää myöskään ulottamasta kriminalisointeja niihin tekoihin, jotka on tehty ennen lain voimaantuloa. Kielto kattaa myös ne tilanteet, joissa lainsäätjä ankaroittaa jo olemassa olevaa ran-

³ Suomen perustuslain (1999/731) 7 pykälän 1 momentin mukaan ”Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.”

⁴ Frände 2012, 18-20.

⁵ PeVM 25/1994 vp, 5.

⁶ Frände 2012, 22; Lappi-Seppälä 2002, 37.

gaistusasteikko. Laillisuusperiaatteen mukaan lainsäädännön on lisäksi oltava riittävän täsmällistä ja ymmärrettävää. Sekä tekotyyppi että rangaistusuhka tulee ilmaista niin selvästi, että siitä saadaan selville mitä on kriminalisoitu ja kuinka ankarasti.⁷

3.1 Seuraamusjärjestelmä

Rikosoikeudellisen järjestelmän tavoitteena on ehkäistä yksityisten tai yleisten etujen kannalta vahingollisten tekojen tapahtumista. Koska yleensä yhteiskuntapolitiikassa pyritään tekemään hyvää ja rikosoikeudellinen järjestelmä tuottaa pahaa, sen olemassaolo on oikeutettu vain siinä määrin ja siinä ankaruudessa, kuin vähemmän pahaa tuottavilla keinoilla ei voida samaa tavoitetta saavuttaa. Sen vaikutusten täytyy myös olla kohtuullisen tehokkaita, sillä muutoin sillä ei todellisuudessa ole sitä yleistävää tehoa, jolla sitä perustellaan. Rikosoikeus eroaa muista oikeudenaloista huomattavasti juuri sen vuoksi, että se vaatii jatkuvaa oikeutusta.⁸

Rankaiseminen on tarkoituksellista kärsimyksen tai kielteisen kokemuksen aiheuttamista ja koska tarkoituksellinen haitan aiheuttaminen on vastoin eettisiä periaatteitamme, rangaistuksen käyttö vaatii oikeutuksen. Rangaistusteoriat perustelevat rangaistuksen käyttöä ja ottavat kantaa siihen, missä tarkoituksessa ja millaisin edellytyksin rikoslain käyttö on oikeutettua. Teoriat voidaan jakaa retribuutio eli sovitus- ja preventioteorioihin⁹. Perinteisesti teoriat on asetettu toistensa vastakohtiksi, sillä ensimmäisen mukaan rikoksesta rangaistaan, koska se on tehty ja se täytyy sovittaa, kun taas jälkimmäisen mukaan rangaistaan tulevan rikollisuuden ehkäisemiseksi.

Sovitusteoriat siis perustavat rangaistuksen oikeutuksen menneisiin tapahtumiin eli tehtyyn rikokseen ja vaikutus kohdistuu nimenomaisesti tekijään itseensä. Rangaistus on oikeutettu, koska rikoksen tekijä on teollaan osoittanut ansainneensa sen. Taustalla oleva sovitusajatus voi olla sisäinen, jolla tarkoitetaan sitä, että rangaistus itsessään riittää perusteluksi, tai se voi olla välineellinen, jolloin sitä perustellaan sovituksen myönteisillä ulkoisilla merkityksillä. Tällaisia voivat olla esimerkiksi tekijän omatunnon tuskista vapautuminen tai muiden henkilöiden oikeustajun tyydytys.¹⁰ Preventioteoriat puolestaan suuntautuvat tulevaan ja kiinnittävät huomionsa rangaistuksen hyötyvaikutuksiin koko yhteiskunnan kannalta. Ne voidaan jakaa edelleen yleis- ja erityispreventioon sen mukaan, miten sen rikollisuutta ehkäisevä vaikutus ilmenee. Yleispreventioteorioissa on kyse siitä, että vaikutus kohdistuu yleisen lainkuuliaisuu-

⁷ Frände 2012, 29-42.

⁸ Koskinen 2008, 9; Frände 2012, 16.

⁹ Retribuutioteoria tunnetaan myös nimellä absoluuttinen teoria tai sovitusoteoria, preventioteoriasta puolestaan puhutaan myös nimellä relatiivinen rangaistusteoria (Koskinen 2008, 7).

¹⁰ Lappi-Seppälä 2000, 16-17.

den ylläpitämiseen. Kansalaiset pidättäytyvät tekemästä rikoksia, koska he pelkäävät rangaistuksia (pelotuspreventio) tai koska he haluavat noudattaa lakia toimiakseen moraalisesti oikein (integraatiopreventio). Koko rikosoikeudellisen järjestelmän lähtökohtainen tavoite onkin, että haitalliset teot jäisivät mahdollisimman suuressa määrin kokonaan tekemättä. Yleisemmän vaikutuksen saavuttamiseksi kansalaisilla tulee kuitenkin olla riittävästi tietoa rikosoikeuden säännösten sisällöstä. Erityispreventiossa on puolestaan kyse siitä, että jo rikoksen tehnyt henkilö pidättäytyisi rikoksen uusimisesta. Sen toteuttamiskanavina toimivat esimerkiksi varoitus, rikoksentekijän sopeuttaminen sekä hänen tekemisensä kyvyttömäksi syyllistyä uudestaan rikokseen esimerkiksi eristämällä hänet yhteiskunnasta.¹¹

Rangaistusteorioiden oikeuttaneet yhteiskunnassamme rankaisemisen, mutta myös toisina ajattelijoita löytyy. Abolitionismi on poliittinen suuntaus, jonka tavoitteena on poistaa laillistettuja yhteiskunnallisia vääryyksiä, kuten kuoleman- ja ruumiinrangaistukset sekä vankilat. Sen mukaan rangaistusjärjestelmä pitäisi kokonaan poistaa, tai vähintäänkin tuntuvasti supistaa, ja sen sijasta tulisi käyttää muita seuraamuksellisia toimenpiteitä, kuten vahingonkorvausta.¹² Dan Frände toteaa, että rikosoikeusjärjestelmää tarvitaan niin kauan, kun ei ole parempaakaan keinoa taata järjestynyt ja turvallinen yhteiskuntaelämä. Hän tuo esiin myös sen, ettei yksikään valtio ole yrittänyt luopua rangaistusjärjestelmästänsä, jonka voidaan ajatella tukevan sitä, että moitittavista teoista rankaiseminen kuuluu osaksi modernia yhteiskuntaa.¹³ Samoilla linjoilla on myös Lappi-Seppälä, joka lisäksi toteaa rikosoikeudellisen järjestelmän olevan vaihtoehtoisiin menetelmiin verrattuna kaikille osapuolille tyydyttävämpi ja turvallisempi ratkaisu, joka hillitsee omankäden oikeuden ja koston harjoittamista.¹⁴ Myös Tapani ja Tolvanen korostavat sitä, että rikosoikeusjärjestelmälle on vaikea löytää paremmin perusteltavissa olevaa korvaavaa järjestelmää joka myös toimisi. Tätä he perustelevat sillä, että abolitionismin kannattamat sanktiomenetelmät, kuten vahingonkorvaus, eivät ehkäise riittävän tehokkaasti erilaisia oikeudenloukkauksia.¹⁵

3.2 Rangaistuksen määrääminen

Ennen siirtymistä latitudi- eli rangaistusasteikko järjestelmään, tietystä rikoksesta seurasi tietty rangaistus ja tuomioistuimen tehtävänä oli yleensä vain laissa säädetyn rangaistuksen vahvistaminen. Tällainen absoluuttisten rangaistusten järjestelmä oli hyvin jäykkä eikä se huomioinut sitä, että sama rikostyyppi voi toteutua toisinaan vakavampana, toisinaan lievem-

¹¹ Lappi-Seppälä 2000, 18-21; Matikkala 2010, 4-6; Tapani ja Tolvanen 2016, 12-14; Koskinen 2008, 7-8.

¹² Matikkala 2010, 4-6; Tapani ja Tolvanen 2016, 12-14; Koskinen 2008, 5.

¹³ Frände 2012, 17-18.

¹⁴ Lappi-Seppälä 2000, 36-37.

¹⁵ Tapani ja Tolvanen 2016, 14.

pänä. Nykyisen rikoslain rangaistukset ovat lähes aina relatiivisia ja rangaistuksen määräämisen lähtökohtana on määritellä soveltuva rangaistusasteikko. Lainsäätäjä on säätänyt rangaistuksille kehukset, jotka ilmentävät kyseisen rikostyyppin moitittavuuden astetta, ja jossa saman rikosnimekkeen sisällä moitittavuuteen vaikuttavat seikat voidaan huomioida. Tuomioistuimen tehtävänä on näiden asetettujen rajojen sisällä määrätä konkreettinen rangaistus. Rangaistusjärjestelmän lähtökohtiin kuuluu, että rangaistus sisältää moitteen ja rangaistus mitoitetaan sen mukaan, kuinka ankaraan moitteeseen tehty rikos antaa aihetta. Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä korostaa yleisprevention lisäksi oikeudenmukaisuusperiaatteita, eli ennustettavuutta, yhdenvertaisuutta ja seuraamusten suhteellisuutta.¹⁶

RL 6:3:n mukaan rangaistuksen määräämisessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Viittaus muihin lain mukaan rangaistuksen määrään vaikuttaviin tekijöihin tarkoittaa ennen kaikkea eri rikoslajien yksittäisistä tunnusmerkistöistä ilmeneviä seikkoja. Keskeiset rikoskohtaiset moitittavuusarvostelun perusteet eli erityiset mittaamisperusteet löytyvät tunnusmerkistöä sekä rikoksen törkeys- ja lievennysperusteita tulkitsemalla.¹⁷

Rangaistuskäytännön yhtenäisyyden vaatimuksen taustalla on ihmisten yhdenvertaisuus lain edessä, josta säädetään jo perustuslaissa. Perustuslain (1999/731) 6 luvun 2 pykälän mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa eri asemaan minkään henkilöön liittyvän syyntä perusteella. Yhdenvertainen kohtelu merkitsee oikeusturvaa ja samalla myös lainkäytön ennustettavuutta. Lisäksi se kieltää mielivallan. Yhdenvertaisuusperiaatteen keskeisenä sisältönä on se, että samanlaisia tapauksia kohdellaan samoin ja erilaisia tapauksia eritavoin, jonka myötä kyetään takaamaan RL 6:3:ssa säädetty rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Sen toteuttamisessa hyödynnetään normaalirangaistusajattelua, jonka lähtökohtana on se, että tavallisimmilla rikoksilla on tiettyjä tyypillisiä ilmenemismuotoja, joista oikeuskäytännössä tuomitaan tietynlainen rangaistus. Oikeuskäytäntö muodostaa kullekin rikoslajille normaalirangaistusvyöhykkeen, joka osoittaa rikoksesta tuomitsemiselle konkreettisen lähtökohdan, josta poikkeaminen ankarampaan tai lievempään suuntaan sallitaan vain selvin perusteluin. Normaalirangaistusajattelun mukainen mittaaminen tapahtuu siis vertailemalla tuomittavana olevaa tekoa rikoksen tavallisiin ilmenemismuotoihin ja se ohjaa oikean rangaistuksen löytämistä.¹⁸ Yhdenvertaisuusperiaatteen ajatus on selkeä, mutta ongelmia tuottaa tapausten samankaltaisuusarvio. Koska käytännössä täysin samanlaisia rikosjuttuja ei ole olemassa, täyden

¹⁶ Matikkala 2010, 112-113, 119-120; Koskinen 2008, 104.

¹⁷ HE 44/2002 vp, 202.

¹⁸ Lappi-Seppälä 2000, 317-318; Matikkala 2010, 116-118; Tapani ja Tolvanen 2016, 19-22.

vastaavuuden sijasta riittää olennainen vastaavuus olennaisissa asioissa. Tämä korostaa lainkäyttäjän ammattitaitoa kyetä tunnistamaan olennaiset piirteet ja se, kuinka ne vaikuttavat rangaistuksen mittaamisessa.¹⁹

RL 6:4:n mukaan rangaistus tulee mitata niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen. Rikoksen vahingollisuuden ja vaarallisuuden arvioinnin lähtökohdan muodostaa rikoslaissa säädelty rikoksen tunnusmerkistö. Lain esitöiden mukaan teon vahingollisuus ja vaara ei tarkoita vain toteutunutta seurausta, vaan myös sitä jonka teosta olisi saatanut odottaa aiheutuvan.²⁰ Suhteellisuusperiaatteen mukaan rikoksen ja sen rangaistuksen ankaruuden välillä tulee vallita oikeudenmukainen sekä hyväksyttävä suhde. Periaate määrittää rikoksen ja rangaistuksen välistä suhdetta, mutta myös eri rikosten asemaa toisiinsa nähden. Eri törkeysastetta olevista rikoksista on siis tuomittava rangaistukset, jotka eroavat toisistaan samassa määrin kuin tekojen törkeys eroaa toisistaan. Jotta suhteellisuusperiaate voi toteutua, rikosten keskinäisen törkeysjärjestyksen ja rangaistusten keskinäisen ankaruusjärjestyksen lisäksi on määriteltävä se absoluuttinen taso, eli rangaistusasteikko, jolle rangaistukset asettuvat.²¹

Yhtenä rangaistuksen määrään vaikuttavana tekijänä ovat Rikoslain 6 luvun 5 pykälän mukaiset koventamisperusteet. Kyseisen lain kohdan mukaan koventamisperusteita ovat rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus, sen tekeminen osana järjestäytyneitä rikollisryhmiä, teon tekeminen palkkiota vastaan, rikoksen tekeminen rasittavista vaikutteista tai rikoksen uusiminen. Lain esitöissä (HE 44/2002 vp s.195) puhutaan koventamisperusteiden osalta suppeasta tulkinnasta, jolla viitataan siihen, että lainkäyttäjän tulee oikeusturvasyistä käyttää erityistä tarkkuutta argumentoidessaan koventamisperusteiden käyttöä²².

Suunnitelmallisuuden koventavaa vaikutusta voidaan perustella sekä syyllisyys- että preventioperustein, sillä se on toisaalta osoitus rikollisen tahdon intensiteetistä ja toisaalta taas kovemmilla rangaistusuhilla voi näissä tilanteissa olla keskimääräistä suurempi ehkäisyteho. Perusteiden soveltamiseksi ei riitä lyhytaikainen harkinta tekohetkellä, vaan rikoksen tekemisen ja siihen tähtäävän pitempiaikaisen toiminnan pitää olla suunniteltua. Mittaamisperusteiden soveltamiskynnys vaihtelee myös rikostyyppin mukaan, sillä joidenkin rikosten tunnusmerkistö edellyttää jo itsessään jonkinasteista suunnitelmallisuutta. Tällaisissa tapauksissa suunnitelmallisuuden tulee olla voimakkaampaa kuin kyseiseen rikoslajiin säännönmukaisesti kuuluvan harkinnan, jotta sitä voidaan käyttää rangaistuksen koventamisperusteena.²³

¹⁹ Lappi-Seppälä 2000, 317-318; Tapani ja Tolvanen 2016, 19-20.

²⁰ HE 125/1975 vp, 9.

²¹ Lappi-Seppälä 2000, 44, 312-313; Tapani ja Tolvanen 2016, 17.

²² Tapani ja Tolvanen 2016, 18.

²³ HE 44/2002 vp, 203.

Järjestäytyntä rikollisuutta koventamisperusteena perustellaan puolestaan sillä, että se edustaa erityistä uhkaa oikeusjärjestyksen suojaamille eduille sen tehokkaan ja laajamuotoisen toiminnan vuoksi. Rikoksen tekeminen palkkiota vastaan taas osoittaa tekijässä erityisen suurta syyllisyyttä ja erityistä piittaamattomuutta muiden intressejä kohtaan. Myös vähemmistöryhmiin kohdistuvat rikokset ovat keskimääräistä moitittavampia, sillä ne vaarantavat heidän oikeuksiaan ja turvallisuuttaan tavalla, joka ylittää vastaavantyyppisen keskimääräisrikoksen edustaman haitan. Säännöksen tarkoituksena on suojata kansallisia, rodullisia ja etnisiä vähemmistöjä rotuvihaan perustuvaa rasistista väkivaltaa vastaan. Sen tarkoituksena ei kuitenkaan ole suojata vain vähemmistöryhmiä, vaan joissain tapauksissa rikoksen kohdistaminen enemmistöryhmään kuuluvaan henkilöön voi olla koventamisperuste, mikäli rikos on tehty nimenomaan tähän ryhmään kuulumisen vuoksi.²⁴

Rangaistuksen koventamisperusteista tärkein ja käytetyin peruste on rikoksen uusiminen. Rikoksen uusiminen rangaistusta koventavana perusteena voidaan perustella sillä, että uusiminen osoittaa piittaamattomuutta tekijään itseensä kohdistetusta moitteesta ja varoituksesta sekä toisten oikeudellisesti suojatuista intresseistä. Lisäksi toistuva syyllistyminen rikoksiin viittaa tekijän vaarallisuuteen ja lisääntyneeseen riskiin syyllistyä rikoksiin myös jatkossa. Ankaroitumisella voidaan tähdätä siten joko tekijän entistä tehokkaampaan varoittamiseen tai viime kädessä hänen eristämiseensä. Uusiminen ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita rangaistuksen koventumista. Pykälän soveltaminen edellyttää, että tekijän aiemman ja uuden rikoksen samankaltaisuus osoittaa tekijässä nimenomaan ilmeistä piittaamattomuutta lain kieltoihin. Samankaltaisuuskaan ei riitä perusteluksi silloin, jos uusiminen on pikemminkin osoitus rikoksiin urautuneesta elämäntavasta kuin tietoisesta oikeusjärjestyksen uhmaamisesta. Lain edellyttämä ilmeinen piittaamattomuus tulee todistetuksi yleensä rikosten ollessa harkittuja ja suunniteltuja. Myös satunnainen uusiminen jää lainkohdan soveltamisen ulkopuolelle. Satunnaisuutta osoittaa esimerkiksi tekojen välillä kulunut pitkäaikoinen aika.²⁵

Rangaistuksen määrään voivat vaikuttaa myös lieventämisperusteet, joita on käsitteellisesti kahdenlaisia. Rangaistusta voidaan lieventää lainsäätäjän määrittelemän rangaistusasteikon sisällä, tai koko rangaistusasteikkoa voidaan lieventää. Rikoslain 6 luvun 6 pykälän mukaan lieventämisperusteita ovat rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus tai uhka, rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto tai poikkeuksellinen houkutus, asianomistajan suuri myötävaikutus joka on heikentänyt tekijän kykyä noudattaa lakia sekä tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia tai hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä. Lieventämisperusteet on

²⁴ HE 44/2002 vp, 203-205.

²⁵ Matikkala 2010, 123; Tapani ja Tolvanen 2016, 74-75,87-88; HE 44/2002 vp, 206-207.

kuvattu hyvin väljin määrittelyin verrattuna koventamisperusteisiin. Toisin kuin koventamisperusteissa, ne vaikuttavat syytetyn eduksi, joten niiden laajentavaa tulkintaakin voidaan pitää perusteltuna²⁶.

Rangaistuksen lieventämisestä lainsäätäjän määrittelemän rangaistusasteikon sisällä on kyse tavallista vähäisemmästä syyllisyydestä tai rikoksen tekijän jälkeenpäin suorittamasta positii-viseksi arvioitavasta toiminnasta. Lieventämisperusteissa painostuksen tai uhkailun alaisena tekijällä ei ole ollut täyttä valinnanvapautta eikä teko ole syntynyt tekijän omasta aloitteesta tai halusta. Kyseisen perusteen soveltaminen edellyttää kuitenkin, että vaikutin on huomattava ja toisintoimimismahdollisuudet vähäiset. Tarkasteltaessa puolestaan sitä, milloin on kyse lainkohdan tarkoittamasta voimakkaasta inhimillisestä myötätunnosta lieventämisperusteena, asiaa joudutaan arvioimaan yleisen elämäkokemuksen perusteella. Esimerkkeinä lain esitöissä mainitaan armomurha ja ruuan varastaminen puutteessa elävälle lapselle. Poikkeuksellisen houkutus- ja väkivallan taustalla oleva rikos, joka aiheuttaa rikollisen teon houkuttelevan ja suotuisan tilaisuuden myötä. Myös tekoa edeltänyt provosointi voi antaa aihetta lievempään rangaistukseen, mikäli ärsytys on ollut tarpeeksi voimakas. Mitä pitempi aika loukkauksen ja vastareaktion välillä on, sitä vähäisempi on provokaation rangaistusta lieventävä merkitys. Toisin kuin edelliset perusteet, viimeinen lieventämisperuste liittyy rikoksen tekemisen jälkeisiin tapahtumiin. Teon vahinkojen hyvittäminen, vaikutusten poistaminen ja rikoksen selvittämisen edistäminen osoittavat tekijältä tehokasta katumista. Lieventämisperuste rajoittuu kuitenkin tekijän omiin rikoksiin, eli rikoskumppaneiden tai ylipäättään muiden tekijän tiedossa olevien rikosentekijöiden rikosten paljastaminen ei ole lievennysperuste.²⁷

Rikoslain 6 luvun 8 pykälän mukaan rangaistusasteikkoa lievennetään, mikäli tekijä on rikoksen tehdessään alle 18-vuotias, rikos on jäänyt yritykseksi, tekijän osallisuus on muiden tekijöiden osallisuutta selkeästi vähäisempi tai rikos on tehty olosuhteissa, jotka muistuttavat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita. Joissakin rikoksissa, kuten veropetoksessa, yritys rinnastetaan kuitenkin täyteen tekoon ja rangaistus tuomitaan normaalin asteikon mukaan. RL 6:8n soveltaminen mahdollistaa laajemman rangaistuksen lieventämisen, kuin mitä RL 6:6:n nojalla tehty lieventäminen mahdollistaisi.²⁸

Edellä mainittujen lieventämisperusteiden lisäksi rikoslain 6 luvun 7 pykälän mukaiset kohtuullistamisperusteet on huomioitava rangaistusta lieventävänä seikkana, mikäli vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Pykälän mukaisia kohtuullistamisperusteita ovat tekijälle rikoksesta aiheutunut

²⁶ HE 44/2002 vp, 207.

²⁷ HE 44/2002 vp, 208-209, 211-212.

²⁸ Matikkala 2010, 125.

tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus, tekijän korkea ikä tai heikko terveydentila sekä rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika. Kohtuullistamisperusteissa ei ole kyse teon moitittavuusarvosta, vaan pääpaino on tekijälle tuomittavan seuraamuksen vaikutusten arvioimisessa, tarvittaessa sen kohtuullistamisessa ja tarpeettomien haittojen välttämässä²⁹.

Muilla seuraamuksilla tarkoitetaan esimerkiksi viranomaisten määräämiä seuraamuksia, kuten vahingonkorvausta tai lastensuojelun pakkotoimia. Myös epäviralliset seuraamukset, kuten työpaikan menetys tai rikoksen saama poikkeuksellinen julkisuus, kuuluvat säännöksen piiriin. Säännöstä voidaan soveltaa kaikkiin rikoksentekijälle teosta aiheutuneisiin tosiasiallisiin seuraamuksiin, edellytyksenä kuitenkin se, että kokonaisrangaistus teosta johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen. Peruste on kuitenkin tarkoitettu poikkeussäännökseksi, sillä rikokseen useimmiten liittyy erilaisia seuraamuksia ja haittoja varsinaisen rangaistuksen lisäksi. Vakavaa sairautta tai korkeaa ikää voidaan pitää perusteltuna syynä esimerkiksi välttää ehdottoman vankeusrangaistuksen käyttöä tai lyhentää sen kestoa. Teosta kulunut huomattavan pitkä aika kohtuullistamisperusteena on puolestaan perusteltu samoin, kuin rikosoikeudellisen vanhentumisen vastuusta vapauttava vaikutus. Rikoksen muiston hälvetessä ei yleisestäävyys eikä myöskään sovitussajatus enää vaadi samassa määrin rikoksen täyttä rankaisemista. Myös sanktion kohdentuminen henkilöön, jonka elämäntilanne on kokonaan toinen mitä se oli rikoksen teko hetkellä, saattaa olla kohtuutonta.³⁰

Mediassa niin kutsuttu ”Tapanilan raiskaus” sai paljon huomiota osakseen jo ennen tuomion julistamista. Asian saama poikkeuksellisen laaja julkisuus otettiin huomioon kohtuullistamispykälän kautta tuomiota alentavasti sekä käräjäoikeudessa että hovioikeudessa. Perusteluisaan käräjäoikeus totesi, että julkisuudessa olleet puutteelliset tiedot teosta olivat luoneet yleisölle väärän mielikuvan rikoksen tekotavasta, jonka vuoksi tekijät olivat joutuneet uhkailujen ja poikkeuksellisen laajan julkisuuden kohteeksi. Näiden epävirallisten seuraamusten vuoksi teon kokonaisrangaistuksen nähtiin muodostuvan kohtuuttomaksi, mikäli teosta olisi tuomittu rangaistus ilman kohtuullistamispykälän rangaistusta lieventävää seikkaa.³¹ Lain esitöiden mukaan säännönmukainen mediajulkisuus ei sinällään yleensä riitä lievennysperusteeksi, mutta mikäli julkisuus nousee kohtuuttomiin mittasuhteisiin ja sillä on vakavia seuraamuksia tuomittujen, usein jo epäiltyjen, elämään, on seuraamukset lupa ottaa kohtuuden mukaan huomioon.³²

²⁹ HE 44/2002 vp, 212.

³⁰ HE 44/2002 vp, 212-213.

³¹ Mäkinen 2015.

³² HE 44/2002 vp, 213.

Rikoslaisissa on säännöksiä myös rangaistuksesta tehtävistä vähennyksistä. Rikoksesta tuomittu on voinut olla rikoksen perusteella esimerkiksi pidätettynä tai vangittuna jo ennen tuomioistuimen määräämää rangaistusta. Tällaisten tapausten osalta Rikoslain 6:13.1:ssä säädetään, että mikäli rikoksen tehnyt on ollut intensiivisesti vapautensa menettäneenä yhtäjaksoisesti vähintään vuorokauden, tuomioistuimen on vähennettävä rangaistuksesta vapaudenmenetystä vastaava aika tai katsottava vapauden menetys kokonaan rangaistuksen suoritukseksi. Tämä johtuu siitä, että pidättäminen ja vangitseminen vastaavat sisällöltään pitkälti ehdotonta vankeusrangaistusta. Tällainen intensiivinen vapauden menetys oikeuttaa rangaistuksen vähennykseen, mutta esimerkiksi lievemmin syytetyn vapautta rajoittava matkustuskielto ei oikeuta vähennykseen. Vapaudenmenetyksen vähennys ehdottomasta vankeusrangaistuksesta on yksinkertaista, sillä suure on sama. Vapaudenmenetys tulee kuitenkin huomioida myös silloin, kun rangaistukseksi määrätään esimerkiksi sakkoja. Tällöin otetaan huomioon sakonmuunnossa käytettävä päiväsakkojen ja vankeuden suhde, jossa kolme päiväsakkoa vastaavat yhtä vankeuspäivää. Rikoksesta johtuneella vapaudenmenetyksellä saattaa olla vaikutusta myös rangaistuslajin valinnassa, sillä esimerkiksi pitkä tutkintavankeus voi rajatapauksissa kallistaa ehdottoman vankeudenrangaistuksen ehdolliseksi.³³

Rikosten tunnusmerkistöjen kirjoitustyyli viittaa yhteen henkilöön rikoksen tekijänä, jolloin säännös soveltuu häneen sellaisenaan. Rikoksia tapahtuu kuitenkin usein myös niin, että tekijöitä on useita. Monesti jokaiseen rikoksessa osallisena olleeseen tekijään ei voida soveltaa teon vaatimaa tunnusmerkistöä, vaan heidät tulee saattaa rangaistusvastuuseen osallisuuden perusteella. Rikoslain 5 luku sisältää säännökset osallisuudesta. Osallisia rikokseen ovat tietysti ne, jotka ovat rikoksen toimittaneet, mutta myös ne, jotka ovat auttaneet rikoksen synnyssä tai jopa yllyttäneet siihen.³⁴

Avunanto tarkoittaa sellaista fyysistä tai psyykkistä tekoa, joka jollain tavalla auttaa rikoksen tekijää suorittamaan rikoksensa. Avunantaja voi esimerkiksi hankkia ja antaa tekijälle teossa tarvittavia työkaluja tai luvata auttaa rikoksen peittelyssä ja salailussa. Avunannosta rikokseen tuomitaan samasta rikoksesta kuin tekijäkin, mutta rangaistuksen mittaamisessa otetaan huomioon rikoslain määrittämät asteikon lieventämisperusteet.³⁵

Yllytys on henkilön tahallisesti tekemää toimintaa, jonka seurauksena toinen henkilö toteuttaa tahallisen rikoksen. Jotta yllytysvastuu toteutuu, tulee yllytyksen aikaansaada päätös rikokseen ryhtymiselle. Menetelmiä yllytykseen ovat muun muassa käskeminen, palkkaaminen, kiusaaminen tai muu tahallisesti tapahtunut taivuttaminen. Lisäksi myös esimerkiksi erehdyttäminen voi olla rikokseen taivuttamisen muoto, siltä osin kun itse rikoksen tekijä kuitenkin

³³ Matikkala 2010, 155-158.

³⁴ Koskinen 2009, 183.

³⁵ Koskinen 2009, 183-184.

tietää toimivansa teossa lainvastaisesti. Yllyttäjä tuomitaan rikoksesta samalla lailla kuin tekijäkin.³⁶

Rikoskumppanuus viittaa useamman kuin yhden henkilön yhdessä tekemään rikokseen. Kyseessä ei ole useamman henkilön itsenäisesti tekemät rikokset vaan nimenomaan yhteistoiminta rikollisessa teossa. Rikos on tällöin toteutettu niin, että kenenkään tekijän teot eivät välttämättä yksin täytä rikostunnusmerkistön mukaista rikosta, mutta kaikkien tekemän toiminnan yhdistyessä rikoksen tunnusmerkistö täyttyy. Kaikkien tekijöiden on lisäksi täytynyt ymmärtää yhteistoimintansa täyttävän yhdessä jonkin rikoksen tunnusmerkistön. Jos rikoskumppaneiden rikollinen menettely on yhtä moitittavaa, tulee heille yhdenvertaisuusperiaatteenkin mukaan tuomita samanlainen rangaistus, mutta rangaistukset voivat myös erota toisistaan. Rikoskumppani on vastuussa vain niistä seuraamuksista, joita hänen tahallisuutensa kattaa. Jos suunnitellussa myymälän ryöstössä toinen rikoskumppaneista vastoin rikossuunnitelmaa, lisäksi pahoinpitelee myymälän myyjän, on tämä vastuussa sekä ryöstöstä että pahoinpitelystä ja toinen vain ryöstöstä.³⁷

Tapauksessa KKO 2001:62 korkeimman oikeuden harkittavaksi tuli, voidaanko sellaista henkilöä syyttää raiskauksesta, joka pitää uhrin paikoillaan sen aikaa, kun joku muu on sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa. Tapauksessa uhri oli lähtenyt tekijäkolmikoon mukaan ravintolaillan päätteeksi yhden vastaajista asunnolle. Asunnolla ensin kaksi tekijöistä oli pitänyt uhrin kiinni, jotta kolmas voisi olla sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa. Tämän jälkeen vielä toinenkin ensin kiinnipitäneistä oli ollut sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa muiden kahden pitäessä kiinni ja uudelleen vielä kylpyhuoneessa. Vaikka yksi tekijöistä ei ollut itse sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa vaan muutoin osallisena tekoon, kaikkien kolmen katsottiin syyllistyneen raiskaukseen, joka tuolloin tunnettiin vielä nimellä väkisinmakaaminen. Korkein oikeus alensi hovioikeuden tuomiota ja tuomitsi sukupuoliyhteydessä olleet tekijät kahden vuoden ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Tekijän, joka osallistui raiskauksiin pitämällä uhrin kahdesti kiinni, jotta muut pystyivät toteuttamaan tekonsa, osuus katsottiin vähäisemmäksi ja tälle rangaistukseksi tuomittiin vuosi ja kahdeksan kuukautta ehdotonta vankeutta.³⁸

3.3 Rikosten yhtyminen ja yhteisen rangaistuksen määrääminen

³⁶ HE 44/2002 vp, 154-155.

³⁷ Tapani & Tolvanen 2013, 416-417.

³⁸ KKO 2001:62.

Rikosten yhtyminen tulee kysymykseen, kun tekijä on syyllistynyt useampaan kuin yhteen rikokseen joko yhdellä tai eri teoilla. Lähtökohta useamman rikoksen tuomitsemisessa on yhteinäisrangaistusperiaate, jonka mukaan rikoksista tuomitaan yksi, yhteinen rangaistus.³⁹ Tärkeintä rikosten yhtymisessä on arvioida, määritelläänkö teot yhdeksi rikokseksi vai tulisivatko kaikki osateot tuomita erillisinä rikoksina. Jos teot tuomitaan yhtenä rikoksena, voidaan käyttää ankarampaa tunnusmerkistöä, kuin kaikista erikseen tuomittaessa.⁴⁰

Erottelussa yhden ja useamman rikoksen välillä on ensisijaisesti kysymys tunnusmerkistöjen tulkinnoista. Erottelussa korostuu teon ajallisuus, paikallisuus ja tekotapa. Mitä eheämmän kokonaisuuden nämä muodostavat, sitä varmemmin voidaan katsoa tekojen olevan yhtä rikosta.⁴¹ Tietyissä rikoksissa yhden teon voidaan olettaa koostuvat pidemmästäkin ajallisesta jaksosta, kuten esimerkiksi laitton hallussapito. Vaikka tätä tapahtuisi vuoden ajan, on kyseessä vain yksi rikos. Pahoinpitelyn tunnusmerkistö sen sijaan täyttyy jo yhdestä lyönnistä. Ja vaikka lyöntejä olisi useampia, on kyseessä edelleen yksi pahoinpitely. Jos sen sijaan pahoinpitelyjen välissä kuluu aikaa esimerkiksi päiviä, tulee arvioitavaksi kaksi pahoinpitelyä.⁴²

Yhteinen rangaistus tuomitaan, kun saman tekijän eri rikokset muodostavat ajallisesti eheän kokonaisuuden ja ne käsitellään samassa istunnossa. Kuitenkin muun muassa esitutkinta ja syyteharkinta voivat vaikuttaa ajallisesti asiaan niin, että rikokset tuomitaan useammassa istunnossa. Esimerkiksi henkilölle aiemmin tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelu voivat alentaa tai lieventää uutta rangaistusta. Kysymys on siitä, että jos teot olisi käsitelty yhdessä istunnossa, olisi niistä tuomittu yhteinen rangaistus, joka olisi erillisiä rangaistuksia lievempi.⁴³

Rikosten yksiköinnissä on kyse useamman saman tunnusmerkistön mukaisen teon määrittelemisestä yhdeksi kokonaisuudeksi. Yksiköintiin kuuluu myös arviointi sen suhteen, erotetaanko saman tekijän tekemät oikeushyvien loukkaukset erillisiksi rikoksiksi vai käsitelläänkö ne yhtenä kokonaisuutena.⁴⁴ Lainkonkurrenssissa on kysymys siitä, että yhteen tekoon voitaisiin soveltaa useampaa rangaistussäännöstä. Toisinaan yksi säännös voi kuitenkin syrjäyttää toisen, jolloin toisen tunnusmerkistön käyttö tulee hyödyttömäksi. Esimerkkinä voidaan todeta, että tavallinen tai törkeä tekemuoto kattaa jo lievemmän tekemuodon tunnusmerkistön ja koko-

³⁹ Koskinen 2009, 187.

⁴⁰ Matikkala 2014, 182.

⁴¹ Matikkala 2014, 182.

⁴² Koskinen 2009, 187, 188.

⁴³ Koskinen 2009, 190.

⁴⁴ Tapani & Tolvanen 2013, 467.

naisuudessaan täytetty rikos kattaa sen yrityksen, jolloin lievemmän tekemuodon tunnusmerkistö tulee hyödyttömäksi. Toinen säännös tavallaan sisältää jo tiettyjä, myös yksittäisinä tekoina rangaistavia osatekoja.⁴⁵

Raiskausrikosten yksiköinnissä tulee ratkaista, onko kysymyksessä yksi vai useampi raiskaus, eli miten paljon yhteen raiskausrikokseen voidaan sisällyttää tunnusmerkistön mukaista toimintaa ja missä vaiheessa on todettava tekijän syyllistyneen useampaan raiskaukseen. Osaltaan tämä kysymys tulee pohdittavaksi, kun tekijä kohdistaa tekonsa pitkän ajan kuluessa yhteen uhriin tai kun hän toteuttaa tekonsa useampaan kuin yhteen henkilöön. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden katsotaan olevan erittäin vahvasti liitoksissa henkilöön itseensä, jonka vuoksi vakiintuneen oikeuskäytännön perusteella silloin kun tekijä kohdistaa tekonsa useampaan uhriin, on jokaisesta oikeudenloukkauksesta tuomittava erikseen. Jos tekijä kohdistaa seksuaalisia tekoja samaan uhriin useamman kerran ja tekojen välissä olisi pitkäkin aika, katsotaan se nykyoikeuskäytännön mukaan yleensä yhdeksi rikokseksi (ennen puhuttiin jatketusta rikoksesta). Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos voidaan näyttää, etteivät teot ajan, paikan ja teotapansa mukaan muodosta tarpeeksi yhtenäistä kokonaisuutta. Tilanteessa, jossa tekijä raiskaa uhrinsa, jonka jälkeen heidän tiensä erkanevat useiksi päiviksi, jonka jälkeen tekijä toistaa tekonsa, katsotaan kuitenkin tapahtuneen kaksi raiskausta. Usean tekijän yhteen uhriin kohdistama raiskaus voidaan katsoa joko rikoskumppanuudeksi tai jokaisen osalta erikseen tehdyksi raiskaukseksi.⁴⁶

Eri seksuaalirikoksissa rikosten yksiköinti näyttäytyy hyvin eri tavalla. Raiskauksen osalta lähtökohtana voidaan pitää yhden suostumuksenvastaisen sukupuoliyhteyden muodostavan yhden raiskauksen. Seksuaalinen hyväksikäyttö taas saattaa ajallisesti pidemmälläkin ajalla tapahtuvia seksuaalisia takoja, koska motivaatioperuste on lähes aina sama. Arvioitavaksi raiskauksessa usein tulee, ovatko tekijän esimerkiksi samana iltana tehdyt useat sukupuoliyhteydet erillisiä raiskauksia vai katsotaanko kaikki yhdeksi rikokseksi. Lisäksi arvioitavaksi tulee täyttääkö teko useammankin tunnusmerkistön kuin raiskauksen. Kysymyksessä voisi olla esimerkiksi raiskaus ja lievä pahoinpitely, kun tekijä käyttää uhriinsa väkivaltaa ja on tämän kanssa sukupuoliyhteydessä uhrin vastustelusta huolimatta.⁴⁷ Koska raiskauksen tunnusmerkistöön kuuluu väkivallan käyttö tai sillä uhkailu sukupuoliyhteyteen pääsemiseksi, ei lainkonkurrensin vuoksi ole syytä tuomita raiskauksen yhteydessä käytetystä, sukupuoliyhteyteen tähtäävästä lievästä väkivallasta, kuten kiinnipitämisestä tai retuuttamisesta erikseen. Jos käytetty väkivalta ei ole liittynyt itse teon toteuttamiseen, voidaan rangaista sekä raiskauksesta että pahoinpitelystä.⁴⁸

⁴⁵ HE 141/2012 vp.

⁴⁶ Ojala 2014, 30-36.

⁴⁷ Ojala 2014, 30-31.

⁴⁸ Koskinen 2009, 183.

Useamman rikoksen käsittely samalla kerralla johtaa yhteiseen rangaistukseen. Yhteinen vankeusrangaistus voidaan tuomita sellaisista rikoksista, jotka yksittäin johtaisivat vankeusrangaistukseen tai jos kyseessä on teot, joista osasta tuomitaan vankeusrangaistus ja osasta sakkorangaistus. Jos kyseessä on pelkästään sellaiset rikokset, joista rangaistuksena on sakkoa, tuomitaan yhteinen sakkorangaistus. Kuten yksittäisissä rikoksissa, myös yhteisrangaistusta mitattaessa on huomioitava, että rangaistus tulee olla oikeudenmukaisessa suhteessa tekoon ja sen törkeysarvosteluun. Lisäksi rikosten lukumäärän kasvaessa nousee myös rangaistuksen määrä. Kuitenkin niin, että rikosmäärän kasvaessa uusista rikoksista tuomitaan aina vaan edellisiä lievemmin.⁴⁹

Yhteisen rangaistuksen mittaamiseen käytettyjä perusteluja ei nykyisin välttämättä kovinkaan tarkasti kirjata tuomioon, joka vaikeuttaa tilastojen valossa tehtävää mittaamisperusteiden tutkimusta ja yhtenäisyyden arviointia. Yhteisen rangaistuksen mittaamisessa tuomioistuimen tulee harkinnassaan ottaa huomioon rikoslain 6 luvun yleiset rangaistusta mittaavat perusteet sekä erityisenä perusteena rikosten yhtymisessä vielä rikosten lukumäärä, vakavuus ja keskinäinen yhteys.⁵⁰

Jotta liian ankarilta rangaistuksilta voitaisiin välttyä, on perusteltua, että RL 7:2:ssa on määritelly yhteistä rangaistusta koskevat säännökset enimmäispituuden suhteen. Näiden säännösten mukaan esimerkiksi kaikista rikoksista säädetty yhteisrangaistus ei voi olla suurempi kuin jos kaikista rikoksista tuomittaisiin erikseen. Yleisenä ohjeena yhteistä rangaistusta määrätessä on pidetty sitä, että lähtökohtana on se rikos, josta seuraa ankarin rangaistus. Tähän rangaistukseen lisätään noin kolmasosa siitä rangaistuksesta, josta seuraisi toiseksi ankarin tuomio ja niin edelleen.⁵¹

Yhteisen rangaistuksen pisin mahdollinen pituus on 15 vuotta vankeutta. Kuten edellä on todettu, ei kaikkien rikosten yhteenlaskettua maksimirangaistustasoa voida ylittää. Ylittämissääntö on laskukaava, jonka mukaan yhteinen rangaistus voi olla 1-4 vuotta pidempi kuin sen rikoksen maksimirangaistus, jonka maksimirangaistus on pisin. Tämän ankarimman mahdollisen rangaistuksen voi ylittää vuodella, jos se on korkeintaan 1,5 vuotta pitkä. Kun rangaistusmaksimi on 1,5-4 vuotta, voi ylitys olla kaksi vuotta. Korkein mahdollinen ylitys on kolme vuotta, ja se tulee kysymykseen, jos rangaistusmaksimi on neljä vuotta tai enemmän (Rikoslaki). Jos henkilö syyllistyy kolmeen rikokseen, joista vankeusrangaistukset voivat maksimissaan olla yhdestä neljä ja kahdesta muusta kustakin kaksi vuotta, on yhteisrangaistuksen pituus maksimissaan kuusi vuotta. Kun otetaan huomioon ylittämissääntö, tulee rangaistuksen

⁴⁹ Koskinen 2009, 188-189.

⁵⁰ Ketola 2013 41, 45.

⁵¹ Koskinen 2009, 189; Tapani & Tolvanen 2016, 36.

pituudeksi maksimissaan seitsemän vuotta, sillä rikokset jonka ankarin rangaistus on esimerkiksi neljä vuotta vankeutta, voi sen ylittää kolmella vuodella. Näistä rangaistuksen määräämisen tavoista valitaan lopulta se, josta seuraa lievempi rangaistus.⁵²

Mitä useampi törkeä rikos yhteisen rangaistuksen määräämisen taustalla on, sitä kovempi rangaistuksen tulee olla verrattua esimerkiksi tilanteeseen, jossa on yksi törkeä ja useampi vähäinen rikos. Kuitenkin monen vähäisemmänkin rikoksen rangaistusta mitatessa, tulee huomioida suuri lukumäärä kovempana rangaistuksena.⁵³ Rikosten lukumäärä vaikuttaa yhteisen rangaistuksen mittaamiseen siten, että kun kyseessä on useita vakavuudeltaan samankaltaisia rikoksia, tuo jokainen rikos vähemmän pituutta kokonaisrangaistukseen, kuin jos rikoksia olisi määrältään vähemmän. Kun kyseessä on siis monen eri rikoksen summa, on yksittäisen rikoksen merkitys sitä vähäisempi, mitä suurempi on rikosten yhteislukumäärä. Jos kokonaisrangaistus mitataan muutamasta törkeästä rikoksesta ja muutamasta vähäisestä rikoksesta, on vähäisten rikosten osuus kokonaisrangaistuksesta joka tapauksessa pienempi.⁵⁴

Mittaamisperusteena oleva rikosten välinen yhteys viittaa ensinnäkin siihen, että käsillä on samaan aikaan useampia rikoksia, joiden rangaistuarvoa tulee harkita sekä siihen, että vaikutusta rangaistuksen mittaamiseen on myös näiden rikosten välisellä yhteydellä ja sen laadulla. Keskinäinen yhteys voidaan määritellä yksinkertaisesti siten, että rikokset on toteutettu samalla kertaa tai yksittäinen (tai useampi) rikos on toistettu useampaan kertaan lyhyen ajan sisällä. Lisäksi esimerkiksi rikos, jolla salataan toinen tehty rikos viittaa rikosten väliseen yhteyteen. Rikosten keskinäinen yhteys voi vaikuttaa rangaistukseen lieventävästi tai ankaroitavasti.⁵⁵

Rikosten keskinäistä yhteyttä ja sen vaikutusta rangaistuksen mittaamisessa määrittelee yhteyden taso. Yhteyden taso on tiiviimmillään silloin kun useat rikokset kuuluvat samaan rikoskierteeseen tai kun samalla teolla on tehty useita rikoksia. Löyhimmillään yhteys on samassa oikeudenkäynnissä tuomittavana olevissa useammassa eri rikoksissa, jotka eivät liity toisiinsa mitenkään vaan ovat tulleet vain tuomituksi samassa oikeudenkäynnissä. Tällaisen löyhän yhteyden sisältävät rikokset tuomitaan lähtökohtaisesti kolmasosasäännön mukaan, eli ankarimmin rangaistavaan rikokseen lisätään kolmasosa muiden rikosten yksittäin tulevista rangaistuksista.⁵⁶

⁵² Tapani & Tolvanen 2016, 33-34.

⁵³ HE 40/1990 vp.

⁵⁴ Ketola 2013, 48.

⁵⁵ Ketola 2013, 53.

⁵⁶ Ketola 2013, 53-54.

Tapauksessa KouHO 2011:6 tekijä oli yksityisasunnossa oikeudettomasti riistänyt uhrin liikkumisvapautta kuuden tunnin ajan estämällä tämän poistumisaikeet voimaa käyttäen. Vapaudenriiston aikana tekijä oli kohdistanut uhriin useita tappouhkauksia sekä tehnyt tälle ruumiillista väkivaltaa muun muassa lyönnein sekä käsin kuristamalla ja tyynyllä uhrin hengityksen tukahduttaen. Väkivallan ja tappouhkausten jälkeen tekijä oli pakottanut uhrin sukupuoliyhteyteen kanssaan käyttäen hyväksi vapaudenriistosta sekä väkivallasta ja uhkailusta johtuvaa uhrin pelkotilaa ja puolustuskyvyttömyyttä. Tekijä tuomittiin käräjäoikeudessa laittomasta uhkauksesta, vapaudenriistosta, pahoinpitelystä, raiskauksesta sekä myöhemmin tapahtuneesta varkaudesta yhteiseen rangaistukseen, jonka pituus oli kaksi vuotta ehdotonta vankeutta. Käräjäoikeus otti rangaistuksen mitittämisessä huomioon eri rikosnimikkeiden normaalirangaistukset yksittäisinä tekoina. Käräjäoikeus otti tuomiossa huomioon vapaudenriiston pitkän keston sekä pahoinpitelyn toistumisen sekä käytetyn väkivallan, kuten kaulasta kuristamisen. Raiskauksen osalta kyseisessä tapauksessa rangaistusasteikkoa tulkittiin sen vähimmäisrangaistuksen mukaan, sillä tekoon ei kohdistunut raiskauksen osalta sellaisia teonpiirteitä, jotka olisivat nöyryytystä ja loukkausta lisänneet enemmän, kuin mitä tunnusmerkistön mukainen tunkeutuminen toisen sisään jo sinällään pitää sisällään. Hovioikeus päätyi kuitenkin samaan tuomioon ja hyväksyi käräjäoikeuden perustelut kahden vuoden ehdottomalle vankeusrangaistukselle. Hovioikeus korosti perusteluissaan rikosten vakavuutta sekä samalla kertaa tehtyjen rikosten välistä yhteyttä, jonka vuoksi ne tuli käsitellä yhtenä kokonaisuutena.⁵⁷

3.4 Rangaistuslajit

Rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä on siis yksinkertaistettuna kyse niistä oikeudellisista seuraamuksista, jotka viranomaisen voi lain nojalla määrätä rangaistukseksi rikoslaissa rangaistavaksi säädetyn menettelyn vuoksi. Rikoslain toisessa luvussa määritellään yleiset rangaistuslajit, joita ovat rikesakko, sakko, yhdyskuntapalvelu, ehdollinen vankeus ja ehdoton vankeus. Näiden lisäksi voidaan määrätä myös erityisiä rangaistuksia, kuten esimerkiksi alle 18-vuotiaan nuorisorangaistus. Menettelyllä voi olla myös muita seuraamuksia, kuten rikoksesta aiheutuva vahingonkorvausvelvollisuus tai jopa maasta karkotus. Rangaistus sisältää aina tekijään kohdistuvan moitteen ja sen määräämisellä tuomioistuimien viestittää, että tekijän toiminta on ollut paheksuttavaa. Rangaistus tarkoittaa puuttumista muuten oikeudellisesti suojattuihin etuihin ja yksi tapa ryhmitellä rangaistuksia on jaotella ne sillä perusteella, mihin rikoksentekijän oikeushyvään se kohdistuu. Tänä päivänä Suomen oikeusjärjestelmän rangaistukset kohdistuvat lähinnä rikoksentekijän vapauteen tai varallisuuteen, kun ennen ne saattoivat näiden lisäksi kohdistua esimerkiksi henkeen (kuolemanrangaistus poistui Suomen oikeusjärjestelmästä täysin vuonna 1972) tai ruumiilliseen koskemattomuuteen.⁵⁸ Rikollinen menettely voi johtaa edellä mainittujen lisäksi myös erilaisiin epävirallisiin seurauksiin, jotka

⁵⁷ KouHO 2011:6.

⁵⁸ Matikkala 2010, 9; Tapani ja Tolvanen 2016, 8-9; Koskinen 2008, 2-3.

voivat olla haitallisia rikosentekijän lisäksi myös esimerkiksi hänen läheisilleen. Tällainen tilanne voi olla kyseessä muun muassa silloin, kun rikoksen tekijä saa ikävää julkisuutta iltapäivälehdissä ja sen myötä hän voi menettää työpaikkansa tai sosiaaliset suhteensa.⁵⁹

Vankeus on ankarin rikoksesta seuraava rangaistuksemme. Suomessa on tuomittu vapausrangaistuksia 1800-luvulta lähtien, jolloin käytössä oli vankeuden lisäksi kuritushuone rangaistuksena. Tällöin vankilan katsottiin olevan paikka, jossa rikollinen voidaan parantaa ja sopeuttaa yhteiskuntaan takaisin. Noin 50 vuotta sitten osaltaan vankeuden erityisestä vaikutusta tutkineiden tutkimusten perusteella havaittiin, että vankilaolosuhteet eivät ehkä pystykään parantamaan rikollista vaan vankeuden pääsisällöksi muutettiin vapauden menetys, kuitenkin niin, että vankien olot vastaisivat mahdollisuuksien mukaan normaaleja yhteiskuntaoloja ja vangeilla olisi muun muassa mahdollisuus vastaavaan koulutukseen ja terveydenhuoltoon kuin normaalielämässä.⁶⁰ Olot vankilassa eivät kuitenkaan voi täysin vastata yhteiskunnan normaaleja oloja. Erityisesti pitkäaikaiset vangit voivat laitostua, kun suljetussa ympäristössä yhteydet ulkomaailmaan ovat rajalliset ja vankeus vaikuttaa vangin minäkuvaan. Hän voi ottaa jopa vanginroolin pysyvästi osaksi identiteettiään. Suljetussa laitoksessa on välttämätöntä toteuttaa tiettyjä rutiineja, joista ei välttämättä ole hyötyä ulkomaailmassa vaan jopa päinvastoin. Laitoselämään sopeutuminen voi olla jopa helpompaa vangin mielestä kuin sopeutuminen normaalielämään sen ulkopuolella ilman totuttuja päivittäin toistuvia rutiineja.⁶¹

Vankeusrangaistus voi olla määräaikainen tai elinkautinen ja kustakin rangaistussäännöksestä ilmenee, millainen vähimmäis- ja enimmäisrangaistus kyseiselle teolle on säädetty. Mikäli säännöksestä ilmenee vain toinen edellä mainituista, miniminä tai maksimina toimi vankeuden yleinen minimiaika (14 vuorokautta) tai yleinen maksimiaika (12 vuotta tai yhteisrangaistuksessa 15 vuotta). Tuomitseminen tietyn pituiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen harvoin merkitsee, että se suoritetaan kokonaisuudessaan vankilassa.⁶²

Ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmä on käytössä Suomen lisäksi myös useissa muissa maissa. Suomessa ehdonalaiseen vapauteen pääsemisen edellytykset vaihtelevat Rikoslain 2c luvun ehtojen mukaan. Siihen vaikuttaa esimerkiksi se, onko kyseessä ensikertalainen tai onko rikoksen tekijänä nuori, 15-20 vuotias henkilö. Ensikertalaiseksi määritellään ne, jotka eivät ole rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana suorittaneet vankeusrangaistusta vankilassa. Pääsy ehdonalaiseen vapauteen ei merkitse vankeusrangaistuksen päättymistä, vaan sen suo-

⁵⁹ Matikkala 2010, 1-3.

⁶⁰ Lappi-Seppälä 2009, 100-101.

⁶¹ Lappi-Seppälä 2009, 102.

⁶² Matikkala 2010, 17.

rittaminen jatkuu ehdonalaisessa vapaudessa. Jäljelle jäävää rangaistusaikaa kutsutaan jäännösrangaistukseksi. Se voidaan panna täytäntöön, mikäli tuomittu tekee koeajan aikana rikoksen, josta hänet olisi tuomittava ehdottomaan vankeusrangaistukseen.⁶³

Vangin pääsy ehdonlaiseen vapauteen on herättänyt kritiikkiä kansalaisten keskuudessa. Ihmisten voi olla vaikea ymmärtää, miksi viiden vuoden vankeusrangaistus voi tarkoittaa vain sitä, että rikokseen syyllistynyt on vain osan tästä rangaistuksesta vankilassa. Kriittinen näkökulma ilmenee myös luotettavuuden puutteena tuomioistuinlaitosta kohtaan. Rangaistukset ovat vain näennäisesti pitkiä, koska ajasta vankilassaoloa on vain osa ja tämä ei kerro koko totuutta, jos katsotaan vain tuomioistuinten määräämiä vankeusrangaistuksia. Ehdonlaiseen vankeuteen on kuitenkin olemassa kriminaalipoliittisia perusteluja. Vankeusrangaistusten täytäntöönpano on kallista ja yhä edelleen järjestelmän tavoite on ennaltaehkäistä rikollisuutta. Sen vuoksi tulee pohtia, voidaanko rahat käyttää rikostorjunnan näkökulmasta hyödyllisemmin kuin sijoittamalla ne vankeusrangaistuksen täysimääräiseen täytäntöönpanoon. On todettu, ettei merkittävää lisähyötyä saavuteta sillä, että rikoksesta tuomittu istuu vankilassa täyden tuomion verrattuna siihen, että hän pääsisi suorittamaan vankeusrangaistuksensa loppuosa ehdonalaisessa vapaudessa.⁶⁴ On katsottu, että ajan kuluessa myös tarve rankaisemiselle vähenee ja vankeuden luoma laitostuminen ja vangin eristäytyminen yhteiskunnasta on yksi merkittävistä tekijöistä rikosten uusimisessa. Tätä välttääkseen on päädytty siihen, että yhteiskunnallisesti järkevämpää on vapauttaa vanki asteittain ja välttää liian pitkiä vankeusrangaistuksia. Ehdonalainen vapaus myös helpottaa vankiin kohdistuvaa valvontaa ja tukemista paluussa yhteiskunnan normaalioloihin.⁶⁵

Ehdonlaiseen vapauteen pääsee, kun rikoksen tekijä on suorittanut kaksi kolmasosaa hänelle tuomitusta vankeusrangaistuksesta. Kun tekijä on alle 21-vuotias, on hänen vankilassa suorittamansa osuus rangaistuksesta yksi kolmasosa, jos hän ei ennen rikokseen tuomitsemista ole kolmeen vuoteen syyllistynyt sellaiseen rikokseen, josta on seurannut ehdoton vankeusrangaistus. Jos tällainen tuomio on nuoren rikostilastoissa, on vankeusajan pituus puolet koko rangaistuksesta.⁶⁶

RL 6:9:n mukaan määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista. Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

⁶³ Matikkala 2010, 20, 26.

⁶⁴ Matikkala 2010, 19.

⁶⁵ Tapani & Tolvanen 2016, 351-352.

⁶⁶ Tapani & Tolvanen 2016, 254.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen tarkoitus on eräänlainen varoituksena oleminen. Ehdollisuus viittaa siihen, että vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa siirretään määräajaksi. Tämä määräaika on niin sanottu koeaika, jonka pituus on vuodesta kolmeen vuoteen, joka alkaa siitä, kun tuomio on julistettu tai annettu. Koeajalla henkilön on käyttäydyttävä nuhteettomasti ja noudatettava lakia. Muutoin vankeusrangaistuksen täytäntöönpano voidaan aloittaa ja henkilö joutuu vankilaan. Ehdollisten vankeusrangaistusten osuus vankeusrangaistuksista on noin 60 % ja se voidaan määrätä vain tilanteissa, jossa vankeusrangaistuksen pituus olisi alle kaksi vuotta eikä teon vakavuuden, rikoksesta ilmenevän tekijän syyllisyyden tai aikaisemman rikostaustan arviointi anna aiheutta tuomita rangaistus ehdottomana vankeusrangaistuksena. Perustelujen tarve ehdolliselle vankeudelle lisääntyvät rikoksen vakavuuden ja siitä seuraavan vankeusrangaistuksen kasvaessa. Jos tuomio on selvästi alle kaksi vuotta, on lähtökohtaisesti tuomio aina ehdollinen vankeus, elleivät muut syyt edellytä ehdotonta vankeusrangaistusta. Toisaalta taas lähestyttäessä kahden vuoden ylärajaa on ehdollista vankeusrangaistusta puoltavia syitä löydettävä jo enemmän.⁶⁷

Tekijän aikaisempi rikostausta on tärkein tekijä ehdollisen vankeusrangaistuksen soveltuvuutta arvioitaessa. Jos henkilön rikostausta osoittaa selvästi, ettei tämä piittaa laeista ja käskyistä ovat edellytykset ehdolliselle tuomiolle vähäiset. Aiemmat rikokset vaikuttavat erityisesti niiden lukumäärän, suunnitelmallisuuden sekä sen perusteella, kuinka nopeasti tekijä on uusinnut rikoksen. Jos aiemmasta tuomiosta on kulunut jo pitkä aika, ei sitä välttämättä oteta huomioon uutta rangaistuslajia määriteltäessä.⁶⁸ Aikaisempina rikollisuutena ei kuitenkaan pidetä sellaisia rikoksia, jotka voitaisiin käsitellä yhtenä kokonaisuutena ja joista siis seuraisi yhteinen rangaistus, mutta syystä tai toisesta rangaistukset on tuomittu kahdessa eri oikeudenkäynnissä. Jakautuminen useampaan oikeudenkäyntiin ei ole kiinni syytetystä itsestään, jonka vuoksi on katsottu, ettei tämän tule kärsiä vahinkoa näin tapahtuessa.⁶⁹

Teon vakavuus vaikuttaa myös rangaistuslajin valintaan. Vakavuudella ja sen arvioinnilla viitataan ulkoiseen teonkuvaan, aiheutettuun vahinkoon ja vaaraan, joka teosta on aiheutunut. Tekijän syyllisyyden arvioinnissa arvioidaan itse teosta aiheutuvaa syyllisyyttä eikä esimerkiksi rikoksentekijän elämäntapaa ja sen mahdollista moitittavuutta.⁷⁰ Myös tekijän iällä on merkitystä ehdollisen vankeusrangaistuksen käytössä. Tekijän ollessa alle 18-vuotias vaatii ehdoton vankeusrangaistus painavia syitä. Painavat syyt liittyvät yleisesti rikoksen vakavuuteen ja tekijän rikosmenettelyn moiteraviointiin. Vankilassa olon katsotaan heikentävän huomattavasti nuoren henkilön sosiaalisia mahdollisuuksia. Usein myös koulunkäynti, opiskelu tai juuri

⁶⁷ Lappi-Seppälä 2009, 112, 115.

⁶⁸ Lappi-Seppälä 2009, 112.

⁶⁹ Tapani & Tolvanen 2016, 145-146.

⁷⁰ HE 44/2002 vp.

aloitettu työura katkeaisi nuoren jouduttua vankilaan, mikä on omiaan heikentämään hänen tulevaisuuden suunnitelmiaan ja ammattitaitojaan. Tämän vuoksi nuorten ehdottomia vankeusrangaistuksia pyritään vähentämään.⁷¹

Ehdollisen vankeusrangaistuksen määräämistä voivat puoltaa myös muut syyt. Tällaisina syinä pidetään muun muassa tekijälle koituvia muita seuraamuksia. Kuitenkaan tuomitusta rikoksesta aiheutuvia vahingonkorvauksia ei voida pitää tällaisen syynä. Tekijän ollessa iältään vanha tai terveydentilaltaan heikko, voidaan perustellusti puoltaa ehdotonta vankeusrangaistusta ehdottoman sijaan. Ehdoton vankeus tällaisessa tilanteessa voisi aiheuttaa tekijälle kohtuuttoman ankaraa kärsimystä. Myös kestoltaan pitkä prosessi voi puoltaa ehdotonta vankeutta.⁷²

Tapauksessa KKO 2001:52 korkein oikeus tuomitsi tekijän yhden vuoden ja kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen käräjä- ja hovioikeudessa tuomitun ehdollisen vankeusrangaistuksen sijaan. Tapauksessa oli kyse siitä, että isä oli usean vuoden ajan pakottanut lapsen seksuaalisiin tekoihin. Alioikeus katsoi teon olleen kokonaisuudessaan arvostellen törkeä, mutta ottaen huomioon teon ja tuomitsemishetken välisen pitkän ajan, ensikertalaisuuden ja teosta aiheutuneet suuret vahingonkorvaukset, ”yleinen lainkuuliaisuus” ei edellyttänyt ehdotonta vankeusrangaistusta. Tekoaikaan ratkaiseva kriteeri ehdottoman ja ehdollisen vankeuden valinnan välillä oli mainittu ”yleinen lainkuuliaisuus”. Korkein oikeus katsoi, että teon törkeys edellytti ehdotonta vankeusrangaistusta, eikä isän oikeudenkäynnin pitkää kestoa puolestaan pidetty seikkana, joka olisi puoltanut ehdollista rangaistusta. Määrättyjen seuraamusten ei koettu johtavan kokonaisuudessaan kohtuuttomaan lopputulokseen teon moitittavuuteen nähden.⁷³

Rikosoikeuden asiantuntija Ari-Matti Nuutila totesi korkeimman oikeuden ratkaisun osalta, että pohjimmiltaan ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välisen ratkaisun kriteerinä on se, ettei tuomioistuimen ratkaisu saa horjuttaa ihmisten luottamusta rikoslainkäytön järjestelmää kohtaan ja perusteet kiinnittyvät ennen kaikkea siihen, kuinka moitittavana rikosta pidetään. Näitä perusteita ovat ennen kaikkea rikoksen vakavuus ja rikosten uusiminen. Nuutila toteaa, että vaikka korkein oikeus ei kirjoittanutkaan perusteitaan ulos, tässä tapauksessa ilmeisesti katsottiin, että rikos oli niin vakava, että tekijän ensikertalaisuudella ei ollut merkitystä ehdollisuusharkinnassa, vaikka vankeusrangaistus jäikin alle kahden vuoden. Nuutilan mukaan seksuaalirikosten seuraamuskäytännöstä etenkin ehdollisen ja ehdottoman vankeuden

⁷¹ Lappi-Seppälä 2009, 112-113.

⁷² Lappi-Seppälä 2009, 113.

⁷³ Nuutila, 2002.

välillä ei ole korkeimman oikeuden prejudikatuuria ja ratkaisusta seurannee oikeuskäytännölle se, että arvioitaessa ensikertalaisen rikoksesta tuomittavan vankeuden ehdollisuutta on kiinnitettävä erityistä huomiota rikoksen törkeyteen ja rangaistuksen ankaruuteen.⁷⁴

Joissain tapauksissa pelkkä ehdoton vankeusrangaistus voidaan katsoa liian lieväksi tuomioksi, jolloin tämän lisäksi voidaan määrätä eräitä muita seuraamuksia ehdollisen vankeuden lisäksi. RL 6:10 mukaan, mikäli ehdollista vankeutta yksinään on pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voidaan sen ohessa tuomita sakkoa, tai jos ehdollinen vankeus on kahdeksan kuukautta tai sitä pidempi, vähintään 14 ja enintään 90 tuntia yhdyskuntapalvelua. Lisäksi alle 21-vuotias henkilö voidaan ehdollisen lisäksi määrätä valvontaan. Oheissakkoa käytetään yleisesti törkeän rattijuopumuksen lisärangaistuksena. Sakko voidaan määrätä myös sellaisten rikosten oheisseuraamuksena, joiden varsinaisiin rangaistuslajeihin se ei lukeudu.⁷⁵

Yhdyskuntapalvelu voidaan määrätä ehdollisen vankeusrangaistuksen ohessa silloin, kun on todettu ehdottoman vankeuden olevan riittämätön rangaistus ja sen pituus on yli vuosi. Yhdyskuntapalvelun pituus on 20-90 tuntia. Nuori, alle 21-vuotias henkilö voidaan määrätä valvontaan ehdollisen vankeuden lisäksi, jos katsotaan sen olevan perusteltua ajatellen rikosenteikijän sosiaalisen selviytymisen edistämistä ja rikostenuusimisen riskin vähentämistä. Valvonnalla pyritään estämään uusienrikosten tekemistä ja muutenkin estää henkilöä ajautumasta sopimattomaan elämäntyyliin.⁷⁶

3.5 Vahingonkorvaus

Rikokseen syyllistynyt henkilö vastaa rikoksestaan tälle langetettavan rangaistuksen muodossa. Tämän lisäksi rikosvastuuseen kuuluvat ensisijaisesti myös uhrille maksettavat korvaukset aiheutetusta haitasta. Säännökset siitä, kuka on vastuussa vahingosta ja mitkä vahingot ovat korvattavia, ovat vahingonkorvauslaissa (412/1974). Vahinko määritellään haitaksi, jonka jokin ulkoinen tekijä on aiheuttanut. Korvausvelvollisuus tarvitsee perusteen ja teon sekä vahingon on oltava syy-yhteydessä keskenään. Suomalaisessa oikeusjärjestelmässä vahingonkorvausvastuuta ei pidetä rangaistusluonteisena, vaan pelkästään aiheutettu vahinko tulee korvattavaksi.⁷⁷

Vaikka rangaistusta lieventävänä seikkana voidaan rikoslain 6:7 ensimmäisen kohdan mukaan ottaa huomioon myös tekijälle aiheutunut vahingonkorvausvelvollisuus, on tällöin kysymyksessä oltava normaalia ankarammat ja poikkeuksellisen suuret korvaukset. Koska

⁷⁴ Nuutila, 2002.

⁷⁵ Lappi-Seppälä 2009, 113.

⁷⁶ Lappi-Seppälä 2009, 113, 114.

⁷⁷ Karttunen, Laasanen, Sippel, Uitto & Valtonen 2014, 354-355.

useisiin rikoksiin kuuluu vahingonkorvausten maksaminen, on tekijällä oltava tiedossa tällaisten seuraamusten lankeaminen rikokseen syyllistyttäessä. Tämän vuoksi rikokseen liittyvät normaalit vahingonkorvaukset eivät voi siis tuomiota lieventää.⁷⁸

Erilaisia vahinkolajeja ovat henkilövahingot, esinevahingot, varallisuusvahingot sekä rikoksella aiheutetut vahingot. Tässä työssä keskitytään lähinnä henkilövahinkoihin, koska ne ovat relevantteja käsiteltäessä raiskausrikoksia. Henkilövahinko tarkoittaa sellaista henkilön fyysiseen tai psyykkiseen terveydentilaan vaikuttavaa häiriötä, joka lääkinnällisin keinoin voidaan todeta. Korvaus muodostuu sairaanhoidon kustannuksista, ansionmenetyksestä, kivusta ja särystä tai muusta tilapäisestä tai pysyvistä haitasta. Lisäksi esimerkiksi juuri raiskauksien osalta korvattavaksi voi henkilövahingon lisäksi tulla myös korvaus kärsimyksestä, kun uhrin on kohdistunut loukkaus, joka ei aiheuta henkilövahinkoa.⁷⁹

Raiskausrikoksissa korvattavaksi tyypillisimmin tulevat henkilövahingot sekä kärsimys. Tilapäinen psyykkinen haitta on tyypillinen korvausvastuun aiheuttava haitta raiskausrikoksissa.⁸⁰ Tilapäistä haittaa aiheutuu raiskausrikoksissa uhrille muun muassa kivusta ja särystä, jota aiheutuu joko itse sukupuoliyhteyden vuoksi tai muusta teonaikaisista fyysisistä teoista, kuten puristamisesta. Kipu ja särky ovat henkilölle aiheutuvia joko lyhyt- tai pitkäaikaisempia epämiellyttäviä tunteita.⁸¹

Yleisesti rikoksesta aiheutuvia psyykkisiä haittoja voivat olla rikoksen johdosta uhrille aiheutuneet painajaiset, henkiset pelkotilat sekä masentuneisuus ja ahdistuneisuus. Oikeuskäytännössä rajanvetoa on kuitenkin vedetty siihen, ettei surun tai pelon aiheuttama mielipaha tai muut elämään kuuluvat epämieluisat tunnetilat lasketa korvattavaksi vahingoksi.⁸²

Raiskauksessa uhrille ei välttämättä aiheudu lainkaan tai hyvin vähän fyysisiä haittoja. Fyysisistä vammoista riippumatta uhrille aiheutunut, lääketieteellisesti todistettu psyykkinen tilapäinen haitta tulee kuitenkin myös korvattavaksi. Psyykkisten vammojen toteaminen ja liittäminen itse raiskaukseen ei ole kovin mutkatonta. Tällöin tulee pyrkiä varmistamaan se, että vammat todella voidaan katsoa aiheutuneen nimenomaan raiskauksesta, eikä esimerkiksi ole olleet olemassa jo ennen tekoa. Jotta korvauksia tilapäisestä psyykkisestä haitasta voi vaatia, tulee asianosaisen esittää lääketieteellinen näyttö asiasta. Jos uhri on kärsinyt jo ennen raiskausta psyykkisistä haitoista, tulee lääketieteellisesti pystyä todistamaan, onko terveys tosiasiasa muuttunut teon myötä ja mikä osuus teolla on ollut uhrin hoidossa ja paranemisessa.⁸³

⁷⁸ Ojala 2014, 152.

⁷⁹ Karttunen, Laasanen, Sippel, Uitto & Valtonen 2014, 356-360.

⁸⁰ Ojala 2014, 154.

⁸¹ HE 167/2003 vp.

⁸² HE 167/2003 vp.

⁸³ Ojala 2014, 157-158.

Kärsimys vahingonkorvausoikeudellisena seikkana tarkoittaa henkilön tunnetilojen järkkymistä, joka ilmenee esimerkiksi suruna, pelkoina ja nöyryytyksenä. Kärsimys ei täten edellytä henkilövahingon, kuten ruumiinvammojen syntymistä. Kärsimyskorvaus on mielletty uhrin ihmisarvon loukkauksen hyvitykseksi. Pelkkä rikoksen uhriksi joutuminen voi aiheuttaa uhrissa tällaista kärsimystä eikä sen ilmenemistä tarvitse lääketieteellisesti todentaa.⁸⁴

Korvaus kärsimyksestä määräytyy yleisesti teon vakavuuden perusteella. Tehdyn rikoksen ollessa esimerkiksi lievä pahoinpitely, kivusta, särystä ja tilapäisestä haitasta erikseen määrätävä korvaus kärsimyksestä ei välttämättä ole oikeutettu. Koska kärsimys on tunnetila, on sen rahamääräisen suuruuden arvioiminen hankalaa.⁸⁵

Korvauksen määrääminen ei tarkemmin tule suoraan laista, vaan tuomioistuimien käyttää harkintavaltaansa korvauksia määrätessään. Yleisenä käytäntönä ja pohjana on kuitenkin käytetty normeja ja ohjeita, jotka liikennevahinkolautakunta on eriasteisille haitoille määritellyt, jotka kuitenkin eivät sido tuomioistuinta. Jos teko on ollut erityisen raaka ja julma, on näistä normeista usein aihettakin poiketa.⁸⁶

Itse sukupuoliyhteyden aiheuttama kipu ja särky voidaan korvata Henkilöasiain neuvottelukunnan suositusten mukaisesti, jolloin kivusta tai särystä, silloin kun siihen ei liity kudonvaurioita, korvataan 200-1500 euroa. Voimakkaasta tai sietämättömästä kiputilasta korvataan 1000-12 000 euroa. Esimerkkinä sellaisesta voimakkaasta kivusta, jota raiskauksessa uhrille aiheutuu, voi olla jonkin esineen työntäminen naisen sukupuolielimeen. Tällöin korvaus olisi noin 6000 euroa.⁸⁷ Psykkisten haittojen osalta korvaukset liikkuvat sadasta eurosta yhdeksään tuhanteen euroon. Pienimmillään korvaus on tilanteessa, jossa uhrille on aiheutunut toimintakyvyn heikkenemistä sekä tilanne on vaatinut esimerkiksi terveydenhuoltoammattilaisen antamaa ei-lääkkeellistä hoitoa enimmillään kuuden viikon ajan. Vaikeimmassa tapauksessa uhrille on aiheutunut vaikea psyykinen haitta ja psykiatrisen hoidon kesto on yli 12 kuukautta. Tällöin korvaus on 3800-9000 euroa.⁸⁸

Kärsimyskorvaukset hyvittävät uhrille teon aiheuttamaa kärsimystä eikä niille tarvitse olla lääketieteellisiä todisteita. Rikokset, joilla on loukattu uhrin vapautta, kotirauhaa tai esimerkiksi kunniaa, ovat sellaisia, joista kärsimyskorvauksiin on oikeutettu. Raiskaus on katsottu tällaiseksi, vapautteen kohdistuvaksi rikokseksi. Toisaalta taas pahoinpitelyrikoksen uhri ei

⁸⁴ Ståhlberg & Karhu 2013, 306.

⁸⁵ Ståhlberg & Karhu 2013, 305.

⁸⁶ HE 167/2003 vp.

⁸⁷ Ojala 2014, 156.

⁸⁸ Ojala 2014, 157-158.

yleensä ole oikeutettu kärsimyskorvaukseen.⁸⁹ Korvauksen määrään kärsimyksestä vaikuttaa loukkauksen laatu, tekijän ja uhrin asema sekä heidän keskinäinen suhteensa sekä loukkauksen julkisuus. Rangaistuksen mittaamista ja teon kuvausta voidaan pitää hyvänä pohjana kärsimyskorvauksia määrättäessä. Kun rangaistuksen mittaamisessa on lähdetty samoista periaatteista kuin korvausta mitattaessa, on lopputulos yleensä ristiriidaton.⁹⁰

Henkilövahinkoasian neuvottelukunta on asettanut suosituksia raiskausrikosten kärsimyskorvausten suuruudelle. Suositusten mukaan sellainen teko, joka on jäänyt yrityksen tasolle tai siinä käytetty väkivalta tai uhkaus on tekoon nähden vähäistä, on korvaus tuhannesta kahteen tuhanteen euroon. Jos väkivalta tai sen uhka on ollut vähäistä, eikä tunkeutumista katsota tapahtuneen erityisen nöyryyttävällä tavalla, on korvaus 2000-4000 euroa. Kun väkivaltaa tai sillä uhkaamista ei enää voida pitää vähäisenä, tekoon liittyy nöyryyttäviä osatekijöitä tai jokin muu seikka teossa lisää uhrin kärsimystä, on korvaus 4000-7000 euroa. Suurimmillaan kärsimyskorvaukset raiskauksessa ovat suositusten mukaan 16 000 euroa. Tällöin teossa käytetty väkivalta tai sen uhka katsotaan vakavaksi, teko on tehty erityisen nöyryyttävällä tavalla ja teko-olosuhteeseen liittyy erityisiä kärsimystä lisääviä piirteitä.⁹¹

Esimerkkinä korvauksista voidaan tarkastella korkeimman oikeuden ratkaisua KKO 2001:62, jossa korkein oikeus velvoitti syytetyt yhteisvastuullisesti korvaamaan uhrille kivusta ja särystä yhteensä 7000 markkaa, eli noin 1170 euroa sekä kärsimyksestä yhteensä 40 000 markkaa, eli noin 6730 euroa. Tapauksessa kolme henkilöä oli vienyt uhrin ravintolasta yhden tekijöistä kotiin, jossa kaksi syytettyä oli ollut useamman kerran sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa vastoin tämän tahtoa. Ensimmäisellä yhdyntäkerralla yksi tekijöistä oli raiskannut uhrin muiden pidellessä hänestä kiinni.⁹²

3.6 Rikosprosessi

Rikosprosessissa tutkitaan epäiltyä rikollista tekoa. Prosessiin kuuluu kolme osa-aluetta, joiden tehtävänä on tutkia ja päättää minkälainen osuus syytetyllä on väitettyyn rikokseen ja ratkaista rikoksen johdosta annetut rangaistusvaatimukset. Rikosprosessin vaiheita ovat esitutkinta, syyteharkinta ja oikeudenkäynti. Lisäksi prosessiin kuuluu rangaistusten täytäntöönpano.⁹³

Rikosprosessi alkaa esitutkinnasta, joka on poliisin suorittama selvitys teosta, jonka epäillään olevan rikos. Esitutkinnassa selvitetään tapahtumien kulku, siihen osalliset sekä vahinko, joka

⁸⁹ HE 167/2003 vp.

⁹⁰ Ojala 2014, 159-160.

⁹¹ Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia 2014, 32.

⁹² KKO 2001:62.

⁹³ Pölönen & Virolainen 2003, 1, 8.

teolla on aiheutettu sekä siitä aiheutunut hyöty. Syytevaihe kuuluu syyttäjälle, joka päättää esitutkinta-aineiston perusteella, voidaanko jotakuta syyttää rikoksesta. Syyte edellyttää todennäköisiä syitä epäillä syytettyä väitetystä rikoksesta. Syyttäjä huolehtii siitä, että rikosoikeudellinen vastuu toteutuu yhteiskunnassa.⁹⁴ Prosessin oikeudenkäyntivaiheessa puolestaan ratkaistaan se, onko syytetty rikosoikeudellisessa vastuussa väitetystä rikoksesta ja mihin toimenpiteisiin on ryhdyttävä tapahtuneen rikoksen johdosta. Prosessin tulee olla tarkoituksenmukainen sekä oikeudenmukainen ja eettinen. Eettisyydellä kunnioitetaan erityisesti asianosaisten itsemääräämisoikeutta ja ihmisoikeuksia. Tarkoituksenmukaisuus viittaa siihen, että prosessi tulisi olla mahdollisimman varma, nopea ja halpa. Näin pyritään varmistamaan, että aineellisesti oikea lopputulos syntyy.⁹⁵ Oikeudenkäynnissä pureudutaan niihin vaatimuksiin, joita asianosaiset ovat vaatineet sekä näiden vaatimusten todeksi näyttämisen tueksi kerättyyn oikeustositseikastoon. Näiden perusteella määritellään oikeudenkäynnin kohde. Rikosoikeuden osalta tuomioistuin voi tuomita vain sellaisesta teosta, josta asiassa on vaadittu rangaistusta. Tämä asettaa asianosaiselle vaatimuksen siitä, että hän osaa vaatia oikeaa rangaistusta. Todisteiden hankinta on yleensä asianosaisten vastuulla, mutta sellaisia oikeusnormeja, jotka perustuvat faktoihin, ei ole tarve näyttää toteen.⁹⁶

Rikosprosessin tehtävänä on vastuun määrittely rikoksesta johtuen, syyllisyyskysymyksen tutkinta sekä tästä aiheutuvat seuraamukset. Jotta rikosvastuu voidaan selvittää, tulee tuomioistuimen tutkia epäillyn rikoksen näyttö sekä tulkita rikosoikeudellisia normeja.⁹⁷ Virolainen on kirjassaan Rikosprosessioikeus todennut, että rikosvastuun toteutumisen ohella rikosprosessin tärkeänä tehtävänä olisi selvittää miksi vastuun toteutuminen on tärkeää ja mikä merkitys totuuden selvittämisellä ja lain oikeanlaisella soveltamisella ratkaisussa on. Rikoslakia käytetään erityisesti rangaistuksen yleisestävyyden toteutumiseen ja kriminaalipoliittisten tavoitteiden saavuttamiseen, jotka ovat koko rikosoikeudellisen sääntelyn taustalla. Kriminaalipoliitikka voidaan yleisesti määritellä rikosten torjumiseksi. Yleisestävyys tulisi ulottaa rangaistusuhun ohella koko rikosoikeudellisen järjestelmän vaikutukseen. Tuomio ja sen täytäntöönpano rangaistusvastuun toteuttajina vahvistaa rikosoikeudellisen järjestelmämme uskottavuutta.⁹⁸

Rikosprosessilla pyritään toteuttamaan rikosvastuuta yksittäisissä tapauksissa sekä antaa, lähinnä asianomistajaa kohtaan, oikeudellista suojaa oikeushyvien loukkauksia vastaan. Toisaalta taas rikosprosessin tehtävänä nähdään käyttäytymiseen vaikuttaminen. Prosessilla pyritään siihen, ettei rikokseen aikonut toteuta tekoaan, eli ennaltaehkäistään rikollisuutta. Samalla kun huolehditaan sekä tekijän että uhrin oikeusturvasta, tulee rikosprosessin olla myös

⁹⁴ Jokela 2016, 377, 382.

⁹⁵ Jokela 2016, 71-72.

⁹⁶ Martikainen & Virolainen 2010, 2-3.

⁹⁷ Pölönen & Virolainen 2003, 135, 141-142.

⁹⁸ Pölönen & Virolainen 2003, 146-147.

tehokas ja toimiva. Näiden kahden jännitteen välinen puntarointi on oleellinen tekijä rikosprosessissa. Yhtä lailla haitallista on näin ollen syyttömän tuomitseminen kuin syyllisen vapauttaminenkin. Tehokkuuden vaatimuksella ei kuitenkaan voida lieventää oikeusturvan toteutumista syytetyn kuin asianomistajankaan kannalta, vaan yhtälailla todisteita ja näyttöä arvioitaessa päätavoitteena on totuuden selvittäminen, jotta vääriltä tuomioilta vältyttäisiin. Epäillyn oikeusturva, johon kuuluu muun muassa se, että tarvitaan täysi näyttö syyllisyydestä, voidaan myös luetella rikosprosessin tehtäväksi.⁹⁹

Tuomioistuimet eivät ainoastaan toteuta oikeutta vaan ovat myös ratkaisullaan mukana kehittämässä, edistämässä sekä luomassa sitä. Tämä on rikosprosessin oikeutta luova tehtävä. Tuomioistuimen ratkaisuille ei laista löydy valmista ratkaisua vaan tuomio ja rangaistuksen määrääminen edellyttävät siltä lain sisällön tulkintaa. Tuomiossa on otettava yhtälailla huomioon rikosoikeuden yleiset opit kuin myös tietyn rikoksen tunnusmerkistö. Tuomioistuin ei voi päätyä useaan eri ratkaisuun, vaan ratkaisuihin on löydettävä se kaikkein todennäköisin, jolloin järkevää epäilystä muunlaisesta tapahtumankulusta ei jää jälkeä. Useat lait antavatkin tuomarille mahdollisuuden soveltaa lakia, eli itse määrittellä lain sisältö kulloinkin sopivaksi. Tämä on lisännyt tuomioistuinten harkintavaltaa, joka on omiaan korostamaan tuomioistuimen lakia kehittävää tehtävää. Tämän päivän oikeus ei olekaan enää niin vahvasti kirjoitettua, säädösperäistä oikeutta, vaan enenevässä määrin tuomioistuimen ratkaisussa ja niiden tulkinnoissa ilmenevää oikeutta. Tuomioistuin ei kuitenkaan anna yleisiä oikeusohjeita kuten lainsäätäjät, vaan ratkaisun ainoastaan yhteen rikosasiaan.¹⁰⁰

Rikosprosessia ohjaavat tietyt periaatteet, joilla turvataan aineellisesti oikean lopputuloksen saavuttaminen, käyttäen samalla oikeudenmukaisia keinoja oikeudenkäynnissä. Näitä periaatteita ovat muun muassa vastapuolen kuulemisen periaate, suullisuus-, välittömyys- ja keski-tysperiaatteet, sekä oikeudenkäynnin julkisuus ja suullisuus.¹⁰¹

Vastapuolen kuulemisperiaatteen mukaan tuomiota ei voida antaa ennen kuin sekä syytetyllä että asianomistajalla on ollut mahdollisuus tulla kuulluksi ja esittää omat perustelunsa asiassa sekä esittää vastine toisen osapuolen väitteisiin. Periaatteen mukaan oikeudenkäynnin osapuolilla tulee olla tasa-arvoinen mahdollisuus osallistua oikeudenkäyntiin, eli molemmille osapuolille on annettava tietoon ne argumentit, joihin esimerkiksi syyte perustuu.¹⁰² Suullisuusperiaatteen mukaan tuomioistuin voi ottaa tuomiossaan huomioon ainoastaan ne seikat, jotka

⁹⁹ Pölönen & Virolainen 2003, 149-150.

¹⁰⁰ Pölönen & Virolainen 2003, 151-154.

¹⁰¹ Jokela 2016, 75.

¹⁰² Jokela 2016, 77.

oikeudenkäynnissä ovat tulleet suullisesti. Tuomioistuin ottaa oikeudenkäyntiaineiston vastaan siis suullisessa muodossa.¹⁰³ Etuina siinä, että oikeudenkäynti käydään suullisesti, on ensinnäkin se, että asianosaiset voivat varmistua lausumastaan, niin että muut todella ovat ymmärtäneet tämän sanoman. Suullisesti käsitelty oikeudenkäynti lisää myös tehokkuutta prosessijohtamisessa sekä oikeudenkäynnin varmuudessa.¹⁰⁴

Välittömyysperiaate tarkoittaa puolestaan oikeudenkäynnin välittömyyttä. Oikeudenkäyntiaineisto tulee esittää tuomioistuimelle välittömästi ja tuomioistuimen ratkaisun tulee välittömästi pohjautua siihen todistusaineistoon, jota käsittelyssä on esitetty. Edellä mainittujen suullisuus- ja välittömyysperiaatteiden vuoksi olisi tärkeää, että oikeudenkäynti voitaisiin pitää ilman viivytyksiä, mahdollisimman vähällä ajanhukalla, jotta tuomarin on helpompi muistaa tarkalleen mitä oikeudenkäynnissä on ilmaistu ja mitä muita huomioita on tehty. Keksitysperiaatteen mukaan oikeudenkäynnin tulee tapahtua ilman viivytyksiä, yhtäjaksoisessa menettelyssä.¹⁰⁵ Virallisperiaatteen mukaan oikeussuojaa halutaan antaa, vaikkei asianomainen sitä itse vaatisikaan. Syyttäjän on siis nostettava syyte, silloin kun on aihetta epäillä rikoksen tapahtuneen. Poikkeuksena asianomistajarikokset, joissa asianomistajan on vaadittava syytteen nostamista.¹⁰⁶

Ketään ei voida pitää syyllisenä rikokseen ennen kuin hänen syyllisyydestään ei ole jäljellä epäilystä ja hänet on laillisin keinoin todettu syylliseksi rikolliseen tekoon. Tämä ohjaa siihen, ettei ketään voida kohdella halventavasti vaan kohtelun tulee olla yhdenvertaista ja ihmisarvoista. Julkinen valta on velvollinen huolehtimaan, että toimista, jotka henkilön vapautta rajoittavat koituisi mahdollisimman vähän haittaa.¹⁰⁷

Julkisen oikeudenkäynnin periaatteen mukaan yleisöllä on oikeus olla kuulemassa oikeudenkäyntiä. Julkisuus oikeudenkäynnissä pyrkii vahvistamaan kansalaisten luottamusta oikeuslaitoksiin. Avoin päätöksenteko lisää kansalaisten keskuudessa kuvaa rehellisestä ja oikeudenmukaisesta menettelystä, koska väärinkäytöksiin voidaan puuttua. Yleisön päästäminen oikeussaliin estää mielivaltaista lainkäyttöä ja turvaa näin oikeudenmukaista käsittelyä. Vaikka yksittäiset henkilöt eivät itse olisikaan käsittelyssä paikalla, on tärkeää, että päätöksenteko on julkista, jolloin kansalaiset ovat tietoisia päätöksistä. Lehdistön paikallaolon vuoksi jutuista luetaankin yleensä lehdistä tai seurataan televisiosta.¹⁰⁸

¹⁰³ Jokela 2016, 127.

¹⁰⁴ Pölönen & Virolainen 2003, 364.

¹⁰⁵ Jokela 2016, 148, 153.

¹⁰⁶ Jokela 2016, 171.

¹⁰⁷ Pölönen & Virolainen 2003, 273.

¹⁰⁸ Jokela 2016, 88-89.

Keskeisessä asemassa oikeuden tuomiossa on oikeudellinen näkökulma ja luonnehdinta. Päätös edustaa kantaa siitä, mikä kyseessä olevassa asiassa on oikeusjärjestyksen mukaista. Kananotto liittyy myös tapahtumien kulkuun sekä niiden oikeudelliseen arviointiin. Ratkaisu sisältää toteen näytettyjä tosiseikkoja sekä oikeusnormeja. Ratkaisuvaiheessa on myös ratkaistava mitä oikeusnormeja tapauksessa tulee sovellettavaksi suhteessa näytettyihin oikeustositseikkoihin.¹⁰⁹ Oikeudelliseen ratkaisuun pääsemisessä on neljä eri vaihetta. Tapaukseen valitaan siihen sovellettavat normit ja joiden sisältö määritellään. Toiseksi valitaan ne tosiseikat, joita oikeudenkäynnissä on tuotu esiin. Näiden kahden vaiheen välinen vastaavuus on oikeudellista päättelyä ja lain soveltamista ja tätä vaihetta kutsutaan subsumptioksi. Näitä kolmea vaihetta seuraa johtopäätös, eli se onko syyte näytetty toteen ja se hyväksytään ja siitä annetaan seuraamus, vai johtaako se syytteen hylkäämiseen.¹¹⁰

Oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyy vahvasti se, että tuomio on perusteltu. Perustelujen tehtävänä on toteuttaa kontrollia ja julkista valvontaa. Tuomion perustelut vaikuttavat tuomion hyväksyttävyyteen, muutoksenhakuparkintaan sekä yleisön luottamukseen oikeuslaitosta kohtaan.¹¹¹ Tuomion perustelut kertovat miksi ja millaisin keinoin tuomioon on päädytty ja miten se perustuu lakiin. Perusteluista tulee ilmetä, miten tuomio on oikeudenmukainen ja miksi se on vaihtoehdoista paras (ja ainoa oikea) mahdollinen.¹¹²

Ratkaisu, johon tuomioistuimessa on asiassa päädytty, tulee justifioida eli oikeuttaa ja osoittaa oikeaksi ratkaisuksi. Tämän lähtökohtana on asian ratkaiseen tuomarin esittämä johtopäätös, jolle on löydettävä oikeusjärjestyksen mukaiset ja oikeudellisesti sitovat perustelut. Perusteluista voidaan erottaa perusteleminen, eli ratkaisun argumentointi sekä itse perustelut, jotka ovat oikeuttamisperusteita. Kokonaisuutena kysymys on kuitenkin tuomarin ratkaisusta itselleen tekemistä perusteluista ja edelleen perustelemista muille. Nämä muille tehtävät perustelut, eli argumentointi pohjautuvat siihen tosiseikastoon ja oikeusohjeistoon, jotka kulloinkin ovat ratkaisun perusteina, millä syin ne on valittu. Lisäksi perusteluihin tulee liittää oikeudellinen päättely.¹¹³

4 Seksuaalirikoslainsäädännön historiaa

Yhteiskunnalliset rakenne- ja arvomuutokset sekä ennen kaikkea naisten asemaa koskevat muutokset ovat vaikuttaneet seksuaalirikoslainsäädäntöön ja raiskausrikosten käsittelyyn sekä Suomessa että kansainvälisesti. Tämän kappaleen tarkoituksena on nostaa esille joitakin merkittäviä käännekohtia seksuaalirikollisuuden lainsäädännön historiassa. Tarkoituksena ei ole

¹⁰⁹ Martikainen & Virolainen 2010, 6.

¹¹⁰ Martikainen & Virolainen 2010, 7.

¹¹¹ Ervo 2008, 447.

¹¹² Martikainen & Virolainen 2010, 26.

¹¹³ Martikainen & Virolainen 2010, 24-26.

kuvata yksityiskohtaisia muutoksia vuosisatojen takaa, vaan pikemminkin luoda pohjaa ja lähtökohtia sille, millaisista taustoista ja asenteista nykyinen rikoslakimme on seksuaalirikosten osalta muovaantunut. Lähihistorian muutoksia käsitellään kuitenkin yksityiskohtaisemmin, sillä ne vaikuttavat oleellisesti siihen, millainen lainsäädäntömme on seksuaalirikosten osalta tänä päivänä. Viimeisen vuosikymmenen muutokset laissa on myös hyvä olla tiedossa, kun tarkastellaan muutoksia rikollisuustilastoissa.

Raiskaus, joka tuolloin tunnettiin nimellä väkisinmakaaminen, tunnustettiin rikokseksi jo vuonna 1279, mutta vasta vuoden 1734 laissa ilmaisttiin ensimmäisen kerran selkeästi sen olevan rikos, joka tapahtuu vastoin naisen tahtoa. Tuolloin myös väkisinmakaamisen yritys kriminalisoitiin. Laissa huomioitiin myös uhrin asema entistä paremmin, sillä siinä erikseen mainittiin, ettei uhria saa soimata väkisinmakaamisen kohteeksi joutumisesta.¹¹⁴ Naisen kunnia oli kuitenkin raiskausrikosten moitittavuuden osalta suuressa roolissa ja tuolloin ajateltiin, että mikäli nainen on ajautunut siveettömyyteen, hänen vastarintaansa raiskaustapauksissa ei voitu ottaa yhtä vakavasti kuin kunniallisen naisen, eikä rikoksesta aiheutunut vahinko myöskään voinut olla yhtä suuri. Myös naimattomien naisten asema oli huonompi oikeuden edessä kuin kihloissa tai naimisissa olevien, ja heihin kohdistuvista seksuaalirikoksista rangaistiin lievemmin.¹¹⁵

Rikoslakia ryhdyttiin uudistamaan kokonaisuudessaan seuraavan kerran lähes puolentoista vuosisadan kuluttua 1800-luvun loppupuolella, sillä vuoden 1734 säännös ei enää vastannut sitä sivistyksen tasoa, joka muuten oli yhteiskunnassa saavutettu. Tällä viitataan siihen, että vaikka 1700-luvulla ei enää rikokseen tuomittuja esimerkiksi poltettu elävältä tai heidän korviaan leikattu, olivat kuitenkin muun muassa ruoskiminen ja häpeäpaalut yhä käytössä. Yleinen kehitys oli vienyt rangaistuskäytäntöä suvun kosto-oikeudesta kohti valtion syyteoikeutta ja asianomistajarikoksista kohti virallisen syytteen alaisia rikoksia.¹¹⁶

Vuoden 1889 rikoslain seksuaalirikokset pohjautuivat yhä avioliittoinstituution ylistämiseen ja avioliiton ulkopuolista seksuaalista kanssakäymistä pidettiin rikoksena. Oleellista väkisinmakaamissäännöksissä oli pakotus, jonka oli oltava fyysistä väkivaltaa tai hengenvaaran sisältävä uhkaaminen. Pakottamisen veroisena pidettiin myös sitä, että tekijä oli saattanut uhrin sellaiseen tilaan, ettei hän kyennyt puolustamaan itseään. Naisen asema raiskausrikoksissa oli yhä vaikea, sillä vaikei naisen seksuaalinen menneisyys ja maine sisältynyt väkisinmakaamisrikoksen tunnusmerkistöön, oikeuskäytännössä se nähtiin tyypillisesti lieventävänä tekijänä rangaistusta mitattaessa. Vasta 1950-luvulla Brynolf Honkasalon oppikirjojen myötä alettiin

¹¹⁴ Utriainen 2010, 49, 60.

¹¹⁵ Utriainen 2010, 63-64.

¹¹⁶ Utriainen 2010, 66-67.

tuoda esiin sitä, että on yhdentekevää mikä on uhriksi joutuneen naisen tausta, ja että jokaisella naisella tulisi olla oikeus itse päättää antautuuko hän sukupuoliyhteyteen toisen kanssa.¹¹⁷

Jo 1900-luvun alussa todettiin rikoslain kokonaisuudistuksen olevan jälleen tarpeellinen. Ensimmäiset ehdotukset laadittiin 1920-luvulla, mutta ne eivät vielä johtaneet kokonaisuudistukseen.¹¹⁸ Vuonna 1926 poistettiin kuitenkin salavuoteuden¹¹⁹ rangaistavuus niillä perusteilla, ettei vastaavaa säännöstä ollut enää muidenkaan maiden säännöksissä ja ettei sitä Suomessa oltu enää sovellettu. Uudistus heijasti uutta ajattelutapaa, sillä kuten aiemmin todettiin, seksuaalirikoksia koskeva järjestelmä oli perustunut siihen, että seksuaalinen kanssakäyminen kuuluu vain avioliittoon. Tuolloin rangaistavaksi toiminnaksi jäi vielä muun muassa huoruus, jota koskevat säännökset kumottiin vasta vuonna 1948.¹²⁰

Muuten seksuaalirikoksia koskevat säädökset pysyivät pääosin siinä muodossa minkä ne olivat saaneet vuonna 1889 vuoteen 1971 saakka, jolloin rikoslakia lopulta uudistettiin kokonaisuudessaan. Uudistuksen pohjana oli vuoden 1962 niin kutsuttu ”Helsingin sopimus”, jonka mukaan pohjoismaiden tulisi pyrkiä yhdenmukaistamaan rikossäännöksiään.¹²¹ Lain esitöissä todettiin, ettei rangaistussäännöksillä pystytty ohjaamaan sukupuolista käyttäytymistä ja ettei se edes ole tarkoituksenmukainen tapa sukupuolimoraalin ylläpitämiseksi. Tämän vuoksi säännösten lähtökohdaksi olikin otettava erilaisista moraalikäsitteistä riippumaton, suojaa tarvitsevan yksilön oikeusturva, minkä mukaan rangaistavaksi tuli määritellä kaikki yksilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja vapautta loukkaavat teot¹²²

Uudistuksen myötä muun muassa luovuttiin homoseksuaalisten tekojen rangaistavuudesta ja kaikki seksuaalirikokset keskitettiin lain 20-lukuun, jolloin ne otsikoitiin vielä siveellisyysrikkoksina. Tuolloin myös enemmistö kannatti väkisinmakaamisen kriminalisoinnin ulottamista myös avioliittoon, sillä silloisen lainsäädännön mukaan aviomies ei voinut olla tekijä väkisinmakaamisrikkoksessa. Tämä aiheutti kuitenkin suurta kiistaa, ja vaikka kyseinen lainmuutos oli toteutettu jo muissa pohjoismaissa, Suomessa esityksestä luovuttiin. Ajateltiin, että avioliittoon jopa kuuluu velvollisuutena seksuaalinen kanssakäyminen ja mikäli aviomies syyllistyisi vaimonsa itsemääräämisoikeutta ja vapautta loukkaavaan tekoon, voitaisiin hänet tuomita pahoinpitelystä tai pakottamisesta kuten tähänkin asti. Lainkohdan muuttamista vastustettiin

¹¹⁷ Utriainen 2010, 75-84.

¹¹⁸ Matikkala 2013, 90.

¹¹⁹ Vuoden 1889 RL 20:7 mukaan ”Jos naimaton mies muussa kuin edellä sanotussa tapauksessa makaa naimattoman naisen; vetäkööt sakkoa salavuoteudesta, mies korkeintaan neljäkymmentä markkaa, ja nainen enintään kaksikymmentä markkaa.”

¹²⁰ HE 6/1997 vp, 161.

¹²¹ Utriainen 2010, 97.

¹²² HE 52/1970 vp, 1.

myös todisteluvaikeuksien vuoksi ja vetoamalla siihen, että muutos voisi aiheuttaa väärinkäytöksiä, kuten kiristämistä tai avioliiton perusteetonta purkamista.¹²³ Edellä mainitusta huolimatta lain esitöissä kuitenkin todettiin, että salavuoteutta ja huoruutta koskevien säännösten kumoamisen jälkeen, pakottamista sukupuoliyhteyteen ei enää voida luonnehtia rikosoikeudellisessa mielessä luvalliseksi tai luvattomaksi riippuen siitä, tapahtuuko teko avioliitossa vai avioliiton ulkopuolella.¹²⁴

Lainkohdan muuttamista vastaan olleet väittämät menettivät merkityksensä muutamassa vuosikymmenessä, sillä sekä asenteissa että kansainvälisessä lainsäädännössä oli tapahtunut suuria muutoksia. Muun muassa vuoden 1986 Euroopan parlamentin päätöslauselmassa nimenomaan suositeltiin määrittelemään raiskaus ja pakottaminen seksuaaliseen kanssakäymiseen vastaavalla tavalla sekä avioliitossa että sen ulkopuolella ja vuonna 1991 YK:ssa annettiin julistus naisiin kohdistuvan väkivallan poistamiseksi. Useat Euroopan maat rupesivat muuttamaan lainsäädäntöään ja lopulta vuonna 1994 väkisinmakaamisen kriminalisointi ulotettiin myös Suomessa avioliittoon.¹²⁵

4.1 Rikoslain kokonaisuudistus vuonna 1998

1990-luvun lopussa rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä myös seksuaalirikoksia koskeva luku uudistettiin kokonaan. Toisin kuin aiemmin oli puhuttu naisten oikeuksista, tällöin esille tuotiin myös se, että miehetkin voivat olla raiskauksen uhreja.¹²⁶ Euroopan neuvoston suositus 756/1981 ja Pohjoismaiden neuvoston suositus 17/1984 kehottivat jäsenvaltioita homoseksuaalien ja heteroseksuaalien tasavertaiseen kohteluun sekä luopumaan homoseksuaalisten tekojen erityisestä rangaistusääntelystä. Lain esitöissä todettiinkin, että jokaisella tulee olla oikeus päättää itse seksuaalisesta käyttäytymisestään, edellyttäen ettei sillä loukkaa toisen vastaavaa oikeutta. Esiin nostettiin myös se, ettei seksuaalisen itsemääräämisoikeuden edellytykseksi ole perusteltua asettaa tiettyä sukupuolista suuntautuneisuutta eikä säännöksiä ole syytä rajoittaa koskemaan vain tiettyä seksuaalista suuntautuneisuutta osoittavia tekoja.¹²⁷

Vuoden 1998 uudistuksessa seksuaalista itsemääräämisoikeutta tärkeimpänä suojeluintressinä pyrittiin korostamaan sillä, että säännökset olivat sukupuolineutraaleja eivätkä katso siviilisäätyä. Rikoslain 20 luvun siveellisyyserikokset muuttuivat otsikoltaan seksuaalirikoksiksi ja sen neljä ensimmäistä pykälää järjestyksessä olivat raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen sukupuoliyhteyteen ja pakottaminen seksuaaliseen tekoon. Raiskauksen vähimmäisrangaistusta korotettiin aiemmasta kuudesta kuukaudesta yhteen vuoteen ja teolle säädettiin törkeä

¹²³ Utriainen 2010, 97-99.

¹²⁴ HE 52/1970 vp, 2.

¹²⁵ Utriainen 2010, 110.

¹²⁶ Utriainen 2010, 113.

¹²⁷ HE 6/1997 vp, 161, 163-164.

tekemuoto. Lain kirjoitusperiaatteisiin kuului yhtenäisten lähtökohtien noudattaminen rikosten törkeiden ja lievien tekemuotojen kirjoittamisessa.¹²⁸ Oleellisena tekijänä nimikkeiden välillä oli yhä väkivallan ja uhkauksen määrä sekä itse teon jakautuminen sukupuoliyhteyteen ja muihin seksuaalisiin tekoihin. Aiemmin käytetystä varsin epämääräisestä haureuden käsitteestä haluttiin luopua.¹²⁹ Uhkauksen osalta ennen laissa ollut välitön vaara muuttui kuitenkin niin, että myös uhkaus tehdä tulevaisuudessa vakivaltaa, sisältyi raiskauksen tunnusmerkistöön¹³⁰.

Keskustelua herätti raiskauksen lievin muoto, RL 20:3:ssä säädetty pakottaminen sukupuoliyhteyteen, jonka tausta-ajatuksena oli, ettei lakiin jäisi rankaisemattomien tekojen aluetta. Hallituksen esityksen mukaan nämä teon lieventävät asianhaarat saattoivat liittyä esimerkiksi olosuhteisiin tai käytetyn väkivallan määrään, mutta tekijän ja kohteen välistä suhdetta, kuten avioliittoa tai seurustelua, ei kuitenkaan pidettäisi lieventävänä tekijänä. Toisaalta samassa esityksessä lausuttiin myös, että rikosta edeltänyt tekijän ja uhrin välinen kanssakäyminen yhdessä muiden olosuhteiden kanssa saattaa vaikuttaa sen arviointiin, sovelletaanko kolmatta pykälää pakottamisesta sukupuoliyhteyteen raiskauksen sijaan. Oikeuskäytännössä tämä lausuma oikeutti kyseisen pykälän soveltamisen muun muassa treffi-iltojen jälkeisten raiskausten osalta.¹³¹

4.2 2010-luvun uudistukset

Kansainvälinen oikeus ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien ovat vaikuttaneet voimakkaasti erityisesti naisiin ja lapsiin kohdistuvien rikosten uudelleen arviointiin myös 2000-luvulla. 1998 vuoden lain mukaan raiskauksena tuomittiin myös teot, joissa uhri oli puolustuskyvytön, mikäli tekijä oli itse saattanut uhrin tähän tilaan. Vuoden 2011 lakimuutoksessa raiskaustunnusmerkistö ulotettiin koskemaan kaikkia puolustuskyvyttömiä uhreja huolimatta siitä, kuinka uhri oli tähän tilaan päätenyt. Sama lausuma uhrin tiedottoman tilan hyväksikäytöstä liitettiin myös RL 20:4:n jatkoksi.¹³² Puolustuskyvyttömän tilan määritelmää käsitellään tarkemmin myöhemmin kappaleessa 5 ”seksuaalirikosten tunnusmerkistöt”.

Muutosta perusteltiin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rikosoikeudellisen suojan vahvistamisen lisäksi sillä, ettei loukkauksen vakavuus riipu siitä, onko tekijä aiheuttanut puolustuskyvyttömyyden vai ei. Myös teon arviointi sillä perusteella, onko tekijä aiheuttanut puolustuskyvyttömyyden voi johtaa hankaliin tulkintaongelmiin esimerkiksi tilanteissa, joissa tekijä

¹²⁸ Utriainen 2010, 114; Matikkala 2010, 92.

¹²⁹ Utriainen 2010, 114.

¹³⁰ HE 6/1997 vp, 164.

¹³¹ Utriainen 2010, 118-119.

¹³² Laki rikoslain 20-luvun muuttamisesta (495/2011).

ja uhri ovat yhdessä nauttineet alkoholia. Lisäksi perusteluissa tuotiin esille se, ettei puolustuskyvyttömyystilanteiden erilaista arvostelua oltu perusteltu tarkemmin vuoden 1999 uudistuksessa. Lakimuutoksen jälkeenkin Rangaistuksen mittaamisessa pystyttäisiin kiinnittämään huomiota tekijän osuuteen puolustuskyvyttömyyden synnyssä muiden teon piirteiden ohella RL 6:4:ssä säädetyn rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteen mukaan¹³³. Kyseisen pykälän perustelujen mukaan harkiten ja suunnitelmallisesti tehdyistä rikoksista, tässä tapauksessa rikoksista joissa tekijä on aiheuttanut uhrin puolustuskyvyttömyyden, rangaistaisiin ankarammin kuin teoista, jotka ovat syntyneet hetken mielijohteesta.¹³⁴ Ennen vuoden 2011 muutosta tällaiset tapaukset arvioitiin pääsääntöisesti seksuaalisena hyväksikäyttönä, ja kyseinen lakimuutos on lisännyt raiskaustuomioiden määrään vuositasolla noin 70-80 tapauksen verran¹³⁵.

Myös vuonna 2014 rikoslain 20-lukua uudistettiin monilta osin. Yksi merkittävimmistä muutoksista oli, kun aiemmin esiin tuotu raiskauksen lievempi tekomuoto, RL 20:3 pakottaminen sukupuoliyhteyteen kumottiin kokonaan ja sen sisältö lisättiin uudeksi momentiksi 20 luvun ensimmäiseen pykälään. Ensimmäisen pykälän uuden 3 momentin mukaan kokonaisuutena arvostellen vähemmän vakavaan raiskaukseen sovelletaan lievempää rangaistusasteikkoa, joka on vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta vankeutta. Kyseinen rangaistusasteikko on ankarampi kuin aiemmin RL 20:3:ssa oli säädetty pakottamisesta sukupuoliyhteyteen, jonka asteikkona oli 14 vuorokaudesta kolmeen vuoteen vankeutta. Ankarampi rangaistusasteikko ei ollut ainoa muutos, vaan suurena erona aiemman RL 20:3:n ja nykyisen RL 20:1:n 3 momentin välillä on se, että aiemman säädöksen salliessa vähäisen väkivallan, nykyinen säädös ei anna soveltaa kyseistä vähemmän vakavaa tekomuotoa, mikäli väkivaltaa on käytetty ollenkaan. Tällaiset tapaukset arvioitaisiin raiskauksen perustekomuodon mukaan.¹³⁶

Monissa seksuaalirikoksia koskeissa säännöksissä lapsen kohdistuvat teot on asetettu erityisasemaan. Myös eräiden muiden rikosnimikkeiden, kuten pahoinpitelyn, osalta lapsen kohdistuvat teot kuuluvat törkeiden tekumuotojen tunnusmerkistöön. Vuoden 2014 uudistuksessa muutettiin törkeän raiskauksen tunnusmerkistöä niin, että yhdeksi teon arviointiperusteeksi lisättiin teon kohdistuminen alle 18-vuotiaaseen. Muutosta perusteltiin esimerkiksi oikeuskäytännön kautta sillä, että jo ennen lakimuutosta lapsiin kohdistuneet raiskausrikokset katsottiin helpommin törkeän tekumuodon tunnusmerkistön täyttäväksi kuin muihin kohdistuvat teot.¹³⁷ Siltikin alle 18-vuotiaaseen kohdistuneen teon edellytetään olevan myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, jotta törkeän raiskauksen tunnusmerkistöä sovelletaan raiskauksen perustekomuodon sijaan.¹³⁸

¹³³ HE 283/2010 vp, 11.

¹³⁴ HE 44/2002 vp, 7-8,189.

¹³⁵ Oikeusministeriö 2012, 25-26.

¹³⁶ HE 216/2013 vp 49.

¹³⁷ HE 216/2013 vp, 41.

¹³⁸ HE 216/2013 vp, 58.

Ennen vuotta 2014 seksuaalisesta häirinnästä ei ollut erikseen mainintaa rikoslainsäädännössä, vaan käsite oli mainittu ainoastaan tasa-arvolain (609/1986) 7 §:ssä. Vuonna 2008 Euroopan yhteisöjen komissio antoi Suomelle lausunnon tasa-arvodirektiivin täytäntöönpanosta, sillä katsottiin, ettei silloinen seksuaalista häirintää koskeva tasa-arvolain 7 §:ssä ollut kielto täytäntöönpanon vaatimuksia.¹³⁹ Nimenomainen seksuaalisen häirinnän määritelmä tuli kyseeseen lakiin vuonna 2009 ja sen mukaan seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan ”sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri”. Lain taustalla oleva hallituksen esitys (HE 44/2009 vp) tarkentaa seksuaaliseen häirintään kuuluvaksi muun muassa toistuvat sukupuolisesti vihjailevat eleet, härskit puheet ja kaksimieliset vitsit sekä vartaloa tai pukeutumista koskevat huomautukset¹⁴⁰.

Hallituksen esityksen mukaan erilliselle seksuaalista häirintää koskevalle rangaistussäännökselle oli tarvetta, sillä oikeuskäytännössä nousi esiin tapauksia, joissa lievimmän seksuaalirikoksen, eli pakottamisen seksuaaliseen tekoon, tunnusmerkistö ei täyttynyt. Ongelmana ei ollut näiden tekojen tuomitsematta jättäminen, vaan se, että niihin jouduttiin soveltamaan säännöksiä joiden normaaliin soveltamisalaan ne eivät kuulu, kuten pahoinpitely- tai kunnianloukkaussäännöksiä. Hallituksen esityksessä nostettiin esiin esimerkkinä korkeimman oikeuden tapaus KKO 2012:14, jossa naispuolista taksinkuljettajaa muun muassa rinnoista puristellut matkustaja tuomittiin pahoinpitelystä.¹⁴¹

Hallituksen esityksessä todettiin, että koska seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja ruumiillisen koskemattomuuden merkitys on yhä entisestään lisääntynyt yhteiskunnassa, seksuaalisen häirinnän kriminalisoinnille koettiin olevan painava syy. Lainsäädännön muuttamisen tarvetta perusteltiin lisäksi sillä, että se osaltaan johdonmukaistaisi rikoslakia sekä korostaisi seksuaalisen häirinnän moitittavuutta.¹⁴² Hallituksen esityksen mukaisesti RL 20:een lisättiin 5 a § seksuaalisesta ahdistelusta, joka on toissijainen säännös muihin 20-luvun rangaistussäännöksiin nähden. Lakivaliokunnan mietinnön mukaisesti säännöstä rajattiin hallituksen esitystä tarkemmaksi ja se otsikoitiin seksuaalista häirintää paremmin kuvaavana seksuaalisena ahdisteluna.¹⁴³ Kyseistä lainkohtaa käsitellään tarkemmin myöhemmin kappaleessa 5 ”Seksuaalirikosten tunnusmerkistöt”.

¹³⁹ He 216/2013 vp, 14.

¹⁴⁰ HE 44/2009 vp, 23.

¹⁴¹ He 216/2013 vp 45-46.

¹⁴² HE 216/2013 vp 52.

¹⁴³ LaVM 4/2014 vp.

Myös rikoslain 20-luvun määritelmiä on täsmennetty lähihistoriassa. Ensin vuonna 2011 täsmennettiin seksuaalisen teon määritelmää ja myöhemmin vuonna 2014 myös määritelmää sukupuoliyhteydestä. Määritelmät kuuluvat useiden rikoslain 20 luvussa rangaistavaksi säädettyjen tekojen tunnusmerkistöön, joten ne ovat erittäin oleellisessa asemassa tarkasteltaessa sitä, täyttyykö teon tunnusmerkistö.

Seksuaalisen teon määritelmässä puhuttiin ennen vuotta 2011 teosta, jolla tavoitellaan seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä. Määrittelyn mukaan seksuaalisella teolla oli oltava merkitystä ihmisen sukupuoliyhteyden kannalta. Määritelmä herätti arvostelua muun muassa erään korkeimman oikeuden tapauksen myötä¹⁴⁴, jossa ei voitu todeta kysymyksessä olevan määritelmän mukainen seksuaalinen teko, ja sen myötä lapsen hyväksikäyttö, vaikka teossa tapahtuneen menettelyn on todettu olevan lasten kehityksen kannalta vahingollista. Muutostarpeen perusteluissa todettiin, ettei muissakaan tekorikoksissa rangaistavuuden kannalta ole merkitystä sillä, missä tarkoituksessa henkilö haluaa tunnusmerkistön mukaisen seurauksen saavuttaa.¹⁴⁵ Kyseistä määritelmää muutettiin niin, että kohta seksuaalisen kiihottumisen tai tyydyttymisen tavoitteesta poistettiin ja seksuaalista tekoa kuvataan enää tekoja, joka on tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen seksuaalisesti olennainen.¹⁴⁶

Aiemmassa sukupuoliyhteyden määritelmässä puhuttiin ”sukupuolielimellä tapahtuvasta tai sukupuolielimeen kohdistuvasta teosta” sekä ”seksuaalisesta tunkeutumisesta toisen kehoon”. Hallitus esitti, että määritelmää täsmennettäisiin koskemaan myös esineellä taikka muulla ruumiinosalla kuin miehen sukupuolielimellä tehtävää seksuaalista tunkeutumista toisen peräaukkoon.¹⁴⁷ Mietinnössään Lakivaliokunta ehdotti määritelmää täsmennettäväksi lisäksi ilmaissulla ”taikka toisen sukupuolielimen ottamista omaan kehoon”, jotta säännös olisi yksiselitteisesti ja sanamuodon mukaisesti sukupuolineutraali.¹⁴⁸ Molempia määritelmiä käsitellään tarkemmin myöhemmin kappaleessa 5 ”Seksuaalirikosten tunnusmerkistöt”.

Vuonna 2014 rikoslain 20-lukua muutettiin myös syyteoikeuden osalta, vaikka sekä 11 pykälää että 12 pykälää muutettiin jo vuonna 2011 vastaamaan Euroopan neuvoston yleissopimusta. Aiemmin RL 20:11:ssä rajattiin syyttäjän syyteoikeutta nimenomaan silloisten RL 20:3:n ja RL 20:4:n osalta niin, ettei syytettä saanut nostaa, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteen pantavaksi tai erittäin tärkeä yleinen etu sitä vaadi. RL 20:12:ssä puolestaan säädettiin syyttäjän oikeudesta luopua toimenpiteistä RL 20:1:n mukaisessa raiskausrikoksessa asianomistajan tahdosta, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista. Asianomistajan vakaa tahto siis oikeutti syyttäjän luopumaan toimenpiteistä, mutta ei kuitenkaan

¹⁴⁴ Kts. KKO 2005:93.

¹⁴⁵ HE 282/2010 vp, 7-8.

¹⁴⁶ Laki rikoslain muuttamisesta (540/2011).

¹⁴⁷ HE 216/2013 vp, 41-42, 49.

¹⁴⁸ LaVM 4/2014 vp.

velvoittanut häntä siihen.¹⁴⁹ Vuonna 2011 molempia pykälää muutettiin koskemaan vain tapauksia, joissa teot kohdistuvat jo 18 vuotta täyttäneisiin henkilöihin ja niistä poistettiin viittaukset sellaisiin lain kohtiin, jotka on tarkoitettu sovellettavaksi nimenomaan alle 18-vuotiaisiin kohdistuvissa teoissa¹⁵⁰. Erittäin tärkeänä yleisenä etuna syytteen nostamisen kannalta pidettiin esimerkiksi tilanteita, joissa tekijä on syyllistynyt useisiin samanlaisiin rikoksiin, teot ovat poikkeuksellisen vakavia tai tekijä vaarallinen. Myös niissä tilanteissa, joissa tekijä on käyttänyt hyväksi vastuullista asemaansa, voitiin ajatella yleisen edun vaativan syytteen nostamista.¹⁵¹

Syyttäjän syyteoikeutta laajennettiin jo aiemmin vuonna 1999, jolloin sitä perusteltiin sillä, että virallisen syytteen alaisuus voi edistää viranomaisten toiminnan tehokkuutta, lisätä kiinnijäämisriskiä ja vastata paremmin seksuaalirikosten vakavuuteen kohdistuvaa yhteiskunnallista syyteintressiä. Vastakohtana edelliselle, virallisen syyttäjän syyteoikeutta rajoittavana näkökulmana nostettiin esiin seksuaalirikoksiin liittyvät piirteet, joiden vuoksi uhri voi haluta välttää oikeudenkäynnin esimerkiksi peläten siihen liittyvää julkisuutta ja asian käsittelyä esitutkinnassa ja tuomioistuimessa. Ennen vuoden 1999 lakimuutosta silloinen 1 §:n mukainen väkisinmakaaminen oli asianomistajarikos, josta virallinen syyttäjä sai nostaa syytteen vain aiemmin määritellyn erittäin tärkeän yleisen edun vuoksi.¹⁵² Muutoksen myötä virallisen syytteen alaisiksi säädettiin uudistetun lain 1 §:n ja 2 §:n eli raiskauksen sekä törkeän raiskauksen tunnusmerkistön mukaiset teot¹⁵³.

Ennen vuoden 2014 muutosta RL 20:11 ja RL 20:12 arvosteltiin siitä, että ne antavat mahdollisuuden painostaa rikoksen asianomistajaa siten, ettei tämä vaadi rangaistusta rikokseen syyllistyneelle tai ilmoittaa vakaana tahtonaan olevan, että syytettä ei nosteta. Joidenkin näkemysten mukaan syyteoikeuden järjestely edellä mainituissa pykälissä tarkoittikin rikosvastuun toteuttamisen ja rikosprosessin eteenpäin viemisen jättämistä asianomistajalle. Hallituksen esityksessä nostettiin esiin huomio uhrin tahdon merkityksen ulottuvuudesta. Koska hänen tahdollaan, eli suostumuksellaan, on merkitystä ylipäänsä rikoksen muodostumisen kannalta, epäjohdonmukaisena voidaan pitää sitä, ettei tahto ulottuisikaan enää asian käsittelyyn.¹⁵⁴

Hallituksen esityksessä todettiin edellä mainittujen perustelujen lisäksi, että seksuaalirikokset ovat rangaistusasteikkojensa perusteella vakavia rikoksia ja rikoslaisissa säädetyt syyttäjän syyteoikeutta koskevat rajoitukset koskevat lähes poikkeuksetta lievempiä rikoksia kuin 20-luvussa säädetyt. Esityksessä huomautettiin myös, että vaikka vielä tuolloin voimassa olleet 3

¹⁴⁹ HE 216/2013 vp, 18.

¹⁵⁰ HE 282/2010 vp, 75.

¹⁵¹ HE 216/2013 vp, 19.

¹⁵² HE 6/1997 vp, 169, 189.

¹⁵³ Laki rikoslain muuttamisesta (563/1998).

¹⁵⁴ HE 216/2013 vp, 47.

pykälän ja 4 pykälän rikokset poistettaisiin rikoslain 20 luvun 11 pykälän soveltamisalan piiristä ja 12 pykälä kumottaisiin, uhrin mielipiteellä tulisi aina olemaan merkitystä koko prosessin käynnistymisen kannalta. Prosessin käynnistyminen lähes aina edellyttää uhrin ilmoitusta poliisille tai hänen toimimistaan niin, että asia tulee jotakin muuta kautta poliisin tietoon. Näin ollen uhri voi itse päätyä siihen, ettei hän halua saattaa tapahtunutta rikosta viranomaisten tietoon.¹⁵⁵

Kuten edellä todettiin, syyttäjän syyteoikeutta on yleensä rajattu vain lievemmissä rikoksissa ja tällä perusteltiin vakavien seksuaalirikosten saattamista yleisen syyttäjän syyteoikeuden piiriin. Samoilla perusteilla perusteltiin myös sitä, että rikoslakiin säädettävä uusi rangaistusäänös seksuaalisesta ahdistelusta tulisi kuitenkin jättää pääsääntöisesti asianomistajarikokseksi, sen ollessa vakavuudeltaan vastaava kuin muut rikokset jotka ovat tällä hetkellä rikoslaissa asianomistajarikoksia. Seksuaalisen ahdistelun osalta esitettiin kuitenkin samaa mieltä oli jo aiemmin syyteoikeudesta puhuttaessa päädytty, eli että syyteoikeuden rajaus koskisi vain jo 18 vuotta täyttäneitä henkilöitä.¹⁵⁶ Vuonna 2014 RL 20:12 kumottiinkin kokonaan ja nykyisen RL 20:11 mukaan ”Syyttäjä ei saa nostaa syytettä kahdeksantoista vuotta täyttäneeseen henkilöön kohdistuneesta seksuaalisesta ahdistelusta, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista.”

5 Seksuaalirikosten tunnusmerkistöt ja rangaistusasteikot

Seuraavissa kappaleissa käsitellään voimassaolevan lainsäädännön tunnusmerkistöt raiskausrikosten sekä seksuaalisen ahdistelun osalta ja niiden merkitystä ja tarkoituspäätä avataan lain esitöiden kautta. Rikoslain 20-lukuun sisältyviä lapsiin kohdistuvia pykäläiä ei käsitellä yhtä tarkasti, mutta myös niitä sivutaan, sillä myös ne ovat oleellisessa asemassa tapauksissa, joissa joudutaan pohtimaan, minkä tunnusmerkistön teko täyttää.

5.1 Raiskausrikokset ja seksuaalinen ahdistelu

RL 20:1:n mukaan ”Joka pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa, on tuomittava *raiskauksesta* vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan.

¹⁵⁵ He 216/2013 vp, 47-49.

¹⁵⁶ He 216/2013 vp, 49.

Jos raiskaus huomioon ottaen uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat on kokonaisuutena arvostellen vähemmän vakava kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitettut teot, rikksentekijä on tuomittava vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Samoin tuomitaan se, joka muulla kuin 1 momentissa tarkoitettulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen. Mitä edellä tässä momentissa säädetään, ei sovelleta, jos raiskauksessa on käytetty väkivaltaa.

Yritys on rangaistava.”

Raiskausrikoksen tunnusmerkistö edellyttää joko käytettyä väkivaltaa tai sillä uhkaamista. Käytetyn väkivallan ei tarvitse olla välitöntä, vaan siihen luetaan myös uhkaus käyttäen väkivaltaa myöhemmin. Koska raiskauksessa tekijä usein tuntee kohteensa tai kuuluu tämän lähipiiriin, on perusteltua ajatella, että uhkailu myöhemmin tapahtuvalla väkivallanteolla on otettava huomioon samanlaisella vakavuudella, kuin välittömällä väkivallalla uhkaaminen. Tällaisen uhkauksen toteutuminen on mahdollisempaa raiskausteissa, kuin esimerkiksi ryöstötilanteissa, joissa tekijä harvemmin tuntee uhriaan. Uhan kohteena ei myöskään tarvitse olla sama henkilö, johon itse teko kohdistuu. Tekijä voi esimerkiksi uhata väkivallalla teon kohteen lasta, mikäli teon kohde ei suostu sukupuoliyhteyteen.¹⁵⁷ Teon kohteeseen kohdistuva väkivalta voi olla kiinnipitämistä, retuuttamista, lyömistä tai muuta vastaavaa väkivaltaa, kuten kuristamista, sitomista tai riisumista. Tyypillisesti raiskausrikoksissa käytetty väkivalta on käsistä kiinnipitämistä tai maahan kaatamista.¹⁵⁸

Raiskausta koskevassa säännöksessä ei ole kuvattu väkivallan tai sen uhan vakavuutta tarkemmin. Teon kohteen ei voida kuitenkaan olettaa asettavan itseään vaaraan vastustaessaan tekoa. Koska tunnusmerkistön täytyminen vaatii pakottamista, jollain tavalla on kuitenkin käytävä ilmi, että kohde vastustaa sukupuoliyhteyttä. Tekoa arvioitaessa on otettava huomioon teko-olosuhteet ja teon kohteen mahdollisuudet puolustaa itseään joutumatta vaaraan. Jos mahdollisuudet ovat vähäiset, voidaan lievemmilläkin väkivallalla murtaa uhatun tahto. Jos väkivallanteko uhataan toteuttaa myöhemmin, se vaatii vakavampaa väkivallanuhkaa, joka on todellisuudessa mahdollista toteuttaa sekä uhatun vaikea torjua.¹⁵⁹ Oikeuskäytännön perusteella useat raiskaukset tapahtuvat niin, että tekijä on pyrkinyt pääsemään sukupuoliyhteyteen uhrinsa kanssa, mutta hän ei ole ollut suostuvainen. Tekijä on tämän jälkeen riisunut tai repinyt uhrin vaatteet pois tämän päältä ja pitänyt tätä aloillaan, jotta voi olla sukupuoliyh-

¹⁵⁷ HE 6/1997 vp s.172-173.

¹⁵⁸ Oikeusministeriö 2012, 59.

¹⁵⁹ HE 6/1997 vp.

teydessä uhrin kanssa. Tällainen toiminta, jossa fyysisellä pakolla uhri pakotetaan sukupuoliyhteyteen, katsotaan olevan raiskauksessa edellytettyä väkivaltaa.¹⁶⁰ Jos raiskauksessa käytetään väkivaltaa, täyttyy myös rikoslainsäädetyt pahoinpitelyn tunnusmerkistö. Mikäli pahoinpitely liittyy nimenomaan raiskauksen tekemiseen, tekijä olisi tuomittava ainoastaan raiskauksesta. Jos tekijä kuitenkin syyllistyy myös muuhun kuin raiskauksen tekemiseksi käytettyyn pahoinpitelyyn, voidaan raiskaussäännöksen lisäksi soveltaa pahoinpitelysäännöstä.¹⁶¹

Tapauksessa KKO 2013:96 oli kysymys näytön arvioinnista asiassa, jossa oli epäselvää, perustuiko seksuaalinen kanssakäyminen vapaaehtoisuuteen vai pakottamiseen. Käräjäoikeus katsoi, ettei näyttö pakottamisesta ollut riittävä ja epäselvässä tapauksessa asia oli ratkaistava syytetyn eduksi. Hovioikeus puolestaan katsoi näytön pakottamisesta riittäväksi ja tuomitsi tekijän kymmeneksi kuukaudeksi ehdolliseen vankeuteen. Korkein oikeus ei muuttanut hovioikeuden ratkaisua ja perusteli tuomiotaan sillä, että pakottamiskeinot eli väkivalta ja uhkaus voivat olla vähäisiä ja kyseisessä tapauksessa uhri tuli pakotetuksi sukupuoliyhteyteen väkivalan aiheuttaman pelkotilan ja avuttomuuden vuoksi. Rikos- ja prosessioikeuden professori Matti Tolvanen ja rikos- ja prosessioikeuden tutkija Elisa Silvennoinen toteavat, ettei kyseisellä korkeimman oikeuden ratkaisulla ei ole välttämättä suurta laintulkinnallista merkitystä, sillä siitä ei ole luettavissa yhtä selkeää tulkintaohjetta. Merkittävintä ratkaisussa oli suostumuksen puutteelle annettu painoarvo ja se, että tässä ratkaisussa linjattiin seikkoja ja olosuhteita, joiden perusteella tahtotilan muutosta seksuaaliseen kanssakäymiseen voidaan arvioida. Suomen rikoslaki ei tunne suostumuksenpuutekriteeriä raiskausrikoksissa, mutta oikeuskäytännössä voidaan ottaa kantaa kieltäytymisen ulottuvuuteen.¹⁶²

Tunnuksmerkistön mukaan tekijä syyllistyy raiskaukseen, jos hän on sukupuoliyhteydessä henkilön kanssa, joka ei kykene puolustamaan itseään. Sillä ei ole merkitystä, kuinka uhri on puolustuskyvyttömään tilaan ajautunut. Puolustuskyvyttömyys voi johtua esimerkiksi lääkkeitä, alkoholistai tai muista huumausaineista, jotka ovat aiheuttaneet uhrin tiedottomuuden tai lamaantumisen. Tiedottomuus ei yleensä edellytä pakottamista, koska uhri on niin vahvassa humalassa, sammunut tai esimerkiksi unilääkkeiden vaikutuksen alainen, eli niin lamaantunut ja tiedottomassa tilassa, ettei voi itseään puolustaa. Puolustuskyvyttömyydellä tarkoitetaan myös edellä mainituista aineista johtuvaa tahdottomuutta, vaikka uhri ei varsinaisesti ole tiedottomassa tilassa. Pelkkää estojen löystymistä ei kuitenkaan pidetä puolustuskyvyttömyytenä tai tahdottomuutena.¹⁶³

¹⁶⁰ Ojala 2014, 57.

¹⁶¹ HE 6/1997 vp, 73.

¹⁶² Tolvanen ja Silvennoinen, 2013.

¹⁶³ HE 283/2010 vp, 3, 11.

Uhri voi olla puolustuskyvytön myös pelkotilan vuoksi. Uhrin pelkotila voi johtua esimerkiksi siitä, että tekijä kohdistaa niin voimakasta uhkaa uhria kohtaan, ettei hän oman turvallisuutensa ja henkensä vuoksi uskalla käyttää vastarintaa tai olla suostumatta sukupuoliyhteyteen. Uhri ei välttämättä pelkotilansa vuoksi pysty toimimaan haluamallaan tavalla.¹⁶⁴ Pykälä koskee myös nukkuvaa henkilöä, joka on ylipäänsä puolustuskyvytön, vaikka hän ei ole alkoholin tai muiden huumausainien vaikutuksen alainen. Lisäksi pykälä sisältää myös sellaisen puolustuskyvyttömyyden, joka on aiheutunut uhrin sairaudesta tai vammaisuudesta.¹⁶⁵

Oikeuskäytännön perusteella tyypillisimmissä raiskausrikoksissa tekoa ei ole edeltänyt osapuolten välinen riitaisa kanssakäyminen, vaan uhri ja tekijä ovat usein viettäneet iltaa yhteisymmärryksessä. Myöhemmin tekijä on käyttänyt yleensä uhrin päihtymistilaa hyväkseen olemalla sukupuoliyhteydessä tämän kanssa. Tällaisissa tapauksissa tekijän näkemys usein on, että sukupuoliyhteys on tapahtunut molempien suostumuksella. Näissä tilanteissa oikeuden on pitänyt selvittää, minkä asteinen uhrin päihtymystila on ollut. Kuten aiemmin mainittiin, lievää päihtymystä tai huumausainien vaikutuksen alaisena olemista ja sen seurauksesta johtuvaa estojen hälvenemistä ei voida pitää sellaisena tiedottomana tilana tai puolustuskyvyttömyytenä, jota laissa tarkoitetaan. Tunnusmerkistössä ja sen taustalla olevassa hallituksen esityksessä kuvattujen puolustuskyvyttömyyden tilojen lista ei ole tyhjentävä, vaan pykälä sisältää myös sanamuodon muu avuton tila, joka on arvioitava tapauskohtaisesti.¹⁶⁶

RL 20:2 mukaan ” Jos raiskauksessa 1) aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila, 2) rikoksen tekevät useat tai siinä aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä, 3) kohteena on kahdeksantoista vuotta nuorempi lapsi, 4) rikos tehdään erityisen raa’alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla tai 5) käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä taikka muuten uhataan vakavalla väkivallalla

ja raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosnenteijä on tuomittava törkeästä raiskauksesta vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.”

Törkeän raiskauksen tunnusmerkistön arviointiperusteet ovat vastaavat kuin törkeässä pahoinpitelyssä ja ne pohjautuvat pääosin jo vuonna 1999 säädetyn lain perusteluihin. Pykälässä on kuvattu viisi erilaista arviointiperustetta, joiden täyttyminen voi johtaa törkeän tekemuodon

¹⁶⁴ Hirvelä 2007, 20.

¹⁶⁵ HE 283/2010 vp, 11.

¹⁶⁶ Ojala 2014, 56-57, 82.

rangaistusasteikon käyttämiseen. Pykälän ensimmäisen kohdan arviointiperusteena on seurausten aiheutuminen. Se, että teko tehdään vaarallisella tavalla, ei ole riittävä peruste törkeälle tekemuodolle. Raiskaus voidaan kuitenkin tehdä ilman vakavaa fyysistä seurausta tavalla, johon liittyy erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä. Tämän vuoksi toisessa ja neljännessä kohdassa säädetään, että törkeään tekemuotoon luetaan myös erityistä kärsimystä tuottaneet tai esimerkiksi julmaa tekotapaa noudattaneet teot. Tyypillisesti erityistä kärsimystä voi aiheutua siitä, että joutuu useamman henkilön raiskaamaksi, tekoympäristö on poikkeuksellisen pelottava tai tekoa seuraa muita ihmisiä, vaikka he eivät osallistuisi tekoon. Raiskaus voi myös aiheuttaa erityistä kipua, vaikka siitä ei jäisikään ensimmäisessä kohdassa tarkoitettua vaikeaa tai vakavaa seurausta. Neljännessä kohdassa mainitaan julman tekotavan lisäksi myös raakuus ja nöyryytys. Raakuudella tarkoitetaan väkivallan fyysistä kärkeä, kun taas julmuus voi ilmetä esimerkiksi puolustuskyvyttömään kohdistuvana väkivaltana. Erityisen nöyryyttävänä voidaan pitää esimerkiksi sitä, että raiskaus tehdään uhrille läheisten henkilöiden nähden ja uhria nöyryytetään jollakin muulla tavalla.¹⁶⁷

Kolmas kohta eroaa muista pykälän sisältämistä arviointiperusteista siten, että sen soveltamisessa ei ole juurikaan harkinnanvaraa, vaan ratkaisevaa on pelkästään uhrin ikä. Huomioon on kuitenkin otettava tekijän tietoisuus lapsen iästä, ja periaatteessa ajateltavissa on poikkeuksellinen tilanne, jossa teko on kohdistunut esimerkiksi 17-vuotiaaseen, mutta olosuhteet ovat muuten olleet sellaiset, että raiskauksen perustekomuodon soveltaminen voi tulla kysymykseen törkeän tekemuodon sijaan.¹⁶⁸

Viidentenä törkeyden arviointiperusteena mainitaan esimerkkeinä ampuma- tai teräaseen käyttö, mutta välineenä kysymykseen tulee mikä tahansa hengenvaarallinen väline. Välineen ei tarvitse olla aseeseen rinnastettava, sillä raiskaukseen tyypillisesti kuuluva uhkaajan ja uhatun fyysinen läheisyys pienentää aseiden ja muiden hengenvaarallisten välineiden vaarallisuuden eroa.¹⁶⁹ Oikeuskirjallisuuden mukaan muusta vakavasta väkivallasta on kyse silloin, kun uhataan surmaamisella tai vakavan ruumiinvamman tuottamisella. Tällöin uhkauksen toteutumisen on kuitenkin oltava olosuhteet huomioon ottaen riittävän todennäköistä.¹⁷⁰

Ankaroittamisperusteita on pyritty kuvaamaan melko laajasti, ettei vakavia raiskauksia jäisi säännöksen ulkopuolelle. Vaikka jokin edellä mainituista arviointiperusteista täytyisi, törkeän tekemuodon soveltamisessa edellytetään, että raiskaus on myös kokonaisuutena arvoitellen törkeä. Korkein oikeus on ratkaisussaan muutamia vuosia sitten korostanut, että rikok-

¹⁶⁷ HE 6/1997 vp, 174.

¹⁶⁸ HE 216/2013 vp, 58.

¹⁶⁹ HE 6/1997 vp, 174.

¹⁷⁰ Rautio 2009, 431.

sen katsominen kokonaisuutena arvostellen törkeäksi on rikoksen tunnusmerkistön täyttymisen edellytys. Tuomioistuimen on aina lausuttava, katsooko se tämän edellytyksen täyttyvän.¹⁷¹ Törkeyden kokonaisarvostelua ei ole tarkemmin selitetty säädöksessä tai sen taustatöissä, vaan käsite on jäänyt epämääräiseksi. Kirjassaan Raiskaus rikosoikeudellisena ongelmana (2010) Terttu Utriainen on oikeuskäytäntöä tutkiessaan havainnut, että tekotapahtumat raiskauksena ja törkeänä raiskauksena tuomituista teoista ovat useissa tapauksissa hyvin saman tyyppisiä. Joissakin tapauksissa raiskauksena tuomittu teko olisi yhtä hyvin voitu tuomita törkeänä raiskauksena.¹⁷²

Samoin kuin raiskauksen perusmuodon osalta, mikäli teko täyttää sekä törkeän raiskauksen että törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistön, sovelletaan vain säännöstä törkeästä raiskauksesta, mikäli väkivalta on liittynyt välittömästi raiskaukseen. Jos taas väkivaltaa on käytetty pidempään kuin vain raiskauksen tekemiseen, tai se on ollut vakavampaa kuin välittömästi raiskaukseen liittynyt väkivalta, on mahdollista soveltaa myös pahoinpitelyä koskevia säännöksiä.¹⁷³

RL 20:3 kumottiin vuonna 2014 ja sen sisältö pääosin liitettiin uudeksi kolmanneksi momentiksi aiemmin käsiteltyyn RL 20:1. Muutosta on käsitelty edellisessä seksuaalirikoslainsäädännön historiaa koskevassa kappaleessa.

RL 20:4:n mukaan ”Joka väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen ryhtymään muihunkin kuin 1 §:ssä tarkoitettuun seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi ja se olennaisesti loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta, on tuomittava pakottamisesta seksuaaliseen tekoon sakkoon tai vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi.

Pakottamisesta seksuaaliseen tekoon tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, saa hänet ryhtymään 1 momentissa tarkoitettuun seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi ja se olennaisesti loukkaa hänen seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan.

Yritys on rangaistava.”

¹⁷¹ Kts. KKO 2013:57.

¹⁷² Utriainen 2010, 191.

¹⁷³ HE 6/1997 vp, 175.

RL 20-luvun Ensimmäisessä ja toisessa pykälässä on määritelty, että tekona on nimenomaan sukupuoliyhteys. RL 20:4:ssä puhutaan samasta väkivallalla tai sen uhalla pakottamisesta, mutta tekona on sukupuoliyhteyden sijaan muu seksuaalinen teko. Pakottamiseen väkivallalla tai sen uhalla pätevät samat perustelut kuin raiskaussäännöksen osalta, joten niitä ei tarkastella tässä kohdin uudestaan. Sama koskee pykälän toista momenttia puolustuskyvyttömän tilan hyväksikäytöstä. Sen sijaan on tarpeen tarkastella lähemmin, mitä tarkoitetaan kun säädöksessä puhutaan toisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden olennaisesta loukkaamisesta.

Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden kannalta olennaisille teoille on usein ominaista, että ne sisältävät myös puuttumisen toisen ruumiilliseen koskemattomuuteen. Tällaista voi olla esimerkiksi pakottaminen koskettelemaan toista intensiivisesti tai alistumaan tällaisille kosketeluille. Seksuaalista itsemääräämisoikeutta voidaan olennaisesti loukata myös muuten kuin ruumiillisen koskettelun kautta. Myös pakottaminen osallistumaan toisen seksuaaliseen tyydyttämiseen voi olla niin merkittävää, että se olennaisesti loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi silloin, jos tekijä pakottaa uhrin katsomaan tekijän seksuaalista kanssakäymistä tai itsetyydytystä. Säännös soveltuu myös tilanteisiin, joissa uhri pakotetaan itse ryhtymään häneen itseensä kohdistuvaan seksuaaliseen teokseen. Säännös ei yleensä kuitenkaan sovellu esimerkiksi itsensäpaljastajaan, jollei tilanteessa väkivallalla tai uhkauksella pakoteta toista katsomaan häntä. Säännöksen tavoitteena on suojata seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisilta loukkauksilta, joten mikäli väkivalta tai uhkaaminen eivät sisälly teokseen, sitä on arvosteltava rikoslain muiden säännösten mukaan. Vaikka tahallisuusvaatimuksen täytyminen edellyttää, että tekijän on täytynyt ymmärtää teon olennaisesti loukkaavan toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta, teon olennaisuutta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden kannalta arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon myös vallitseva käsitys seksuaalisesti olennaisista teoista.¹⁷⁴

RL 20:5:n mukaan,

”joka asemaansa hyväksikäyttäen taivuttaa sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen teokseen tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi

1) kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön, joka on koulussa tai muussa laitoksessa hänen määräysvaltansa tai valvontansa alainen taikka muussa niihin rinnastettavassa alisteisessa suhteessa häneen, 2) kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön, jonka kyky itsenäisesti päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään on hänen kypsymät-

¹⁷⁴ HE 6/1997 vp, 176-177.

tömyytensä sekä osapuolten ikäeron vuoksi olennaisesti heikompi kuin tekijällä, käytämällä törkeästi väärin tämän kypsyttömyyttä, 3) henkilön, joka on hoidettavana sairaalassa tai muussa laitoksessa ja jonka kyky puolustaa itseään taikka muodostaa tai ilmaista tahtoaan on sairauden, vammaisuuden tai muun heikkoudentilan vuoksi olennaisesti heikentynyt, tai 4) henkilön, joka on hänestä erityisen riippuvainen, käytämällä törkeästi väärin tätä riippuvuussuhdetta tekijästä,

on tuomittava seksuaalisesta hyväksikäytöstä sakkoon tai vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.”

Aiemmistä poiketen kyseisen pykälän tunnusmerkistö ei edellytä pakottamista, vaan teko voi tapahtua myös kokonaan ilman vastustusta. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaaminen tässä tapauksessa kohdistuu siihen, ettei teon kohteena oleva henkilö alisteisen asemansa vuoksi kykene tasavertaisesti päättämään osallistumisesta seksuaaliseen tekoon. Seksuaalisessa hyväksikäytössä kyse on nimenomaan lievemmän asteisesta painostamisesta, ja mikäli taivuttelu tapahtuu pakottavalla uhkaamisella, tulee sovellettavaksi RL 20:n aiemmat pykälät. Seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa pykälässä on kuvattu neljä erilaista tilannetta, joissa tekijä käyttää asemaansa hyväksi toisen taivuttamiseen joko sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen kohteeksi.¹⁷⁵

Pykälässä kuvatulla aseman hyväksikäyttämällä tarkoitetaan tilanteita, joissa tekijä on nimenomaisesti vedonnut tai vihjannut asemansa tuomiin mahdollisuuksiin vaikuttaa teon kohteen olosuhteisiin tai antanut ymmärtää tällaisen vaikuttamismahdollisuuden olevan olemassa, ja sen avulla vaikuttanut teon kohteen päätökseen seksuaaliseen kanssakäymiseen ryhtymisestä. Säännös soveltuu myös henkisen ylliotteen väärinkäyttämiseen toisen saamiseksi seksuaaliseen suhteeseen. Tekijän ei tarvitse itse hyväksikäyttää teon kohdetta, vaan säännöstä sovelletaan myös silloin, kun tekijä on asemaansa hyväksikäyttäen taivutellut teon kohteen seksuaaliseen kanssakäymiseen kolmannen osapuolen kanssa. Säännöksen soveltaminen edellyttää kuitenkin nimenomaisesti sitä, että tekijä on taivuttanut teon kohdetta tällaiseen toimintaan. Alistussuhteen laatu voi vaikuttaa siihen, kuinka vähäistä taivuttamista voidaan pitää hyväksikäyttämisenä. Laitosolosuhteissa vähäininkin taivuttaminen voi olla hyväksikäyttämistä, kun taas väljässä alistussuhteessa taivuttamiselle voidaan asettaa jonkin verran tuntuvampia edellytyksiä. Myös teon kohteena olevan ikä ja kypsyys vaikuttavat arviointiin siitä, millainen menettely on hyväksikäyttöä ja milloin puolestaan on kysymys tasavertaisessa tilanteessa syntyneestä seksuaalisuhteesta.¹⁷⁶

¹⁷⁵ HE 6/1997 vp, 177.

¹⁷⁶ HE 6/1997 vp, 178.

Pykälällä on pyritty suojaamaan erityisesti alle 18-vuotiaita nuoria auktoriteettiasemassa olevien henkilöiden heihin kohdistamalta seksuaaliselta hyväksikäytöltä, mutta myös muita henkilöitä jotka ovat erityisessä riippuvuussuhteessa toiseen henkilöön. Tällainen riippuvuussuhde voi olla kyseessä esimerkiksi silloin, kun henkilö on hoidettavana sairaalassa tai muussa laitoksessa ja hänen kyky puolustaa itseään tai ilmaista tahtoaan on olennaisesti heikentynyt, esimerkiksi hänen sairautensa tai vaikka vahvojen lääkkeiden alaisuudessa olemisen vuoksi. Säännöksen soveltamisen edellytyksenä on kuitenkin puolustuskyvyn olennainen heikentyminen, eikä se siis koske tilanteita joissa henkilöllä on täysi kyky päättää omista ratkaisuisistaan. Erityisen riippuvuuden suhteen tulee olla merkitykseltään suuri. Ihmisten kesken on paljon erilaisia riippuvuussuhteita, joista kuitenkin vain erityisen merkittävien riippuvuussuhteiden seksuaalista hyväksikäyttämistä voidaan pitää rangaistavana. Merkittävyyttä harkittaessa tulee arvioida suhteen merkitys elämän perusedellytysten kannalta. Tällaisia ovat esimerkiksi toimeentulo, asuminen, terveys tai muu keskeinen tarve ja voidaan ajatella, että erityisen riippuvainen toisesta voi olla esimerkiksi henkilö, jonka työsuhteen jatkuvuus on toisen päättävissä tai jonka asuminen on sidoksissa toisen tekemiin ratkaisuihin. Rangaistavuus edellyttää, että erityistä riippuvuussuhdetta käytetään törkeästi väärin ja sukupuoliyhteyteen tai seksuaaliseen tekoon taivuttamisessa käytetään voimakasta puuttumista riippuvuuden perusteena olevaan seikkaan.¹⁷⁷

RL 20:5a:n mukaan,

”Joka koskettelemalla tekee toiselle seksuaalisen teon, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta, on tuomittava, jollei teosta muualla tässä luvussa säädetä rangaistusta, seksuaalisesta ahdistelusta sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.”

Pykälässä mainittu tekotapa, koskettelu, edellyttää tiettyä intensiivisyyttä. Kysymys on toisen henkilön sivelystä, puristelusta, taputtelusta tai niihin rinnastettavista teoista. Koska kysymys on seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojasta, rangaistavan koskettelyn kohteena on ruumiinosa, jota pidetään tavanomaisen käsityksen mukaan seksuaalisesti merkityksellisenä, kuten esimerkiksi rinnat, sukupuolielin, takapuoli tai reidet. Myös toisen suutelemista pidetään pykälässä tarkoitettuna kosketteluna. Säännöstä ei sovelleta tilanteisiin, joissa on kysymys tavanomaisena pidettävästä kosketuksesta, esimerkiksi ihmisjoukossa ohimennen tapahtuneesta toisen hipaisusta.¹⁷⁸

¹⁷⁷ HE 6/1997 vp, 178-179.

¹⁷⁸ HE 216/2013 vp, 59.

5.2 Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Seuraavat lain pykälät käsittelevät lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä sekä sen törkeää tekemuotoa. Tämä tutkielma on rajattu käsittelemään nimenomaisesti aikuisiin kohdistuvia raiskaus- ja seksuaalirikoksia, mutta koska näiden määrittelyn kannalta on oleellista tuoda esiin se, missä rikoksen tunnusmerkistöissä menee raja raiskauksen ja jonkin muun teon välillä, käsitellään oleellisilta osin myös lapseen kohdistuvaa seksuaalista hyväksikäyttöä. Se, onko kyseessä raiskausrikos vai lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö vaikuttaa merkittävästi esimerkiksi rangaistuksen mittaamiseen teosta säädettyjen rangaistusasteikkojen erojen vuoksi.

RL 20:6 puhutaan koskettelemalla tai muulla tavoin seksuaalisen teon tekemisestä alle 16-vuotiaalle lapselle. Säännös kattaa myös tällaisen henkilön saamisen ryhtymään seksuaaliseen tekoon. Teon osalta on tarkennettu, että se on omiaan vahingoittamaan teon kohteen kehitystä. Rangaistusasteikoksi lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on säädetty vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta vankeutta.

Mikäli kyseessä on nimenomaan sukupuoliyhteys, eikä seksuaalinen teko, alle 16-vuotiaan lapsen kanssa, tuomitaan teko RL 20:7 mukaan törkeänä lapsen hyväksikäyttönä, mikäli rikos on kuitenkin myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Mikäli kokonaisuutena arvostellen törkeysvaatimus ei täyty, tuomitaan myös sukupuoliyhteyden sisältäneet teot perusmuotoisena lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä. Törkeän teon kvalifiointiperusteita ovat sukupuoliyhteyden lisäksi se, että rikos on lapsen iän tai kehitystason vuoksi erityisen vahingollinen, rikos on tehty erityisen nöyryyttävällä tavalla tai rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa lapsen ja tekijän välisen suhteen, esimerkiksi erityisen luottamuksen tai riippuvaisen aseman vuoksi. Törkeästä lapsen seksuaalisesta teosta on säädetty rangaistavaksi vähintään yhdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi vankeutta.

Lähtökohtaisesti siis rikoksen kohteen ikä, onko tämän alle vai yli 16-vuotias, määrittää sen, onko kyseessä jokin raiskausrikoksen tunnusmerkistö vai lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistö. Laissa on kuitenkin muutamia poikkeuksia tämän osalta. RL 20:6:n toisessa momentissa tarkennetaan, että mikäli tekijä on lapsen vanhempi tai siihen rinnastettavassa asemassa oleva henkilö ja hän asuu lapsen kanssa samassa taloudessa, lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistöjä sovelletaan myös jo 16-vuotta täyttäneisiin, mutta alle 18-vuotiaisiin lapsiin. RL 20:7 rajoitussäännöksen mukaan perusmuotoa eikä törkeää tekemuotoa lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä sovelleta kuitenkaan silloin, kun teko ei loukkaa kohteen seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja jonka osapuolten iässä ja henkisessä ja ruumiillisessa kypsyydessä ei ole suurta eroa. Tällaisissa tapauksissa kyseeseen tulisi siis raiskaustunnusmerkistöjen tarkastelu.

5.3 Sukupuoliyhteyden ja seksuaalisen teon määritelmät

RL 20:10:n määritelmät ovat oleellisessa osassa rikoslain 20-luvun tunnusmerkistöjen tulkinnassa, sillä seksuaalirikos edellyttää joko sukupuoliyhteyttä tai seksuaalista tekoa. Raiskausrikkosten osalta kysymys on siitä, että uhri on pakotettu nimenomaan sukupuoliyhteyteen tekijän kanssa. Seksuaalisessa teossa on puolestaan kysymys muusta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksesta kuin sukupuoliyhteydestä.

RL 20:10:n mukaan,

”Sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan tässä laissa sukupuolielimellä tehtävää taikka sukupuolielimeen tai peräaukkoon kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon taikka toisen sukupuolielimen ottamista omaan kehoon.

Seksuaalisella teolla tarkoitetaan tässä laissa sellaista tekoa, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen.”

Sukupuoliyhteyden määritelmässä on kysymys seksuaalista laatua olevasta toiminnasta, eli ei sellaisesta, joka on perusteltavissa esimerkiksi lääkinnällisenä toimenä. Yksittäistapauksittain on ratkaistava, onko tunkeutuminen luonteeltaan seksuaalista vai onko se tehty puhtaasti pahoinpitelytarkoituksessa.¹⁷⁹ Koska tekijä ja uhri voi olla nainen tai mies, on määritelmässä pyritty siihen, että se kattaa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden sukupuolineutraalisti. Tarpeeksi laajasti määriteltynä sukupuoliyhteys kattaa siis erilaiset yhteyden muodot riippumatta tekijän seksuaalisesta suuntautumisesta tai siitä, ovatko tekijä ja uhri samaa vai eri sukupuolta. Näin ollen myös oraalinen sukupuoliyhteys, jossa tunkeutuminen tapahtuu sukupuolielimellä tai sukupuolielimeen, määritellään sukupuoliyhteydeksi. Koska määritelmä edellyttää tunkeutumista, pelkkää koskettamista ei katsota sukupuoliyhteydeksi. Tällaisessa tilanteessa teon kuitenkin voidaan katsoa olevan teon yritys, jonka päämääränä olisi sukupuolinen yhteys.¹⁸⁰

Käsitteenä seksuaalinen teko on niin laaja, ettei se itsessään rajaa tekoa muutoin, kuin että teon on liityttävä seksuaalisuhteeseen. Määritelmässä käsitettä rajaa kuitenkin vaatimus siitä, että teon on oltava seksuaalisesti olennainen. Esimerkiksi tekijän ja teon kohteena olevan henkilön iällä, keskinäisellä suhteella ja teko-olosuhteilla on vaikutusta siihen, millaista tekoa voidaan pitää seksuaalisesti olennaisena tai ylipäänsä seksuaalisena. Esimerkiksi vanhempien lapseensa kohdistamat hellyydenosoitukset eivät normaalisti ole seksuaalisesti virittyneitä, kun taas kahden saman ikäisen henkilön vastaavanlaiset koskettelut. Täysi-ikäisen henkilön

¹⁷⁹ HE 216/2013 vp, 63.

¹⁸⁰ Rautio 2009, 426; Autio & Karjala, 77.

seksuaalisen hyväksikäyttämisen tunnusmerkistön toteutumista arvioitaessa ei myöskään tule kysymykseen kaikki sellaiset seksuaaliset teot, jotka on otettava huomioon arvioitaessa lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä. Myös teko-olosuhteilla on merkitystä, sillä jotkut teot voivat joissakin tilanteissa sisältää seksuaalisen sävyn, kun taas toisissa olosuhteissa sama teko voi olla hyvinkin epäseksuaalinen.¹⁸¹ Seksuaalinen teko voi kohdistua samaan tai eri sukupuoleen, eikä sillä mitään sukupuolista suuntautuneisuutta teko osoittaa ole merkitystä teon seksuaalisuutta arvioitaessa. Seksuaaliseksi teoksi voidaan määritellä teot vihjailevista puheista sukupuolielinten kosketteluun asti. Myös esimerkiksi henkilön altistaminen katsomaan masturbointia tai sukupuoliyhdyntää, on määritelmän mukainen seksuaalinen teko.¹⁸²

5.4 ”Yritys on rangaistava”

Rikoksen tunnusmerkistön on toteuduttava kokonaan, jotta rikos on syntynyt. Tunnusmerkistöstä riippuen myös sellainen teko, joka ei ole vielä kokonaan toteutunut vaan jäänyt yritysteelle, on rangaistava tai rankaisematon. Esimerkkinä rankaisemattomasta yrityksestä voidaan antaa rattijuopumus. Mikäli poliisi ehtii estää päihtyneen henkilön autolla ajon kokonaan, teko jää vain yritykseksi, joka ei rattijuopumuksena vielä ole rangaistava teko. Sellaisien rikosten tunnusmerkistöt, joissa rangaistusuhka on haluttu säätää jo itse toimintaa edeltäneeseen vaiheeseen, voidaan jakaa kahteen osaan. Toiset tunnusmerkistöt sisältävät nimenomaisen lauseen, että myös rikoksen yritys on rangaistava. Toisissa rikoksissa taas yrityksen rangaistavuus on ilmoitettu samassa kohdin kuin itse rikoksenkin. Tällöin tunnusmerkistössä ilmaistaan suoraan, että joka tekee tai edes yrittää tehdä jotakin, tuomitaan kyseessä olevasta rikoksesta.¹⁸³

Ne rikokset, joista myös yrityksestä rangaistaan, ovat tahallisuusrikoksia ja yrityksen rangaistavuus on erikseen mainittu rikoksen tunnusmerkistössä. Tahallisuus viittaa siihen, että tekijä tahallisesti ja ymmärtäen tekonsa seuraukset ryhtyy rikokseen ja toimii lainvastaisesti. Tekijä on siis tarkoittanut seurauksen syntyvän. Yrityksen rangaistavuus perustuu sen aiheuttamaan vaaraan ja toisaalta siihen, että yhtä lailla loppuun saatettu rikos, kuin sen yrityskin, ilmentävät tekijässä samaa syyllisyyttä.¹⁸⁴

Myös kriminaalipoliittisin syin voidaan perustella sitä, että myös rikoksen yrityksestä on rangaistava. Kun puhutaan rangaistusten yleisestäävyydestä, korostuu sen pohjimmaisena merkityksenä luottamus siihen, että lainvastaisista teoista rangaistaan. Kun yhteiskunnan sovittuja sääntöjä rikotaan, myös luottamus horjuu. Näin on myös yritysvaiheessa olevien rikosten

¹⁸¹ HE 6/1997 vp, 188-189.

¹⁸² Ojala 2014, 169-170.

¹⁸³ Nuutila 1997, 323.

¹⁸⁴ Tapani & Tolvanen 2016, 197, 376.

kanssa. Monesti voi olla pelkästään sattumasta kiinni, jääkö rikos vain yritysasteelle, vai toteutuuko se kokonaisuudessaan. Yrityksen rangaistavuudella pyritään lisäämään kiinnijäämisen riskiä jo siinä vaiheessa, kun teko ei välttämättä ole vielä aiheuttanut niin suuria vahinkoja kuin silloin, jos rikos toteutuisi kokonaisuudessaan. Yrityksen rangaistavuudella pyritään siis ennaltaehkäisemään rikoksia ja siitä aiheutuvia vaaroja ja vahinkoja.¹⁸⁵

Yritysvaiheeseen jäävä rikos ja määritelmät sille, missä vaiheessa teko katsotaan yritykseksi ja edelleen rikokseksi, riippuu käsillä olevasta rikoksesta ja sen tunnusmerkistöstä. Yleisesti voidaan katsoa rikoksen olevan yritysasteella silloin, kun tunnusmerkistön mukaiseen toimintaan on ryhdytty. Vaaran perusteella määritelty yritys merkitsee, ettei teko ole yritysasteella ennen kuin on havaittu vaara rikoksen täyttymisestä.¹⁸⁶ Joskus voi käydä niin, että yritys ei etene rikokseksi asti jonkin satunnaisen syyn vuoksi ja myös tällaisissa tilanteissa teko katsotaan rikoksen yritykseksi. Myös sillä, missä vaiheessa toimintaan on puututtu, on merkitystä. Mitä lähempänä tunnusmerkistön mukaista tekoa ajallisesti siihen puuttumishetkellä ollaan, sitä perustellumpaa on pitää toimia yrityksenä rikoksen saavuttamiseksi. Toisaalta, sellaista rikokseen ryhtymistä ja valmistelua, mikä ei missään olosuhteissa voisi johtaa itse rikoksen toteutumiseen, ei arvioida yrityksenä, jos rikoksen toteutumatta jääminen johtuu tekovälineestä, kohteesta tai muista sellaisista seikoista, jotka tilanteeseen tyypillisesti liittyvät.¹⁸⁷

Raiskauksen tunnusmerkistön mukaan myös raiskauksen yritys on asetettu rangaistavaksi teoksi. Rikoksen katsotaan täytyneen, kun kehoon tunkeutuminen on tapahtunut, tai vastaava laissa määritelty sukupuoliyhteys, on saavutettu. Toiminta ennen tätä vaihetta voi olla ainoastaan raiskauksen yritystä. Sen sijaan valmistelua, joka edeltää yritystä, ei ole säädetty rangaistavaksi teoksi. Se asettaa vaatimuksia sen suhteen, missä vaiheessa teko on valmistelua ja milloin sen katsotaan olevan yritysvaiheessa. Raiskauksen yritys toteutuu esimerkiksi sellaisessa tilanteessa, jossa tekijä on väkivalloin pyrkinyt uhrin kanssa sukupuoliyhteyteen ja saanut riisuttua tämän vaatteita, mutta itse sukupuoliyhteyttä ei ehdi tapahtua, kun uhri esimerkiksi pääsee pakenemaan.¹⁸⁸

Rikoslain 5:2:n mukaan rikoksesta vapaaehtoisesti luopumalla voi välttää rikoksen yrityksen rangaistavuuden täyttymisen. Raiskausrikoksissa on huomioitava, onko luopuminen tosiasiallisesti ollut tekijästä itsestään kiinni vai johtunut muista seikoista. Jos tekijä olisi voinut halutessaan saattaa raiskauksen siihen pisteeseen, että sukupuoliyhteyden määritelmä täyttyy, mutta hän on kuitenkin luopunut toimistaan, on tällöin kysymyksessä vapaaehtoinen luopuminen. Jos uhri pääsee pakenemaan paikalta, tekijän esimerkiksi riisuttua tämän vaatteita ja

¹⁸⁵ Tapani & Tolvanen 2016, 376.

¹⁸⁶ Koskinen 2009, 180.

¹⁸⁷ Tapani & Tolvanen 2016, 378, 381.

¹⁸⁸ Ojala 2014, 95-96.

väkivalloin uhkaamalla yrittänyt saavuttaa sukupuoliyhteyden, on silloin käsillä raiskauksen yritys, koska tekijä ei olisi voinut toteuttaa tekoaan loppuun, vaikka olisi halunnut.¹⁸⁹ Oikeuskäytännön perusteella yleensä raiskauksen yrityksestä on tuomittu sellaisissa tilanteissa, joissa uhri on päässyt pakenemaan paikalta tai muutoin rimpuilemalla voinut välttää sukupuoliyhteyden. Joissakin tilanteissa myös ulkopuolinen henkilö on päässyt tekijän ja uhrin väliin tai muutoin paikalle osuessaan pelästyttänyt tekijän tiehensä.¹⁹⁰

6 Mikä määrittää oikeudenmukaisen seuraamuksen rikoksesta

Tuomittavien rangaistusten on jollakin tavalla heijastettava yhteiskunnan oikeustajuntaa. Näin ollen periaatteessa oikeudenmukaisena rangaistuksena tietystä rikoksesta voitaisiin pitää sellaista rangaistusta, jonka enemmistö kansalaisista kokee oikeudenmukaiseksi. Käytännössä enemmistön oikeustajunta ei kuitenkaan sellaisenaan kelpaa rangaistusten ankaruuden mittaamiseen, sillä käsitys oikeudenmukaisesta rangaistuksesta vaihtelee eri ihmisillä ja eri tilanteissa hyvinkin paljon. Lähtökohdaksi voitaisiin ottaa keskimääräinen mielipide, mutta silloin jouduttaisiin hyväksymään se mahdollisuus, että se perustuu puutteelliseen ja jopa osittain vääristyneeseen kuvaan rikoksista ja seuraamusten sisällöstä. Oikeustajunnan jäsentäminen edellyttäisi tietoa siitä, miten ihmiset ajattelisivat, jos heillä olisi tarkemmat tiedot rikosoikeusjärjestelmän sisällöstä ja toiminnasta. Rikoslainsäädännön perustehtävänä on rangaistusvastuun kohdentaminen optimaalisella tavalla niin, että samanaikaisesti etuja ja haittoja suhteessa toisiinsa punniten se turvaa yksilöllisiä ja yhteisöllisiä etuja. Se, ettei rikoslain perustehtävä ole toteuttaa enemmistön mielipidettä, ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö kansalaisten oikeustajunta olisi yksi tärkeä päätöksentekokriteeri muiden joukossa.¹⁹¹

Suomessa rikosoikeuskomitea aikoinaan ehdotti päätöksenteon ohjeeksi elämänaluetarkastelua. Sen mukaan rangaistusuhat olisi järjestettävä sen mukaan, miten haitallisia ja paheksuttavia eri rikokset ovat eri elämänalueiden kannalta. Oikeuskirjallisuudessa lähtökohdaksi on ehdotettu myös sitä, kuinka laajasti ja miten syvällä elämisen laatuun rikos vaikuttaa.¹⁹² Rikosten ja rangaistusten arvojärjestyksestä voidaan lähteä tarkastelemaan ordinaalisen ja kardinaalisen suhteellisuuden käsitteiden avulla. Ordinaalisessa suhteellisuudessa on kyse siitä, että eri rikoslajit asetetaan törkeysjärjestykseen ja samalla tavoin rangaistukset ankaruusjärjestykseen. Rikosten törkeysjärjestys ei ole useinkaan tieteellisesti vertailtavissa (verifioitavissa), vaan sen muodostuu paljolti aika- ja kulttuurisidonnaisen yleisen käsityksen varaan. Kardinaalisessa suhteellisuudessa on kyse oikeiden rangaistusten määrittämisestä. Tähän voi-

¹⁸⁹ Ojala 2014, 96-97.

¹⁹⁰ Ojala 2014, 98.

¹⁹¹ Lappi-Seppälä 2000, 315-316; Tapani ja Tolvanen 2016, 18-19.

¹⁹² Lappi-Seppälä 2000, 37.

daan pyrkiä yhdistämällä rikosten vakavuutta koskeva asteikko rangaistusten ankaruuden asteikkoon. On paljon helpompi järjestää erilaiset teot törkeysjärjestykseen, sillä niiden verrattavana oleva suure on sama, kuin määrittää rikokselle oikeaksi katsottava rangaistus.¹⁹³

Kuten edellä todettiin, rikosten moitittavuutta ilmentävä rangaistusjärjestelmä ei ole sosiologinen kysymys, vaan poliittisesti ja oikeudellisesti tehtävä päätös. Sen vuoksi päätös on tehtävä rationaalisesti ja sen tukena ja perusteena on oltava tutkimustietoa esimerkiksi juuri kansalaisten mielipiteistä ja rangaistusten vaikutuksesta.¹⁹⁴ Rikoslakien ja oikeustajunnan suhdetta on kartoitettu useissa tutkimuksissa ja lähtökohtaisesti ne kertovat kansalaisten vaativat ankarampia rangaistuksia. Eri tutkimuksissa on saatu sama lopputulos huolimatta siitä, missä tutkimus on tehty ja mikä on ollut vallitseva rangaistustaso. Tutkimuksissa on kuitenkin huomattu, että asenteet rangaistuksia kohtaan ovat lievempiä silloin kun vastaajille on annettu tarkempia taustatietoja ja yksityiskohtaisempia teonkuvauksia, sekä annettu harkittavaksi myös muita keinoja rikollisuuden ehkäisemiseksi.¹⁹⁵

Suomessa Yle teki keväällä 2015 internetsivuillaan tuomiotestin, johon vastasi jo ensimmäisten päivien aikana yli 60 000 ihmistä. Testissä vastaaja sai antaa oman tuomionsa esimerkiksi-rikosiin, jotka oli otettu tositaapauksista, jonka jälkeen kansan antamia tuomioita verrattiin tuomioistuimen oikeasti tapauksessa antamaan tuomioon. Kansalaisten oikeustaju ja tuomioistuinten oikeuskäytäntö menivät joissakin kohdin hyvin pahasti ristiin ja suurin ero käsityksissä oli seksuaalirikosten kohdalla. Esimerkiksi rikos, jossa tekijä oli raiskannut naisen väkivalloin ja varastanut tältä, sai oikeudelta yhden vuoden ja kahdeksan kuukauden mittaisen vankeustuomion, kun testiin vastaajat olisivat langettaneet teosta seitsemän vuotta ja kuusi kuukautta vankeutta. Lapsen seksuaalisessa hyväksikäyttötapaussessa oikeuden tuomio oli kolme vuotta ja kymmenen kuukautta, Ylen testiin vastanneiden mielestä oikeudenmukainen rangaistus olisi ollut yhdeksän vuotta. Vastakohtaksi voidaan ottaa talousrikostapaus, jossa pimeästä palkanmaksusta ja veropetoksesta oikeus tuomitsi kuusi vuotta ja kuusi kuukautta vankeutta, kun taas nettivastaja olisivat rankaisseet tekijää lievemmin, kolmen vuoden ja neljän kuukauden tuomiolla.¹⁹⁶ Tuloksista voidaan tehdä johtopäätös, että testiin vastanneiden oikeustajun mukaan seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuvista rikoksista tulisi tuomita ankarammin, kuin esimerkiksi omaisuusrikoksista.

Myös virallinen tutkimus kansalaisten ja tuomioistuinten oikeustajunnan kohtaamisesta on tekeillä. Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin tavoitteena on selvit-

¹⁹³ Tapani ja Tolvanen 2016, 18.

¹⁹⁴ Tapani ja Tolvanen 2016, 18-19.

¹⁹⁵ Lappi-Seppälä 2000, 316.

¹⁹⁶ Pantsu ja Rautio, 2015.

tää, vastaako suomalainen oikeuskäytäntö väestön käsityksiä oikeasta rangaistustasosta eräiden rikostyyppien osalta. Kuten Ylen testissä, tässäkin tutkimuksessa vastaajille kuvaillaan seitsemää erilaista rikostapausta, jotka perustuvat aitoihin, tuomioistuimissa käsiteltyihin tapauksiin. Vastaajilta kysytään, millaisen rangaistuksen he olisivat valmiita antamaan kyseisissä tapauksissa. Erillisessä tuomarikyselyssä käräjäoikeustuomareita pyydetään määräämään samoissa tapauksissa niistä vallitsevan oikeuskäytännön mukainen tuomio ja tuloksia analysoitaessa verrataan väestön ja tuomareiden antamia vastauksia keskenään. Seksuaalirikosten osalta tutkitaan oikeustajuntaa liittyen sukupuoliyhteyden lapsen kanssa sekä sukupuoliyhteyden nukkuvan kanssa ja pakottamalla. Aineiston keruu tutkimukseen päättyy 30.6.2017.¹⁹⁷

Suomen eduskunta teki kesäkuussa 2013 lakialoitteen (LA 31/2013) raiskausrikosten vähimmäisrangaistusten korottamisen osalta. Aloitteessa esitettiin rangaistusasteikkojen minimien kaksinkertaistamista niin, että perusmuotoisesta raiskauksesta annettavan tuomion vähimmäisrangaistus korotettaisiin yhdestä vuodesta kahteen vuoteen ja törkeän raiskauksen vähimmäisrangaistus kahdesta vuodesta neljään vuoteen. Tämä tarkoittaisi käytännössä sitä, että raiskausrikoksista tuomittaisiin aina ehdotonta vankeutta. Lakialoitteessa perusteltiin muutosta esimerkiksi sillä, että yleinen mielipide raiskauksesta annettavien rangaistusten ankaroittamisesta on vahvistunut, mutta tuomioistuimet eivät kuitenkaan voi lähteä muuttamaan oikeuskäytäntöä ilman lain muutosta. Aloitteessa nostettiin esille se, että seksuaalirikosten erikoisluonnetta on alettu ymmärtää vasta viime vuosina ja sen sijaan, että seksuaalirikosten seuraamukset rajoittuisivat vain itse tekoon ja sen yhteydessä koettuun väkivaltaan, ne voivat vaurioittaa ihmisen henkistä tilaa hänen lopun ikänsä. Lakialoitteessa todettiin lisäksi, että koska Suomessa vankeusrangaistukseen tuomitut eivät yleensä suorita rangaistusta kokonaisuudessaan, ei rangaistusten voida katsoa muuttuvan kohtuuttomiksi asteikkojen alarajojen nostamisen myötä. Koettiin, että lakimuutos antaisi kuitenkin selkeän viestin yhteiskunnalle siitä, että seksuaalirikoksiin suhtaudutaan vakavasti.¹⁹⁸ Lakivaliokunta totesi mietinnössään, että hallituksen esityksen (HE 216/2013 vp) ehdotukset seksuaalirikoksia sääntelevän luvun muuttamiseksi merkitsivät itsessään seksuaalirikoksia koskevan rangaistuskäytännön ankaroitumista tavalla, jota voitiin pitää riittävänä, eikä se nähnyt tarpeelliseksi erikseen nostaa rangaistusasteikkojen alarajoja.¹⁹⁹ Myös kyseisessä hallituksen esityksessä todettiin, ettei rangaistusasteikkojen korottamiselle nähty tarvetta, sillä asteikot mahdollistavat hyvinkin ankarien rangaistusten tuomitsemisen tarvittaessa ja asteikkojen alarajat ovat jo nyt muiden rangaistussäännösten sisältämiin alarajoihin verrattuna korkeat.²⁰⁰

¹⁹⁷ Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2017.

¹⁹⁸ LA 31/2013 vp.

¹⁹⁹ LaVM 4/2014 vp.

²⁰⁰ HE 216/2013 vp, 44.

Koska rikosoikeudellisen järjestelmän kustannukset katetaan muiden valtion menojen tapaan pääosin verovaroista, käytettävissä on rajallinen määrä varoja. Sen vuoksi niiden käytön tulee olla perusteltua ja järkevää. Kun asiaa mietitään vielä laajemmassa mittakaavassa, tulee tarkoin harkita ja perustella kannattaako käytettävissä oleva raha käyttää esimerkiksi uusien vankiloiden rakentamiseen, poliisien palkkaamiseen vai syrjäytymistä ehkäisevään työhön. Koska koko rikosoikeudellisen järjestelmän ensisijainen tavoite on ehkäistä rikollisuutta, kriminologiassa on tehty tutkimuksia myös siitä, millainen hyöty erilaisista varojen kohdistamistavoista syntyisi rikollisuuden ennaltaehkäisyyn.²⁰¹

Tutkimuksissa on muun muassa huomattu, ettei rangaistusten ankaroituminen vaikuta rikollisuuden määrään kuin vain vähäisesti. Myöskään maltillisella rangaistusten alentamisella ei ole todettu olevan suurta rikollisuutta lisäävää vaikutusta, vaan tärkeämmäksi muuttujaksi on todettu rikoksenteon haittojen ja hyötyjen suhde sekä kiinnijäämisriski. Vankilavuoden hinnan on laskettu olevan noin 37 000 - 55 000€ vuodessa, ehdollisen vankeuden valvonnan maksavan reilu 2000€ vuodessa kun taas sakkorangaistus puolestaan tuo lisävaroja kustannusten kattamiseen.²⁰² Tämän myötä voidaan tehdä johtopäätös, ettei vankeusrangaistusten lisääminen tai ankaroittaminen vaikuta perustellulta preventionäkökulmasta tai taloudellisesta näkökulmasta.

7 Raikausrikokset tilastoina

Tietoa rikollisuuden määrästä ja kehityksestä saadaan viranomaislähteistä sekä niitä täydentävistä kyselytutkimuksista. Jotta saadaan kokonaisvaltainen kuva rikollisuudesta, on tärkeää tarkastella molempia aineistoja. Suuri osa rikoksista ei koskaan tule viranomaisten tietoon, vaan jää piilorikollisuudeksi. Tälle on monia syitä, joista useat liittyvät rikosten määrään sekä sellaisiin kulttuurillisiin muutoksiin, jotka lisäävät joidenkin tekojen ja ongelmien tulkitsemista esimerkiksi väkivallaksi tai muuksi rikollisuudeksi. Myös lainsäädännön muutokset vaikuttavat oleellisesti tilastoihin, ja ne tulee ottaa huomioon vertaillen lukuja aiempien vuosien tilastoihin.²⁰³ Tutkimuksia aikuisväestön kohtaamasta rikollisuudesta, kuten väkivallasta tai seksuaalirikoksista, on tehty Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin (entiseltä nimeltään Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos) toimesta jo 1980-luvulta lähtien ja nykyisin kyseinen tutkimus tunnetaan kansallisena uhritutkimuksena.²⁰⁴ Tutkimusten avulla saadaan ennen kaikkea tietoa siitä, onko tilastojen muutoksissa kysymys rikollisuuden lisääntymisestä tai vähenemisestä, vai ilmoitusherkkyiden lisääntymisestä tai vähenemisestä.²⁰⁵

²⁰¹ Matikkala 2010, 14-15.

²⁰² Matikkala 2010, 7-8,15.

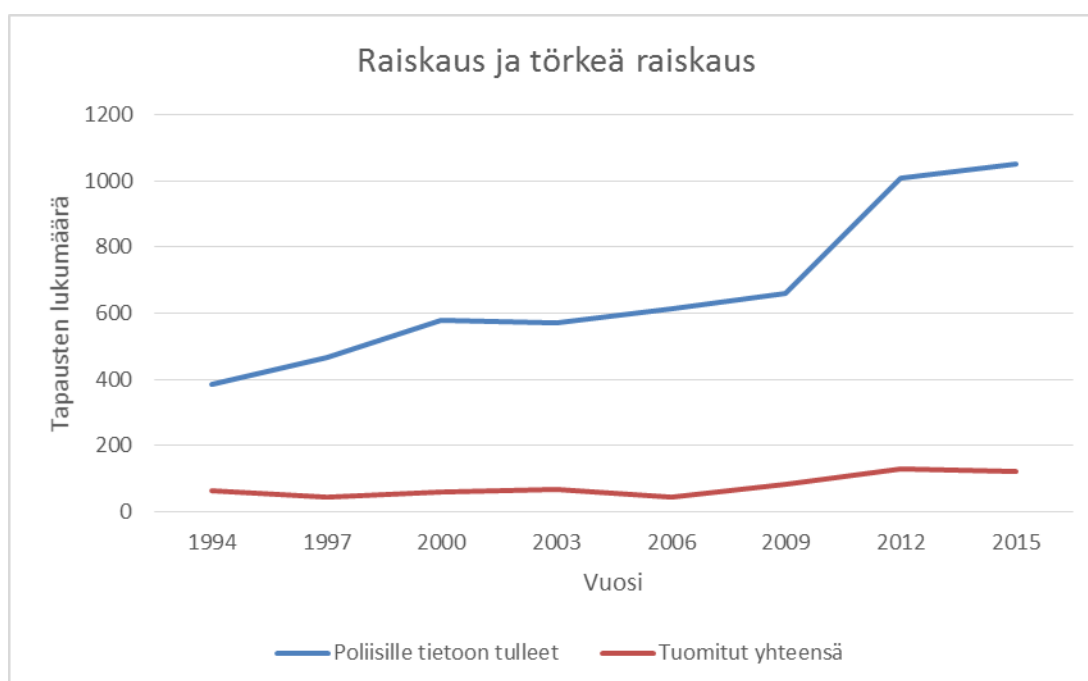
²⁰³ Kivivuori & Niemi, 2015, 1-2.

²⁰⁴ Kivivuori & Niemi, 2015, 4.

²⁰⁵ Aaltonen & Danielsson 2015, 10.

7.1 Tekojen määrä ilmoitusten ja tuomittujen perusteella

Raiskausta koskevat kansalliset uhritutkimukset antavat viitteitä siitä, että raiskauksen tai sen yrityksen uhriksi joutuminen on pysynyt suunnilleen samana vuosina 1997-2009. Vuonna 1997 vastaajista 0,23 % ja vuonna 2009 0,22 % vastaajista kertoi joutuneensa viimeisen vuoden aikana raiskauksen tai sen yrityksen kohteeksi. Vuonna 2005 toteutettu naisuhritutkimus antoi puolestaan viitteitä siitä, että puolison taholta kohdistetut seksuaalisen kanssakäymiseen pakottavat tai painostavat teot olisivat jonkin verran laskeneet edelliseen, vuonna 1997 tehtyyn vastaavaan tutkimukseen verrattuna. Vuosina 2013-2015 suoritetuissa kansallisissa uhrikyseilyissä luvut ovat selvästi korkeampia, mutta tämän voidaan olettaa johtuvan erilaisesta kysymyksenasettelusta ja tutkimusmenetelmästä, jonka vuoksi lukuja ei voida pitää suoraan vertailukelpoisina edellisten vuosien vastaavien tutkimusten kanssa. Vuoden 2015 kyselyssä 1,1 % vastaajista kertoi joutuneensa vastoin tahtoaan sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen käyttäytymiseen taikka niiden yrityksen kohteeksi kyselyä edeltäneen vuoden aikana. Pelkästään naisvastaajien osalta osuus oli 2,0 prosenttia.²⁰⁶

Kuvio 1: Tuomittujen määrä suhteessa poliisille ilmoitettuihin tekoihin

Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2005 poliisin tietoon tuli 593 raiskaustapausta, joista tuomittiin joko raiskauksena tai törkeänä raiskauksena 62. Vastaavat luvut vuonna 2015 olivat 1052 poliisin tietoon tullutta tapausta ja 122 tuomittua. Poliisin tietoon tulleiden tapausten määrä on lähes kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa, mutta niistä tuomioon johtaneiden

²⁰⁶ Lappi-Seppälä & Niemi 2015, 80-81.

osuus on edelleen vain noin 10-11%. Kuviossa 1 on nähtävillä poliisille ilmoitettujen raiskausrikosten sekä tuomittujen määrän lisääntyminen aina yli kahdenkymmenen vuoden takaa.²⁰⁷ Kun tarkastellaan vuosien 1997-2009 uhritutkimuksen tuloksia ja poliisin tietoon tulleiden rikosten määrää, huomataan, että vaikka poliisille ilmoitettujen raiskaustapausten määrä on noussut, kuitenkin uhritutkimusten perusteella raiskauksen uhriksi joutuneiden määrä on pysynyt lähes ennallaan. Voidaan päätellä, että ilmoitusherkkyys näiden tekojen osalta olisi jonkin verran kasvanut, ei välttämättä niinkään itse tekojen määrä. On myös mahdollista, että vei aikaa ennen kuin vuonna 1994 voimaan tullut lainmuutos raiskauksen ulottamisesta koskemaan myös avioliitossa tapahtuvia tekoja miellettiin kansalaisten keskuudessa rikokseksi.

Osaltaan kasvua poliisin tietoon tulleiden raiskausrikosten määrässä voi selittää seksuaalisen itsemääräämisoikeuden laajentunut ja merkityksellisempi asema kansan keskuudessa. Seksuaalinen itsemääräämisoikeus koetaan aiempaa merkittävämpänä oikeutena, jolloin myös sen loukkaukset koetaan loukkaavampina kuin ennen. Ilmoitusherkkyyteen voi edellä mainitun lisäksi vaikuttaa myös se, ettei loukkauksen tarvitse olla niin vakava kuin ennen.²⁰⁸ On myös hyvä huomioida, että tilastot poliisin tietoon tulleiden raiskausrikosten määrästä kertovat niimensä mukaisesti tekojen määrän, eivät tekijöiden määrän. Yksi henkilö saattaa siis olla tekijänä useassa eri raiskaustapauksessa. Joinain vuosina rikosten määrään onkin vaikuttanut poikkeukselliset rikossarjat, joissa useissa raiskaustapauksia epäiltynä on ollut vain yksi tekijä.²⁰⁹

Raiskaus on uhrille loukkaus intiimiä ja herkkää aluetta kohtaan sekä traumaattinen kokemus, jota varjostaa häpeän ja syyllisyyden tunteet. Vielä 1980-luvulla rikosprosessin eri vaiheissa sekä uhriin että teosta aiheutuviin haittoihin kohdennettiin osittain syyllistäviä käsityksiä. Uhriin kokemusta saatettiin vähätellä ja kyseenalaistaa koko teon olemassaolo, varsinkin jos tekijänä oli uhrin läheinen tai raiskaus oli tapahtunut yhteisen illanvieton jälkeen. Tällaisen epäasiallisen kohtelun seurauksena, joka ilmensi tuolloin vallalla olevia moraalikäsitteitä, ei yllätä, etteivät raiskauksen uhrit välttämättä tehneet tapahtuneesta rikosilmoitusta.²¹⁰

Kuten aiemmin todettiin, poliisille ilmoitetuista raiskausrikoksista vain harva, noin 10 % päätyy syytetyn syyksiluettavaksi tuomioksi tuomioistuimessa. Amnestyn tekemän gallupin mukaan kansalaiset Suomessa kuvittelivat kyseisen luvun olevan noin 35 %. Esimerkiksi lievän pahoinpitelyn ja pahoinpitelyn osalta vastaavat suhdeluvut kertovat, että näistä rikoksista poliisin tietoon tulleista teoista noin 30 % tuomitaan oikeudessa rangaistukseen.²¹¹ Valtakunnan-

²⁰⁷ Tilastokeskus 1998; Tilastokeskus 2004; Tilastokeskus 2017.

²⁰⁸ Ojala 2014, 9-10.

²⁰⁹ Lappi-Seppälä & Niemi 2015, 83.

²¹⁰ Kainulainen 2006, 79-80, 86,

²¹¹ Oksanen 2010, 55,

syyttäjä Matti Nissinen toteaa blogissaan, että raiskaus sisältää tutkinta- ja oikeudenkäyntivaiheessa paljon epävarmuustekijöitä ja todennäköisyyksien punnintaa ennen kuin päästään lähelle totuutta tapahtumien kulusta. Kun poliisin esitutkinnan aloittamiseksi riittää se, että on syytä epäillä raiskauksen tapahtuneen, ei tämä enää riitä syytteen nostoon, vaan tällöin on jo oltava todennäköiset perusteet väitetyn rikoksen epäilemiseksi. Tuomittaessa rikoksesta näytön tulee olla niin varmaa, ettei epäilyjä tekijän syyttömyydestä voi jäädä.²¹²

Poliisiin tietoon tuli vuonna 2016 yhteensä 1169 raiskaustapausta, joista syyteharkintaan eteni 38 % eli 446 raiskaustapausta. Samana vuonna raiskaustuomio annettiin 144 tapauksessa.²¹³ Verrattuna esimerkiksi rattijuopumukseen, jossa poliisi on puhalluttanut humalaisen kuskin ja saanut tämän verekseltään kiinni, on tuomio hyvinkin yksiselitteinen eikä epävarmuustekijöitä ole juurikaan. Raiskauksella puolestaan on harvoin silminnäköisiä eikä ulkoisia väkivallanteon merkkejä välttämättä löydy uhrista. Lisäksi syytetty usein kertoo sukupuoliyhteyden tapahtuneen yhteisymmärryksessä, jolloin tilanteessa on sana sanaa vastaan ja mahdollisesti molempien kertomusta puoltavia seikkoja.²¹⁴

Todistelua käytetään tosiseikkojen varmistamiseksi ja niiden avulla selvitetään tapahtumien kulkua ja sitä, ovatko väitteet todellisia ja voiko teonkuvaus pitää paikkaansa. Vapaan todistelun myötä asianosaisella on oikeus esittää haluamansa näyttö, sitä etukäteen kenenkään rajoittamatta, tietyin edellytyksin. Näytön arvioinnissa tarkastellaan sitä, antavatko todisteet järkevän selityksen väitetylle tapahtumien kululle. Todisteita arvioidaan kokonaisuutena sekä yksittäisinä.²¹⁵ Tuomioistuimen harkittua jutussa esiintuotua näyttöä ja muita seikkoja, tulee punnita mitä se pitää toteen näytettynä ja mitä ei. Tuomioistuimella on tässä asiassa niin sanottu vapaa todistusharkinta, jolloin se voi vapaasti, mielivaltaa kuitenkin käyttämättä, harkita esitettyjen todisteiden merkityksen, arvon ja riittävyyden. Tuomarin on aina perusteltava se, mihin hän näyttöä arvioidessaan on päätenyt.²¹⁶ Pelkästään sen valossa, että syytetyn syyllisyyden puolesta puhuvat todisteet ovat vahvempia kuin syyttömyydestä, ei ketään voida tuomita. Epävarmoissa tilanteissa juttu ratkeaa syytetyn hyväksi. Lähtenyt angloamerikkalaista ja esimerkiksi ruotsalaista oikeusjärjestelmää, on myös suomalaisessa oikeuskäytännössä vaikiintunut termi ”ei järkevää epäilystä”. Tämä tarkoittaa, että syyllisyyden tulee olla niin varmaa ja näytön osalta aukotonta, ettei syyttömyydelle jää sellaista järkevää epäilystä, jonka vuoksi juttu voitaisiin ratkaista syytetyn eduksi.²¹⁷

²¹² Nissinen 2017.

²¹³ Tilastokeskus 2017.

²¹⁴ Nissinen 2017.

²¹⁵ Lappalainen & Rautio 2016.

²¹⁶ Lappalainen & Rautio 2016.

²¹⁷ Martikainen & Virolainen 2010, 292-293.

Tapauksessa KKO 2004:60 syytetty tuomittiin käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa raiskauksesta, mutta korkein oikeus vapautti hänet syytteestä. Tapauksessa ei ollut käsillä mitään teknisiä todisteita teon tekijän suhteen, vaan keskeiseksi näytöksi muodostuivat asianomistajan, syytetyn ja todistajien kertomukset. Tapauksen arvioinnissa oli kyse siitä, oliko syytetyn syyllisyydestä esitetty riittävää näyttöä ja erityisesti arvioitavaksi tuli asianomistajan tunnistamiselle annettava näyttöarvo. Käräjäoikeus ja hovioikeus katsoivat, että uhrin tunnistus tekijästä oli täysin uskottava, kun taas korkein oikeus totesi perusteluissaan, että vaikka uhri oli tunnistanut syytetyn raiskauksen tekijäksi, asiassa esitetty muu näyttö osoitti päinvastaista. Koska tapauksessa oli niin syytteen puolesta kuin myös sitä vastaan puhuvia seikkoja, korkein oikeus katsoi, ettei asiassa esitetty näyttö riittänyt osoittamaan syytettyä tekijäksi.²¹⁸

Viimeisimmän 27.04.2017 julkaistun poliisihallituksen tiedotteen mukaan kaikkien poliisille ilmoitettujen rikosten osalta ilmoitusten määrä on laskenut 12,5 % verrattuna kuluvan vuoden tammi-maaliskuun ilmoitusten määrää edellisvuoden vastaavaan ajanjaksoon. Raiskausrikokset ovat kuitenkin lisääntyneet samalla vertailujaksolla jopa 31,6 %. Tammi-maaliskuussa 2017 poliisille ilmoitettiin 329 raiskaus-tapausta, joka oli 79 rikosta enemmän kuin edellisvuoden vastaavana ajanjaksona. Seksuaalisia ahdistelutapauksia ilmoitettiin puolestaan 43 tapausta eli 31,2 % vähemmän kuin viimevuoden alkuvuonna.²¹⁹

7.2 Raiskausrikosten tuomiot suhteessa tekojen laatuun

Raiskauksesta seuraavan rangaistuksen mittaamisessa merkittävänä tekijänä pidetään seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen syvyyttä, samanaikaisia muiden oikeushyvien loukkauksia, teon nöyryyttävyyttä sekä suunnitelmallisuutta. Näiden tekijöiden arviointi antaa pohjan rangaistuksen määrälle ja laadulle.²²⁰ Sen, kuinka syvästi henkilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta on loukattu, määrittelee yleensä sukupuoliyhteyden toteutumismuoto, määrä sekä kesto. Keston osalta sen lyhyys ei lievennä tuomiota, mutta sen pitkä kesto voi ankaroittaa sitä. Toteutumismuoto vaikuttaa siten, että sukupuolielimestä tehty raiskaus katsotaan yleisesti moitittavammaksi kuin esimerkiksi sormella tehty. Lisäksi mikäli teko sisältää eri muotoja, kuten esimerkiksi vaginaalisen sekä anaalisen sukupuoliyhteyden, vaikuttaa se rangaistukseen ankaroittaen sitä. Luonnollisesti myös useampi tapahtunut sukupuoliyhteys lisää teon moitittavuutta.²²¹

²¹⁸ Turunen 2004.

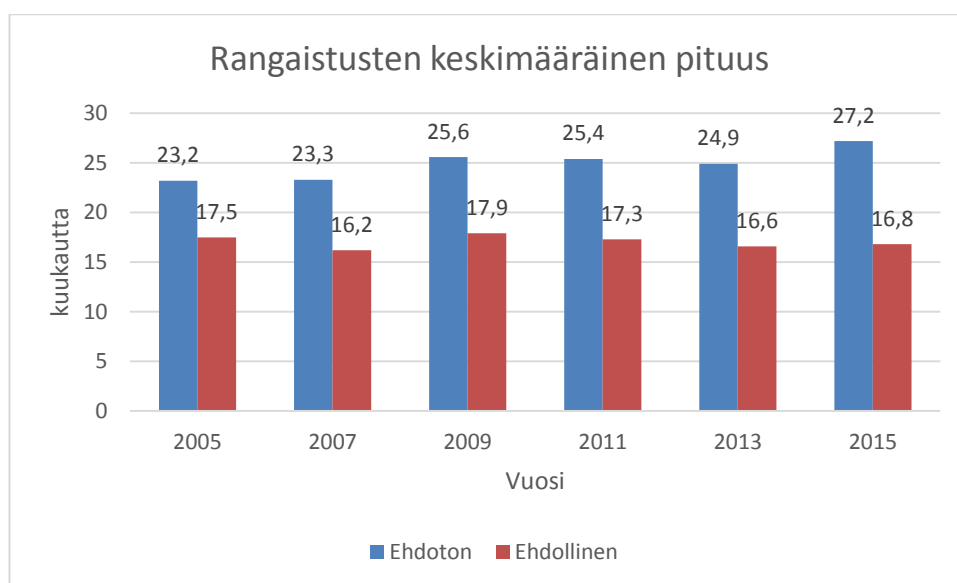
²¹⁹ Poliisihallituksen tiedote 2017.

²²⁰ Ojala 2014, 143.

²²¹ Ojala 2014, 143-144.

Arvoteltaessa teon moitittavuutta, kiinnitetään huomiota myös käytettyyn väkivaltaan ja sen vakavuuteen, sillä väkivallalla loukataan muutakin oikeushyvää kuin seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Tekoon saattaa lisäksi kohdistua vapaudenmenetystä, jos uhri on esimerkiksi lukittu johonkin tilaan. Koska tällöin hänen liikkumisvapauttaan on olennaisesti rajoitettu, lisää se osaltaan teon moitittavuutta. Tekijän uhriinsa kohdistamat halventavat nimitykset aiheuttavat uhrille lisäänsimystä ja näin ollen myös ne ovat yksi peruste rangaistuksen ankaroittamiselle.²²²

Teon moitittavuutta lisää myös sen nöyryyttävyys tai suunnitelmallisuus. Nöyryyttävänä teko-tapana pidetään esimerkiksi sitä, että tekijöitä on useita, jotka muiden läsnä ollessa ja kat-sellessa toteuttavat teon. Suunnitelmallisuus voi puolestaan näyttäytyä esimerkiksi siten, että uhri on saatettu tietoisesti sellaiseen paikkaan, jossa teko voidaan toteuttaa. Teossa on voitu myös käyttää erilaisia välineitä, joiden hankkiminen katsotaan teon suunnittelemiseksi. Teki-jän rooli uhrin puolustuskyvyttömyyden tai tiedottomuuden aikaansaamisessa voi osaltaan myös lisätä sitä, että teon katsotaan olevan suunniteltu.²²³

Kuvio 2: Rangaistusten keskimääräinen pituus raiskausrikoksessa

Kuviosta 2 nähdään, että raiskauksesta tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten keski-määräinen pituus on noussut viimeisen kymmenen vuoden aikana noin neljällä kuukaudella. Sen sijaan ehdollisten vankeustuomioiden keskimääräinen pituus on pysynyt samalla tasolla.²²⁴ Vuonna 2012 tehdyn selvityksen mukaan oikeuskäytännön perusteella raiskausrikokset voidaan karkeasti jakaa rangaistusten pituuden mukaan viiteen eri tasoon. Nämä tasot kattavat noin

²²² Ojala 2014, 145.

²²³ Ojala 2014, 145.

²²⁴ Tilastokeskus 2012; Tilastokeskus 2016a.

90 % kaikista raiskausrikoksista ja tasojaottelu antaa konkreettisen kuvan rangaistuskäytännön perusrakenteesta. On kuitenkin huomioitava, että raiskaustapausten vähäisen määrän vuoksi ja sen seikan johdosta, että teon uusiminen tai ensikertalaisuus vaikuttavat merkittävästi rangaistuksen pituuteen ja lajivalintaan, päätelmät ovat suuntaa antavia.²²⁵ Lisäksi törkeitä raiskauksia käsitellään oikeudessa vähemmän ja ne poikkeavat toisistaan enemmän kuin perusmuotoiset raiskaukset. Tämä hankaloittaa niistä annettujen rangaistusten vertailua. Lisäksi törkeän raiskauksen rangaistusasteikko on normaalimuotoa laajempi ja usein vastaaja tuomitaan samalla kertaa törkeän raiskauksen ohella muistakin rikoksista yhteiseen rangaistukseen, joka vaikuttaa rangaistuksen pituuteen.²²⁶

Kaksi ensimmäistä tasoa koskevat raiskauksen lievimpiä tekemuotoja, jotka entisen lain mukaan tuomittiin pakottamisena sukupuoliyhteyteen, mutta ovat nykyisen lain mukaan raiskauksen tunnusmerkistön alla. Ensimmäisen tason osalta rangaistuksen pituus on noin 3 kk - 9 kk ja toisen tason osalta vajaan vuoden puoleentoista vuoteen. Noin 20 % kaikista raiskausrikoksista tuomitaan näiden mukaan. Kahden ensimmäisen tason teoissa tekijä ja uhri ovat usein vähintäänkin tuttavilla, usein seurustelukumppaneita, ja tekoa on yleensä edeltänyt yhteinen illanvietto. Tekotapana on tyypillisesti ollut kiinni pitäminen, riisuminen ja sängylle kaataminen.²²⁷ Esimerkkinä teosta, josta tekijä on saanut yhden vuoden ehdollisen rangaistuksen, tekijä on ollut ensikertalainen ja uhrin tuttava ja he ovat katsoneet yhdessä elokuvaa, jonka jälkeen uhri on mennyt vastaajan viereen nukkumaan. Tekijä on pitänyt uhrin käsiä hänen päänsä yläpuolella, tekotapana on ollut kertaluontoinen sukupuoliyhteys eikä tekijä ollut väkisin repinyt uhrin housuja.²²⁸ Entinen pykälä pakottamisesta sukupuoliyhteyteen salli vähäisen väkivallan, kun taas nykyistä perusmuotoisen raiskauksen tunnusmerkistön lievennettyä rangaistusasteikkoa, 4 kk - 4 v, voidaan soveltaa vain, jos väkivaltaa ei ole käytetty ollenkaan. Tämän muutoksen voidaan olettaa vaikuttavan osaltaan merkittävästi ensimmäisten tasojen teonkuvauksiin ja rangaistusten pituuksiin, mikäli tarkasteltaisiin kyseisen lakimuutoksen jälkeen tuomittuja tekoja.

Kolmas taso, jossa tekojen rangaistuksen pituus on ollut noin 1 v - 1v 6 kk vankeutta, sisältää tekoja, joista useimmat ovat kohdistuneet puolisoon tai satunnaiseen tuttavaan. Väkivalta on ollut vähäistä, kuten kiinni pitämistä ja riisumista. Myös näissä tapauksissa tekoa on usein edeltänyt tekijän ja uhrin yhteinen illanvietto tai muu yhdessäolo. Kolmas taso kattaa noin 30 % kaikista raiskaustuomioista. Tämän ryhmän teoista vajaa puolet tuomittiin ehdolliseen

²²⁵ Oikeusministeriö 2012, 108.

²²⁶ Ojala 2014, 135.

²²⁷ Oikeusministeriö 2012, 16-17, 133-135. Tästä myös Ojala 2014, 135-137.

²²⁸ Oikeusministeriö 2012, 136

vankeusrangaistukseen, neljännes ehdollisen vankeuden sekä yhdyskuntapalvelun yhdistelmään ja 30 % ehdottomaan vankeusrangaistukseen.²²⁹ Esimerkkinä teosta, josta tekijä on saanut yhden vuoden ja kuuden kuukauden ehdollisen rangaistuksen, tekijänä on ollut uhrin seurustelukumppani ja ensikertalainen. Teossa on ollut useita lyöntejä takapuoleen, uhri kaadettu sängylle ja riisuttu väkisin ja tekotapana on ollut kertaluontoinen sukupuoliyhteys.²³⁰

Tasoon 4 kuuluvat sellaiset teot, joista rangaistuksena on seurannut vankeutta puolestatoista vuodesta reiluun kahteen ja puoleen vuoteen. Tämä taso sisältää perusmuotoisen raiskauksen tunnusmerkistön mukaan ankarimmin rangaistut teot. Kaikista raiskaustuomioista tähän ryhmään kuuluvia tapauksia on reilu 30 %. Näistä valtaosa, noin 75 % tuomittiin ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja loput joko pelkkään ehdolliseen vankeusrangaistukseen tai ehdollisen vankeusrangaistuksen ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmään. Tähän tasoon sisältyy sekä puolisoon että tuntemattomaan kohdistuvia tekoja, tuntemattomaan kohdistuvien tekojen osuuden ollen reilu 20 %. Teoissa on käytetty väkivaltaisia keinoja uhrin aloillaan pitämiseksi ja ne ovat voineet sisältää esimerkiksi nyrkeillä lyömistä tai potkimista. Lisäksi noin 10 % tämän ryhmän teoista sisälsi pidempiaikaista vapaudenriistoa.²³¹ Esimerkkinä teosta, josta tekijä on saanut yhden vuoden ja kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen, tekijänä on ollut ensikertalainen, uhrille tuntematon tekijä, joka lyöttäytyi uhrin seuraan puistossa. Tekijä kaatoi uhrin maahan ja tekotapana oli kertaluontoinen sukupuoliyhteys uhrista kiinni pitäen ja osin kuristaen.²³²

Viidennelle tasolle sijoittuvat teot on tuomittu törkeän raiskauksen tunnusmerkistön mukaan ja näitä on noin 10 % kaikista raiskausrikoksista. Rangaistuksen pituus on ollut noin 3-5 vuotta ja kaikki tämän ryhmän teot on tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Törkeästä raiskauksesta tuomitaan käytännössä aina ehdotonta vankeutta ja 2000-luvulla on tuomittu ehdollista vankeutta törkeässä raiskauksessa vain kolmessa yksittäistapauksessa. Suurin osa näistä tapauksista on tapahtunut entuudestaan tuntemattoman tekijän ja uhrin välillä, puolisoiden tai seurustelukumppanien tekemien tekojen osuus tässä ryhmässä oli noin 20 %. Teko on sisältänyt yleensä erimuotoista väkivaltaa, kuten kuristamista, useita lyöntejä tai muuta vakavaa väkivaltaa. Noin 20 %:ssa tapauksissa on käytetty jonkinlaista teräasetta ja lähes yhtä monessa tapauksessa tekijöitä on ollut useita. Valtaosassa teoista kysymyksessä on ollut useat eri sukupuoliyhteyden muodot ja vapaudenriisto on kestänyt useita tunteja.²³³ Esimerkkinä teosta, josta tekijät ovat saaneet neljän vuoden ehdottoman vankeusrangaistuksen, tekijät ovat olleet ensikertalaisia ja uhrille tuntemattomia. Tapauksessa on ollut kaksi tekijää, uhri on

²²⁹ Oikeusministeriö 2012, 17, 137-140. Tästä myös Ojala 2014, 135-137.

²³⁰ Oikeusministeriö 2012, 138.

²³¹ Oikeusministeriö 2012, 17, 141. Tästä myös Ojala 2014, 135-137.

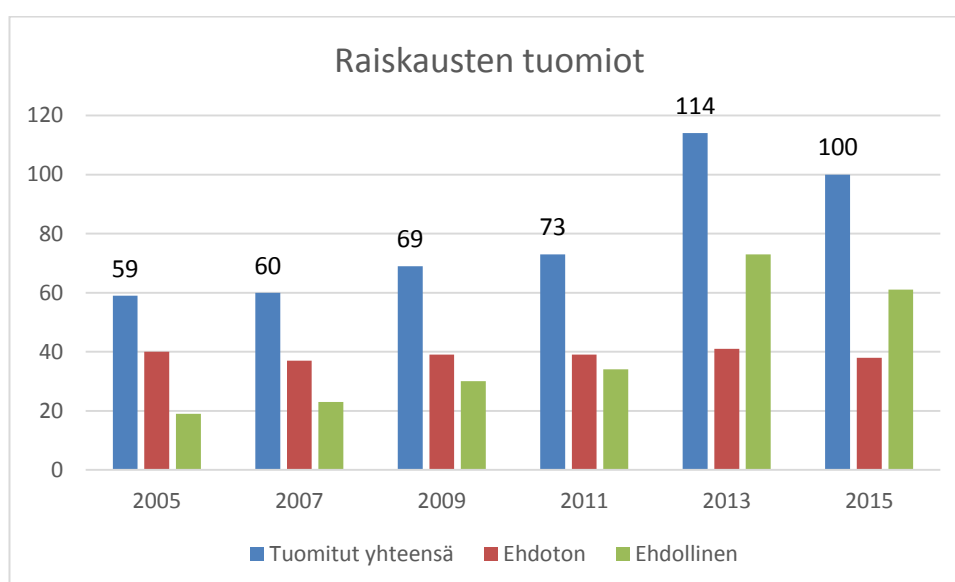
²³² Oikeusministeriö 2012, 143.

²³³ Oikeusministeriö 2012, 17, 114, 145. Tästä myös Ojala 2014, 135-137.

kaadettu maahan, raahattu väkivalloin pellolle ja riisuttu osittain uhrin housut. Molemmat tekijät ovat olleet sukupuoliyhteydessä uhriin.²³⁴

Erittäin ajankohtaisena esimerkkinä on myös hovioikeuden 5.5.2017 antama tuomio (Diaarinumerot R 16/2575 ja R 17/612), jossa se muutti käräjäoikeuden 28.10.2016 antaman 3 vuoden ja 8 kuukauden pituisen raiskaustuomion 4 vuoden ja 6 kuukauden pituiseksi tuomioksi törkeästä raiskauksesta. Tapauksessa tekijä oli sukupuoliyhteyteen päästäkseen kohdistanut vastustelevaan asianomistajaan voimakasta väkivaltaa kuristamalla uhrin tajuttomaksi, ja tämän ollessa tajuton ollut vaginaalisessa sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa. Uhri oli palannut tajuihinsa yhdynnän aikana, mutta ei pelkotilansa vuoksi ollut voinut puolustaa itseään. Tekijä oli vielä yhdynnän jälkeen kohdistanut puolustuskyvyttömään uhriin väkivaltaa kuristamalla tätä uudelleen ja sen jälkeen ollut asianomistajan kanssa oraalisisä sukupuoliyhteydessä. Hovioikeus katsoi perusteluissaan, että raiskauksessa käytetty väkivalta oli ollut voimakasta, määrätietoista sekä vaarallista, ja raiskaus oli tehty näin ollen erityisen ra'alla ja julmalla tavalla.²³⁵

Yhteenvedon voidaan todeta, että lyhimmat rangaistukset on tuomittu tapauksissa, joissa ei ole käytetty ruumiillista väkivaltaa tai se on ollut hyvin vähäistä, ja jotka ovat useimmiten tapahtuneet tuttavien kesken. Puolisoiden tai entisten puolisoiden väliset rikosten rangaistukset eivät kuitenkaan eroa yleisesti keskitasosta. Uhrille ennestään tuntemattoman tekemä rikos, kuten myös kestoltaan pidempään jatkuneet ja suuremman vaaran sisältäneet teot on arvioitu keskimääräistä ankarammin.

Kuvio 3: Ehdottomien ja ehdollisten vankeusrangaistusten määrä

²³⁴ Oikeusministeriö 2012, 147.

²³⁵ Helsingin hovioikeuden tiedote 2017.

Vielä vuoden 2011 aikana ja sitä aiempina vuosina raiskausrikoksista tuomittiin pääosin, noin 60 %:ssa tapauksista ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Loput eli noin 40 % teoista tuomittiin ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja näistä joka neljanteen liitettiin tehosteeksi yhdyskuntapalvelu.²³⁶ Kuitenkin kuviosta 3 voidaan huomata, että vuonna 2013 tilanne oli jo täysin päinvastainen ja lähes 65 % teoista tuomittiin ehdolliseen vankeusrangaistukseen.²³⁷ Tuomioi- den rangaistuslajien muutoksesta voidaan päätellä, että raiskausrikosten määrän kasvu johtuu erityisesti raiskausrikosten lievimpien tekemuotojen, eli aiemman luokittelun mukaan kolmen ensimmäisen tason, määrän lisääntymisestä. Mikäli vastaava rangaistuskäytännön tarkastelu eri tasojen mukaan tehtäisiin vuodesta 2013 lähtien, voidaan olettaa, että eri rangaistustaso- jen suhde kaikista raiskaustuomioista olisi hyvinkin erilainen vuoden 2012 tarkasteluun ver- rattuna.

Seksuaalirikoksissa korkeimman oikeuden ratkaisujen merkitys normaalirangaistustason mää- rittämisessä on selvempi kuin esimerkiksi varkaus-, petos- ja pahoinpitelyrikoksissa. Korkeim- man oikeuden ratkaisussa KKO 2011:102 on kannanotto myös oikeuskäytännön ja tilastollisen aineiston hyväksikäytöstä rangaistuksen mittaamisessa, ja sen mukaan korkein oikeus näyt- täisi hyväksyvän erilaisiin tilastollisiin selvityksiin perustuvien aineistojen käyttämisen edel- lyttäen kuitenkin, että ne kuvaavat oikeudenmukaista rangaistuskäytäntöä.²³⁸

7.3 Ulkomaalaistaustaiset raiskausrikoksissa

Varsinainen murros maahanmuutossa Suomeen tapahtui 2000-luvun alussa ja vuodesta 2001 alkaen maahanmuuttajien määrä on kasvanut nopeasti. Ulkomailla syntyneen väestön määrä kasvoi vuodesta 2000 vuoteen 2011 yhteensä 130 000 henkilöllä, eli jopa 95 prosenttia.²³⁹ Val- taosin maahanmuuttajamme ovat kuitenkin saapuneet kulttuurisesti Suomelle suhteellisen lä- heisiltä alueilta tai ovat Suomesta aikanaan pois muuttaneiden jälkeläisiä. Vuonna 2013 Suo- messa asuneista ulkomailla syntyneistä 45 % oli kotoisin naapurimaistamme.²⁴⁰

Vuonna 2015 Suomen väestöstä ulkomaalaistaustaisia oli 339 925 eli 6,2 % ja heistä valtaosa oli myös syntynyt ulkomailla. Sukupuolijakauma ulkomaalaistaustaisten osalta on hyvin tasai- nen, miesten osuuden ollessa 50,9 %.²⁴¹ Kaikista poliisin tietoon tulleista rikoksista syylliseksi epäillyistä oli vuonna 2015 ulkomaan kansalaisia kaikkiaan 27 260 henkilöä eli 12,5 % kaikista

²³⁶ Oikeusministeriö 2012, 104.

²³⁷ Tilastokeskus 2012; Tilastokeskus 2016a.

²³⁸ KKO 2011:102.

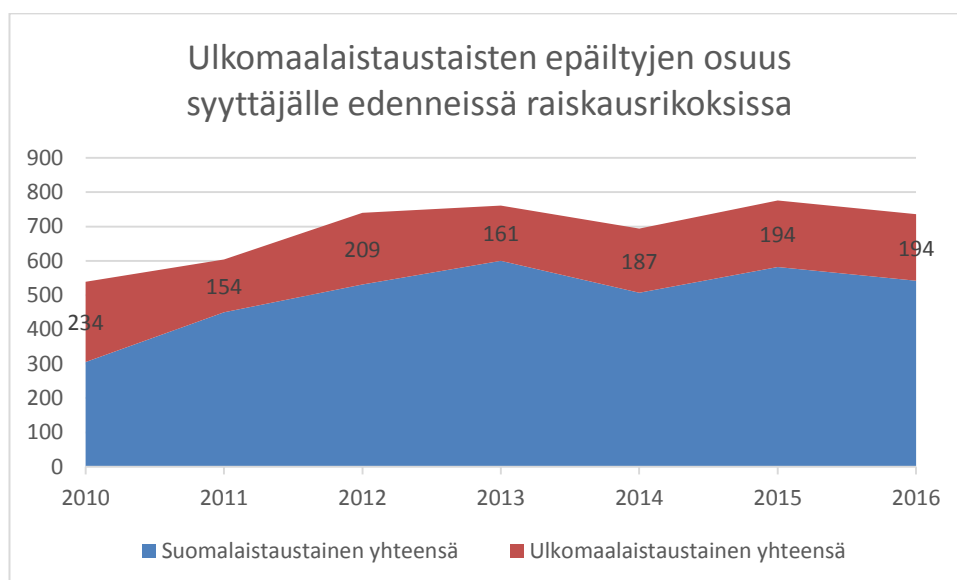
²³⁹ Lehti ym. 2014, 14.

²⁴⁰ Lehti & Niemi 2016, 231.

²⁴¹ Tilastokeskus, 2015.

epäillyistä. Näistä vajaa puolet olivat henkilöitä, joilla oli kotipaikka Suomessa ja loput turisteja tai muita Suomessa vierailleita ulkomaalaisia.²⁴²

Tarkasteltaessa syyttäjälle edenneiden raiskausrikosten epäiltyjen määrää (Kuvio 5) huomataan, että vuonna 2015 ulkomaalaistaustaisten osuus niissä oli noin 25 %. Väestöön suhteutettuna rikollisuustaso raiskausrikoksissa oli kuitenkin lähes kuusinkertainen kantaväestön rikollisuustasoon verrattuna. Suomessa asuvat ulkomaalaiset ovat vuodesta toiseen suhteellisesti useimmin epäiltyinä raiskauksista ja muista seksuaalirikoksista. Seksuaalirikoksiin syyllistyvien suurta osuutta voidaan pitää maahanmuuttajien rikollisuuden selkeänä erityispiirteenä kantaväestön rikollisuuteen verrattuna.²⁴³ Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuoden 2012 selvityksen mukaan noin joka kolmas raiskausrikoksista tuomituista määriteltiin ulkomaalaiseksi. Raiskauksissa näiden osuus oli 34 % ja törkeissä raiskauksissa jopa 41 %.²⁴⁴

Kuvio 4: Ulkomaalaistaustaiset raiskausrikoksista epäiltyinä syyttäjälle edenneissä raiskausrikoksissa

²⁴² Lehti & Niemi 2016, 235.

²⁴³ Lehti & Niemi 2016, 239; Tilastokeskus 2017.

²⁴⁴ Oikeusministeriö, 2012, 57.

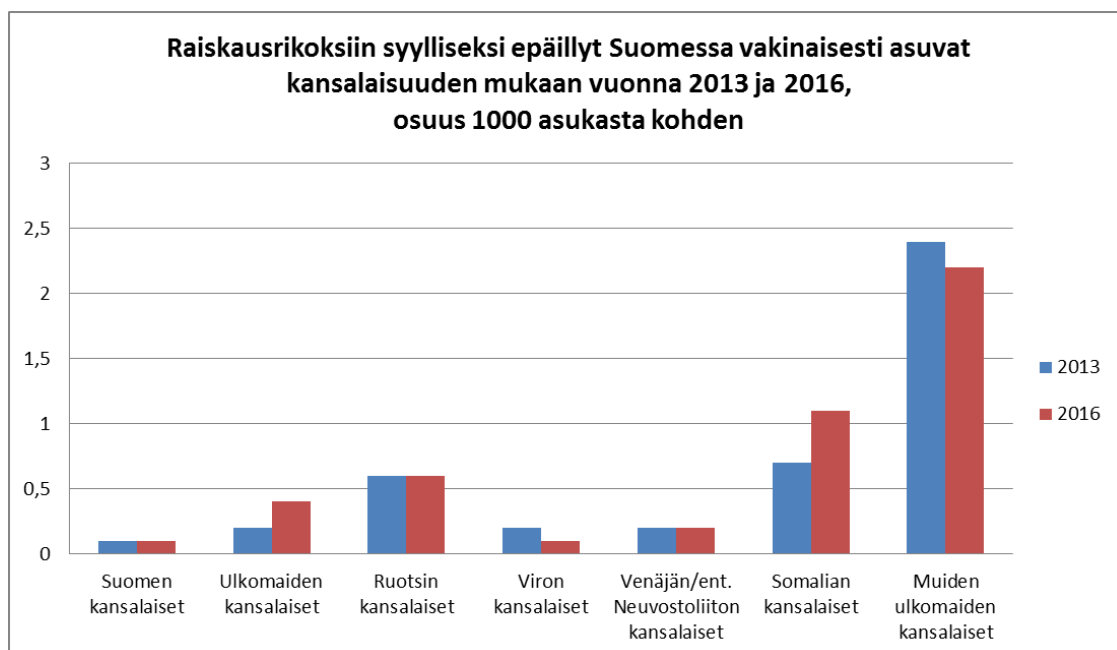

Kuvio 5: Ulkomaalaistaustaiset raiskausrikoksista epäiltyinä syyttäjälle edenneissä raiskausrikoksissa 2015

Vuonna 2015 ulkomaalaistaustaisten epäiltyjen määrä poliisille ilmoitetuissa raiskausrikoksissa (raiskaus, törkeä raiskaus ja raiskauksen yritys), joissa epäilty oli tiedossa, oli raiskausrikosten osalta 222 epäiltyä, joista 25 olivat turvapaikanhakijoita. Vuonna 2016 sama määrä oli 310 epäiltyä, joista 58 olivat turvapaikanhakijoita.²⁴⁵ Viimeisimmän 27.4.2017 julkaistun poliisihallituksen tiedotteen mukaan tammi-maaliskuun 2017 aikana ilmoitetuissa raiskausrikoksissa, joissa epäilty on tiedossa, ulkomaan kansalaisten tekemiksi epäiltyjen rikosten osuus oli 26,2 %. Ajanjaksolla tammi-maaliskuu 2017 ulkomaalaistaustaisten epäiltyjen määrä raiskausrikoksissa oli 67 epäiltyä ja näistä turvapaikanhakijoita 11 epäiltyä. Ulkomaalaisten epäiltyjen määrä raiskausrikoksissa on kasvanut jopa reilulla 55 %:lla verrattuna edellisvuoden vastaavaan ajanjaksoon. Lähes saman prosenttiosuuden verran ulkomaalaisten epäiltyjen määrä seksuaalista ahdistelua koskevissa teoissa on puolestaan vähentynyt.²⁴⁶

²⁴⁵ Poliisihallituksen tiedote 27.1.2017.

²⁴⁶ Poliisihallituksen tiedote 27.4.2017.

Kuvio 6: Raiskauksiin syyllistyneiden kansalaisuudet

Kuviosta 6 voi helposti havaita ulkomaalaisten suuremman osuuden raiskausrikosepäilyissä verrattuna kantaväestöön ²⁴⁷. Kun henkilön maahanmuuton syynä on työ, opiskelu tai perhesuhteet, on henkilön sopeutuminen uuteen kotimaahansa nopeampaa ja helpompaa. Sopeutumisella tai sen puutteella on merkitystä myös siihen, kuinka helposti maahanmuuttaja ajautuu rikollisuuden tielle tai johtuu itse rikoksen uhriksi. Erityisesti laiton maahanmuutto aiheuttaa sen, että henkilö jää yhteiskunnan suojelumekanismien ja tuen ulkopuolelle, joka osaltaan lisää ajautumista rikollisuuteen taipuaiseen elämäntapaan. Sopeutuminen ja uudessa kotimassa asuttu aika vaikuttavat merkittävästi maahanmuuttajan rikollisuuteen. Tehokas sopeutuminen vähentää rikollisuuden riskiä. Rikollisuutta lisää etenkin tilanne, jossa maahanmuuttajalla ei ole työ- tai opiskelupaikkaa. Tällaisten niin sanotusti toimeettomien henkilöiden osuus on maahanmuuttajilla hieman suurempi kuin kantaväestöllä. Pahimmillaan toimeettomuus näkyy Lähi-Idästä sekä Afrikasta tulleilla maahanmuuttajilla, joilla työttömyysaste on jopa nelinkertainen kantaväestöön verrattuna. ²⁴⁸

Suhteutettuna asukasluukuun, on ulkomaalaista syntyperää olevien osuus raiskausrikoksissa korkeampaa tasoa kuin kantaväestön. Poikkeuksellista juuri raiskausrikoksissa on se, että kuten kuviosta 6 voidaan nähdä, lähes kaikkien ulkomaista syntyperää olevien väestöryhmien rikollisuustaso raiskauksen osalta on suurempi kuin kantaväestön. Afrikkalaisten ja Lähi-idässä syntyneiden rikollisuustaso suomalaisiin verrattuna on korkein, noin 17-kertainen. Maahan-

²⁴⁷ Tilastokeskus 2016b.

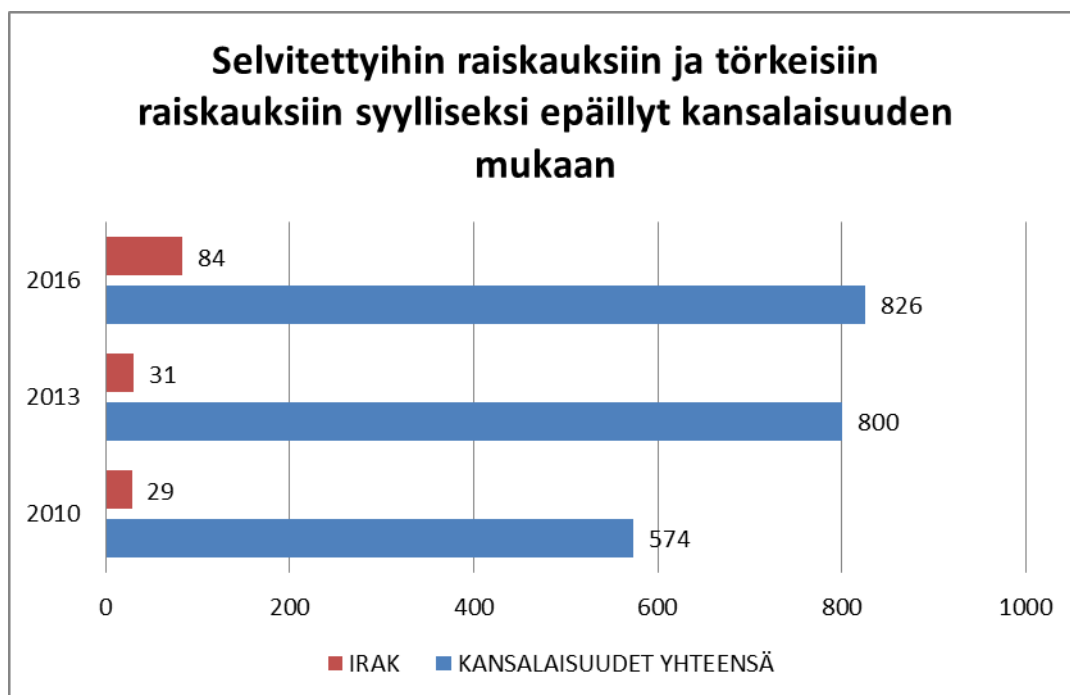
²⁴⁸ Lehti ym. 2014, 16, 17, 20, 21.

muuttajaväestön ikä ja sukupuolirakenne ovat kuitenkin nuorehkoa ja miesvaltaista kantaväestöön verrattuna, joka osaltaan vaikuttaa erityisesti väkivalta- ja myös raiskausrikollisuuteen. Samankaltainen maahanmuuttajien rikollisuustaso on havaittavissa myös Ruotsissa ja Norjassa. Tämä voisi kertoa siitä, että varsinkin eräiden maahanmuuttoväestöryhmien korkea rikollisuustaso olisi osaltaan selitettävissä kulttuuritaustaisilla ja sosioekonomisilla tekijöillä. Joskin tällainen selitysmalli ei ole täysin ongelmaton. Raiskaus kohdistuu usein naisiin ja naisten asema erityisesti Euroopan ulkopuolisissa maissa on selvästi heikompi ja toisaalta taas maskuliininen kunnia on korostuneempaa. Raiskauksen uhrit riippumatta tekijän syntyperästä ovat lähes kaikki Suomessa syntyneitä. Afrikkalaisten, joilla on kaikkein korkein rikollisuustaso, tekemistä raiskauksista vuonna 2010 vain noin 10 % kohdistui toiseen maahanmuuttajaan. Tämä kertoo siitä, että maahanmuuttajien sisäinen rikollisuus ei yksistään selitä afrikkalaisten korkeita rikollisuustasoja. Koska raiskaus kohdistuu ylipäänsä useimmin sellaiseen henkilöön, jonka kanssa tekijä on sosiaalisesti tekemisissä, on luontevaa, että maahanmuuttajiin kohdistuvista raiskauksista yli puolet on toisten maahanmuuttajien tekemiä.²⁴⁹

Helsingin Sanomat uutisoi 12.5.2017 irakilaisien tekemien raiskausrikosepäilyjen lisääntymisestä huomattavasti vuonna 2016. Alla olevassa kuviossa 7 on kuvattu raiskausrikoksista epäiltyjen Irakin kansalaisten määrää viime vuosina. Vuonna 2016 selvitettyihin raiskausrikoksiin epäiltyjä Irakin kansalaisia oli 84 ja määrä on 3,5 kertaa suurempi kuin vuonna 2015, jolloin tapauksia oli 24. Tilastoissa selvitettyillä raiskausrikoksilla tarkoitetaan niitä tapauksia, joissa poliisin tietoon tulleista rikoksista on selvitetty sellaiset asiat, joiden perusteella voidaan päättää syytteen nostamisesta²⁵⁰.

²⁴⁹ Lehti ym. 2014, 31, 49, 56, 68, 69, 102, 104.

²⁵⁰ Passi 2017; Tilastokeskus 2017a.

Kuvio 7: Irakilaisten osuus selvitettyissä raiskausrikoksissa

Uutisen mukaan raiskausrikosten ohella irakilaisten epäiltyjen määrä on kasvanut myös muissa seksuaalirikoksissa, kuten seksuaalisessa ahdistelussa. Kasvuun ei voida antaa yksiselitteistä vastausta, mutta määrään epäillään vaikuttavan vuonna 2015 Suomeen tulleet noin 20 000 irakilaista turvapaikanhakijaa, joka on lisännyt heidän osuuttaan väestöstä. Jo ennen vuotta 2014 on tuhatta Suomessa olevaa irakilaista kohden ollut 12,9 seksuaalirikosepäilyä, kun vastaava luku kantaväestöllä oli 0,3. Irakilaisten väestöryhmän kasvaessa Suomessa, on myös raiskausepäilyjen määrä kasvanut. Uutisen mukaan yhtenä keskeisenä tekijänä epäilyjen suuressa määrässä väkilukuun nähden voidaan pitää Irakin ja Suomen välisiä kulttuurieroja, etenkin naisten aseman suhteen, sillä Irakissa naisten oikeudet ovat huomattavasti vähäisempiä kuin miesten ja asema huonompi. Maahantulijat saattavat lisäksi kokea voivansa käyttäytyä uudessa maassa kotimaisten perinteidensä mukaan ja osa irakilaisista pitää tavallisena, ettei naisella ole oikeutta kieltäytyä sukupuoliyhteydestä avioliiton sisällä. Helsingin Sanomien haastatteleman irakilaismiehen mukaan osa maahantulijoista tulee Suomeen vain lomailemaan, eikä heillä kielteisen turvapaikanhakupäätöksen jälkeen ole mitään menetettävää Suomessa. Tämä saattaa joissakin henkilöissä aiheuttaa vastuutonta rikosten tekemistä. Tilastojen tulkinnassa on syytä ottaa huomioon se, että turvapaikanhakijoista suurin osa on nuoria miehiä. Nuoret miehet ovat sekä turvapaikanhakijoissa että kantaväestössä juuri se ryhmä, jonka määrä seksuaalirikosepäilyissä on suurin. Lisäksi huomioon on otettava mahdolliset tilastoharhat. Saattaa olla niin, että ulkomaalisten tekemistä seksuaalirikoksista ilmoitetaan

herkemmin tai mahdollisesti perättömiä ilmoituksia annetaan jonkin verran, joka voi jossain määrin lisätä epäiltyjen määrää.²⁵¹

7.4 Seksuaalirikollisuus Ruotsissa

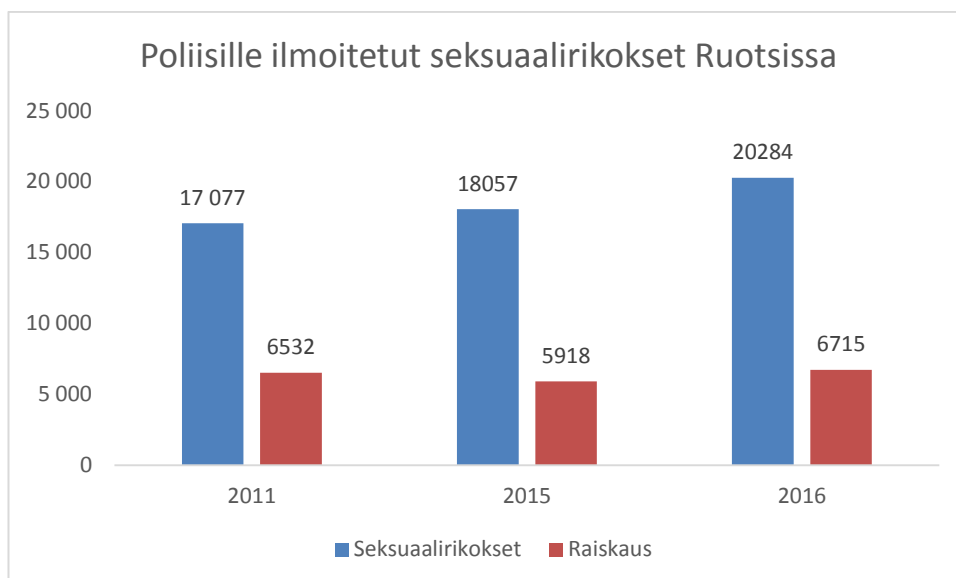
Myös Ruotsin rikoslaissa raiskaus on porrastettu kolmeen tekomuotoon ja raiskauksen perusmuodon tunnusmerkistö on kutakuinkin vastaava. Ruotsissa raiskauksen lievän tekomuodon soveltamisala on esitöissä ja oikeuskäytännössä rajattu kapeaksi ja selvästi normaalitapauksista poikkeaviin olosuhteisiin. Raiskauksen rangaistusasteikko on vähintään kaksi ja enintään kuusi vuotta vankeutta, törkeän raiskauksen osalta vähintään neljä ja enintään kymmenen vuotta vankeutta. Vuonna 2010 raiskausrikoksissa käytetyin tuomio oli ehdoton vankeusrangaistus (82 % tapauksista) ja perusmuodon keskirangaistuksen pituus 26,5 kuukautta ja törkeän tekomuodon keskirangaistuksen pituus 51,9 kuukautta.²⁵²

Ruotsin virallisista rikollisuustilastoista vastaa Brottsförebyggande rådet (BRÅ) eli rikosentorjuntaneuvosto, joka toimii viranomaisena osana oikeuslaitosta. Sen mukaan seksuaalirikoksille altistuminen on viimeisten kolmen vuoden aikana kasvanut reilusti naisten keskuudessa. Vuonna 2011 väestön 16-79 vuotiaista naisista reilu 1 % altistui jonkin tyyppiselle seksuaalirikollisuudelle ja luku on pysynyt suhteellisen samana vuodesta 2005 lähtien, mutta vuonna 2015 sama luku oli kuitenkin jo 3 %. Selvästi eniten seksuaalirikosten kohteeksi altistuvat 16-24 vuotiaat naiset ja heistä noin 9 % on joutunut jonkin muotoisen seksuaalirikoksen uhriksi. Luvut kattavat kaikki seksuaalirikosten ryhmään kuuluvat teot, myös seksuaalirikosten lievemmät tekemuodot kuten itsensä paljastelijan kohteeksi joutumisen. Vakavien rikosten osuus kaikista teoista on ollut noin 30 prosenttia.²⁵³

²⁵¹ Passi 2017.

²⁵² Oikeusministeriö 2012, 28, 190.

²⁵³ Hambrook, 2016.

Kuvio 8: Poliisille ilmoitetut seksuaalirikokset Ruotsissa

Ruotsin poliisin tietoon tuli vuonna 2016 yli 20 000 seksuaalirikostapausta, joka tarkoittaa noin 12 % kasvua edelliseen vuoteen. Raiskaustapaukset kasvoivat edellisvuoteen verrattuna noin 13 % ja seksuaalista ahdistelua koskevat ilmoitukset jopa 21 %. Ilmoitukset raiskausrikoksista ovat kasvaneet huomattavasti viimeisen kymmenen vuoden aikana. Seksuaalista ahdistelua koskevien rikosilmoitusten määrä on myös kokenut hurjan nousun kymmenen vuoden aikana ja ilmoitukset ovat lisääntyneet jopa 71 % vuodesta 2007. Ilmoitetuista raiskaustapauksista 56 % kohdistuu aikuisiin, eli 18-vuotta täyttäneisiin tai vanhempiin, ja loput 44% 17-vuotiaisiin tai sitä nuorempiin lapsiin. Uhreista valtaosa on naisia tai tyttöjä.²⁵⁴

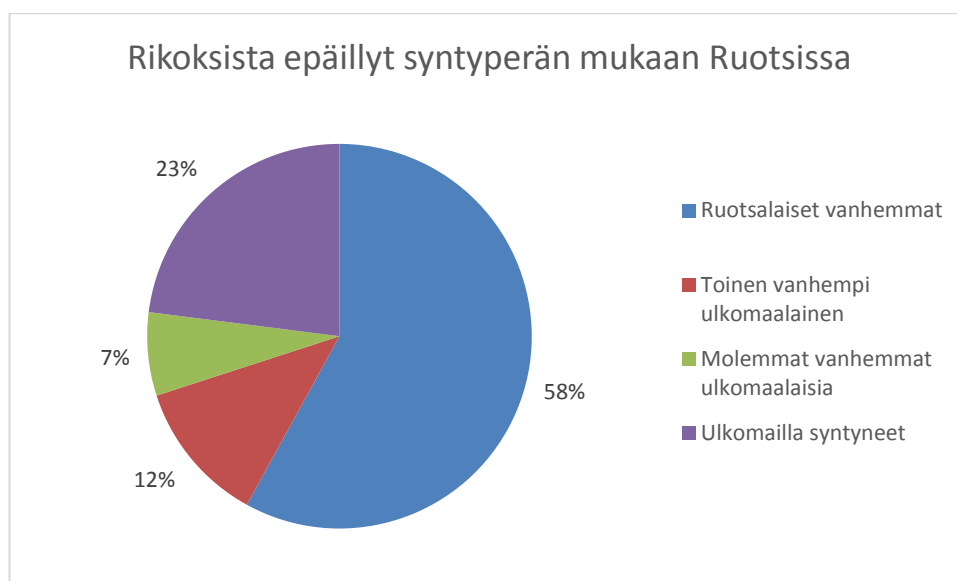
Hurja nousu ilmoitusten määrässä erityisesti raiskausrikosten osalta selittyy osittain Ruotsissa vuonna 2005 voimaan tulleilla lakimuutoksilla, sillä teot, jotka ennen tuomittiin seksuaalisena hyväksikäyttönä, kriminalisoitiin lakimuutoksen myötä raiskauksen tunnusmerkistön alle. Lisäksi vuonna 2013 lakia laajennettiin kattamaan myös ne tapaukset, joissa uhri reagoi tekoon vain passiivisesti. Myös ilmoitusalttiuden muutos voi vaikuttaa tilastoihin seksuaalirikosten osalta merkittävästi.²⁵⁵

Seksuaalirikosten selvitysprosentti vaihdellut suuresti viimeisen kymmenen vuoden ajan ja se on ollut laskusuunnassa viimeisten vuosien ajan. Esimerkiksi raiskausrikosten osalta selvitysprosentti oli vuonna 2009 31 %, kun taas vuonna 2016 se oli enää 14 %. Suurimmassa osassa ilmoitetuista seksuaalirikoksista tekijä on uhrille täysin tuntematon. Noin 21 %:ssa tapauksista tekijä on ollut tuttu ja 10 %:ssa lähiomainen. Lähes 60 % teoista on tapahtunut julkisella paikalla ja noin 18 % asunnossa. Tilastot eivät kerro vastaavia lukuja pelkästään raiskausrikosten

²⁵⁴ Brottsförebyggande rådet (BRÅ), 2016.

²⁵⁵ Brottsförebyggande rådet (BRÅ), 2015.

osalta, mutta selvityksessä todetaan, että on perustelua olettaa, että seksuaalirikokset joissa tekijänä on lähiomainen ja tekopaikkana asunto, ovat aliedustettuina tilastossa.²⁵⁶

Kuvio 9: Rikoksista epäillyt syntyperän mukaan Ruotsissa

Maahanmuuttajien määrä on kasvanut Ruotsissa räjähdysmäisesti vuodesta 2011 lähtien. Silloin maahanmuuttajia tuli Ruotsiin reilu 96 000 ja vuonna 2016 vastaava luku oli jo hieman yli 163 000. Vielä vuoden 2004 aikana maahan muuttaneiden määrä oli 62 028. Vuoden 2016 loppupuolella ulkomailla syntyneiden osuus Ruotsin koko väestöstä oli noin 1,7 miljoonaa asukasta eli noin 17 prosenttia.²⁵⁷

Viimeisin virallinen tutkimus, joka käsittelee ulkomaalaisten ja ulkomaalaistaustaisten rikollisuutta on vuodelta 2005 ja sen aineisto on kerätty vuosilta 1997-2001. Ruotsin lehdistön mukaan muun muassa poliitikot ovat viime aikoina vaatineet uutta tutkimusta ja tilastoja maahanmuuttajien rikollisuudesta vallitsevan pakolaiskriisin vuoksi, mutta ruotsin hallitus on ollut tätä vastaan.²⁵⁸ Vuoden 2005 tutkimuksen mukaan kaikkien tehtyjen rikosten osalta lähes 77 % epäillyistä ovat ruotsin kansalaisia ja heistä valtaosalla myös molemmat vanhemmat ovat ruotsalaisia. Ulkomaalaisten osuus kaikista epäillyistä on 23 %. Ulkomaalaiset syllistyvät enimmäkseen henkilöön kohdistuviin rikoksiin (brott mot person), joiden osuus on lähes 30 % kaikesta ulkomaalaisten tekemästä rikollisuudesta. Toiseksi suurimpana ryhmänä ovat varkausrikokset, joita on lähes 25 %. Edellä mainitut rikostyypit ovat suurimmat ryhmät myös ruotsin kansalaisten tekemissä rikoksissa, huolimatta siitä ovatko epäillyt lähtöisin täysin

²⁵⁶ Brottsförebyggande rådet (BRÅ) 2016.

²⁵⁷ Befolkningsstatistik (SCB) 2017.

²⁵⁸ Asiasta ovat uutisoineet esimerkiksi Nyheteridag ja STV Nyheter 15.1.2017 sekä Expressen 25.2.2017.

ruotsalaisesta vai maahanmuuttotaustaisesta perheestä. Varkausrikokset esiintyvät kuitenkin suurimpana ryhmänä niiden ollen lähempänä 30 %:a kaikista tehdyistä rikoksista, kun taas henkilöön kohdistuvien tekojen osuus jää lähemmäs 20 %.²⁵⁹

Verrattuna vähintään toista sukupolvea oleviin ruotsin kansalaisiin, ulkomaalaiset ovat keskimäärin 2,5 kertaa useammin epäiltyinä jostakin rikoksesta. Tutkimuksen mukaan kaiken kaikkiaan 5 % ruotsissa syntyneistä, joiden vanhemmat ovat siis myös ruotsalaisia, ovat olleet epäiltyinä jostakin rikoksesta. Ulkomaalaisten osalta vastaava luku on 12 %. Seksuaalirikosten osalta ulkomaalaisista 0,49 % ovat olleet epäiltyinä jostakin seksuaalirikoksesta ja luku on yli kolminkertainen verrattuna ruotsalaisiin. Raiskauksen osalta vastaava luku on 0,22%, lähes kuusinkertainen verrokkiryhmään nähden. Maahanmuuttotaustaisilla ruotsin kansalaisilla on puolestaan noin 1,4-kertainen riski olla epäiltyinä jostakin rikoksesta verrattuna niihin, joiden vanhemmatkin ovat ruotsalaisia.²⁶⁰

8 Asenteista seksuaalista itsemääräämisoikeutta kohtaan

Euroopan komissio teki kesäkuussa 2016 tutkimuksen, jossa se kartoitti EU-maiden kansalaisten asenteita ja mielipiteitä väkivaltaa kohtaan erilaisissa tilanteissa. Tuloksia on käsitelty kaikkien maiden osalta yhdessä (27 818 haastattelua) sekä jokaisen maan osalta erikseen. Väkivaltaa koskevien kysymysten lisäksi tutkimuksessa kartoitettiin myös sitä, kokevatko vastaajat sukupuoliyhteyden ilman toisen osapuolen suostumista joissakin tilanteissa oikeutetuksi sekä myös muita asenteita ja tietoisuutta liittyen seksuaalirikoksiin.²⁶¹

Suomalaisista vastaajista (1 042 haastattelua) 12 % oli sitä mieltä, että sukupuoliyhteys ilman toisen osapuolen suostumusta on oikeutettua joissakin tilanteissa. Esitetyistä tilanteista eniten oikeutusta saivat tilanne, jossa toinen osapuoli lähtee vapaaehtoisesti kotiin toisen kanssa, esimerkiksi juhlista tai treffeiltä, sekä tilanne, jossa toinen osapuoli ei selkeästi sano ei tai kamppaile fyysisesti vastaan. Naisten ja miesten vastausten välillä ei ollut huomattavia eroja. Vastaava luku EU-otannan osalta oli 32 %. Jo edellä mainittujen tilanteiden lisäksi EU-otannan osalta hyväksynnän sukupuoliyhteydestä ilman toisen suostumusta saivat tilanteet, joissa toinen osapuoli on humalassa tai huumausaineiden vaikutuksen alaisena sekä tilanteet, joissa toinen osapuoli on pukeutunut paljastavasti tai provosoivasti. Ruotsalaisista sukupuoliyhteyden ilman toisen suostumusta joissakin tilanteissa oikeutetuksi koki 7 % ja vastaava luku Tanskassa oli huimat 17 %. Otanta oli suurin piirtein sama kuin Suomenkin osalta, eli reilu tuhat vastaajaa.²⁶²

²⁵⁹ Brottsförebyggande rådet (BRÅ) 2005, 36-37.

²⁶⁰ Brottsförebyggande rådet (BRÅ) 2005, 49.

²⁶¹ Euroopan komissio 2016.

²⁶² Euroopan komissio 2016.

Tutkimuksessa vastaajilta kysyttiin myös erinäisten väittämien osalta, ovatko he täysin tai melko samaa mieltä vai täysin tai melko eri mieltä niiden kanssa. Suomalaisista vastaajista 17 % oli melko tai täysin samaa mieltä siitä, että naiset usein keksivät tai liioittelevat hyväksikäyttöä tai raiskauksia koskevia väitteitä. Vastaava luku EU-otannan osalta oli 22 %. Väittämän ”Naisiin kohdistuva väkivalta johtuu usein uhrista itsestään” kanssa melko tai täysin samaa mieltä oli 15 % suomalaisista vastaajista ja prosenttiosuus oli sama EU-otannan osalta.²⁶³

Tutkimuksessa oli lisäksi lueteltu erilaisia tilanteita, joiden osalta vastaajaa pyydettiin kertomaan, onko asia a) väärin ja lainvastainen, b) väärin ja pitäisi tehdä lainvastaiseksi, c) väärin, mutta ei pitäisi tehdä lainvastaiseksi tai d) Ei väärin eikä pitäisi tehdä lainvastaiseksi. Suomalaisista vastaajista 67 % vastasi kumppanin pakottamisen sukupuoliyhteyteen olevan väärin ja lainvastaista. Yhteensä 8 % oli sitä mieltä, että asia on väärin mutta sitä ei pitäisi kriminalisoida tai ettei se edes ole väärin. Tanskalaiset vastaajat olivat samoilla linjoilla, mutta Ruotsalaisista vastaajista vain 2 % koki, ettei kumppanin pakottamista sukupuoliyhteyteen tulisi kriminalisoida tai ettei se ole väärin.²⁶⁴

Vielä enemmän hyväksyntää sai väittämä ”kollegan koskeminen epäsovinnalla tai ei-toivotulla tavalla”. Yhteensä 23 % suomalaisista vastaajista totesi sen olevan väärin, mutta sitä ei tulisi kriminalisoida tai ettei se edes ole väärin. Samoin vastasi ei-toivottujen seksuaalisesti vihjaillevien viestien lähettämisen osalta 27 %. Samoihin vastausvaihtoehtoihin samoissa kysymyksissä EU-otannan osalta päätyi 18 % ja 16 % vastaajista, eli huomattavasti pienempi prosenttiosuus kuin otannassa pelkästään Suomen osalta. Ruotsin osalta tulokset vastasivat pitkältä EU-otannan tuloksia, kun taas Tanskan tulokset olivat tässäkin kysymyksessä Suomen vastausten kanssa samoilla linjoilla.²⁶⁵

Osmo Kontula ja Elina Haavio-Mannila tutkivat vastaavia mielipiteitä juurikin naimisissa olevien ihmisten seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta ennen lainsäädäntömuutosta vuonna 1992. Haastatteluun osallistuneista miehistä 74 % ja naisista 77 % kannattivat seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja valtaosa eli noin 90 % oli sitä mieltä, että avioliitossa tapahtuva raiskaus tulisi kriminalisoida.²⁶⁶ Lähes 15 vuotta Kontulan ja Haavio-Mannilan tutkimuksen sekä edellä kuvatun vuoden 2016 eurobarometrin välillä ei ole juurikaan muuttanut sitä, että yhä lähes 10 % pitää avioliitossa tapahtuvaa raiskausta ainakin jossakin määrin hyväksyttävänä.

²⁶³ Euroopan komissio 2016.

²⁶⁴ Euroopan komissio 2016.

²⁶⁵ Euroopan komissio 2016.

²⁶⁶ Utriainen 2010, 111.

9 Johtopäätökset

Kansalaisnäkökulmaa lehti uutisten kommentointipalstoilta lukiessa ei voi välttyä huomatta kansalaisten oikeustajun ja varsinaisen oikeuskäytännön välistä ristiriitaa. Raiskausrikkokset ja niiden tuomiot herättävät kansassa suuria tunteita ja kommentointi on usein kärkeästä. Ehdolliset tuomiot seksuaalirikostuomioissa ovat yksi niistä vakioaiheista, joita kritisoidaan. Lisäksi myös vankeustuomioiden pituudet nähdään kansan oikeustajun mukaan liian lyhyinä. Lisäkritiikkiä aiheuttaa tietysti myös se, ettei rikosentekijä usein vietä tuomiostaan vankilassa kuin vähimmillään yhden kolmasosan koko rangaistusajasta. Kritiikkiä ei anneta pelkästään raiskausrikoksille, vaan sitä saa osakseen koko oikeusjärjestelmä, jota syyllistetään rikollisten paapomisesta. Erityisesti ehdollinen vankeustuomio nähdään vain rikollisten niin sanottuna olalle taputteluna, jolla ei koeta olevan minkäänlaista merkitystä tai varoituksellista luonnetta rikoksen tekijälle. Ehdollisen tuomion koetaan kuvastavan sitä, että Suomessa saa tehdä rikoksia, joista ei oikeastaan seuraa mitään.

Kansan mielikuvaan seksuaalirikoksista ja niiden rangaistuksista vaikuttaa oleellisesti median tapa uutisoida niistä. Otsikoihin päätyvät useimmiten raiskaustapaukset, joissa tekijä on ollut uhrille tuntematon ja mahdollisesti ulkomaalainen. Tämä luo helposti mielikuvaa siitä, että tämä niin kutsuttu ”puskaraiskaus” olisi raiskaustekojen tyypillinen esiintymismuoto, vaikka tilastojen mukaan suurin osa teoista tapahtuu puolisoitten tai tuttavien välillä sisätiloissa. Virheellinen mielikuva tyypillisestä raiskausrikoksesta voi vaikuttaa myös kansalaisten oikeustajuun rangaistusten ankaruuden suhteen, ja mielipiteet saattaisivat olla erilaiset, mikäli tietoa tekojen laadusta olisi enemmän.

Tämän tutkielman myötä voidaan todeta koko rikosoikeusjärjestelmämme olevan monimuotoinen kokonaisuus, jota tulisi tarkastella samanaikaisesti useista eri näkökulmista. Yhtäaikaan tulee huomioda sen, että vaikka oikeustaju käskisi laittaa rikoksen tekijän vankilaan hänen koko loppuelämäkseen, rikosoikeusjärjestelmän tehtävä on kuitenkin ennaltaehkäistä rikollisuutta, jotta kaikille ihmisille saataisiin turvattua samat oikeushyvät. Koska se, että rikos jää kokonaan tekemättä, on tietysti parempi kuin se, että rikos tapahtuu, vaikka tekijä saakin siitä rangaistuksen, täytyy asia huomioda pohtiessa yhteiskuntamme rajallisten varojen käyttöä. Ennaltaehkäisyn kannalta olisi hyvä sijoittaa varoja esimerkiksi syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn tai maahanmuuttajien kotouttamiseen tai esimerkiksi jo rikoksen tehneiden takaisin yhteiskuntakelpoiseksi saattamiseen. Kuitenkin, ennaltaehkäisyyn sijoittamisesta huolimatta, rikollisuutta on aina eikä sitä pystytä millään keinoin kokonaan poistamaan. Tavoitteena on luoda sellainen järjestelmä, jossa oikeudenmukaisin menetelmin voidaan rikoksia ja siitä aiheutuvia haittoja minimoida mahdollisimman kustannustehokkaasti, samalla kaikkien ihmisten oikeusturvaa ja yhdenvertaisuutta toteuttaen. Kansan oikeustajuntaa ei voida rangaistuksia

määrätessä kuitenkin kokonaan sivuuttaa, sillä muutoin kansan usko koko järjestelmää kohtaan horjuu. Kun pohditaan oikeustajun ilmentymistä, on kuitenkin hyvä muistaa, että se on usein hyvin spontaani reaktio. Mikäli kansalaisilta kysytään, ovatko rangaistukset liian pieniä tai kuinka jostakin teosta tulisi rangaista, on usein päällimmäisenä mielessä viha tekijää kohtaa ja ajatus, että tekijän on saatava ansionsa mukaan. On kuitenkin vaikea kuvitella, että samat ihmiset jotka vaativat kaikkien ihmisten samanarvoisuutta ja ihmisoikeuksien turvaa, pystyisivät elämään yhteiskunnassa, jossa esimerkiksi vankeja kohdeltaisiin ihmisarvojen vastaisesti.

Tutkimuksilla on osoitettu, ettei esimerkiksi rangaistusten koventamisella ole juurikaan vaikutuksia rikosten määrään. Seksuaalirikokset ovat harvoin erityisen suunniteltuja tekoja ja tekijä tuskin punnitsee teon hyötyjä ja haittoja keskenään ennen sen toteuttamista. Tämän myötä voidaan ajatella, ettei rangaistusten koventaminen juurikaan edes vähentäisi tekojen määrää seksuaalirikoksissa, vaikkakin se tyydyttäisi kansalaisten halua oikeuden toteutumisesta. Samalla se kuitenkin toisi myös lisää kustannuksia yhteiskunnalle ja mahdollisesti eristäisi tekijöitä vielä enemmän yhteiskunnasta, joka saattaisi aiheuttaa osaltaan jopa lisää rikollisuutta.

Kuitenkaan yleinen mielikuva siitä, että Suomessa voi tehdä mitä haluaa ilman seurauksia, ei varmastikaan edesauta rikollisuuden ennaltaehkäisyssä. Seksuaalirikoslainsäädännön historiassa on tehty paljon erilaisia muutoksia, jotka ovat heijastaneet koko ajan suvaitsevaisemmaksi kehittyvän yhteiskuntamme tilaa. Naisten asema on parantunut huomasti ja sen myötä joitakin tekoja on poistettu kriminalisoinnin piiristä, joitakin on lisätty ja myös uhrin asema on huomioita paremmin. Viime vuosien muutokset seksuaalirikosten lainsäädännössä ovat olleet tarpeen tämän tärkeän oikeushyvän suojelun sekä myös sukupuolten välisen tasa-arvon kannalta. Vaikka seksuaalirikoksissa yleisesti ja erityisesti raiskaustapauksissa valtaosa tekijöistä on miehiä ja valtaosa uhreista naisia, ei nyky-yhteiskunnassa enää voida lokeroida tekoa tiettyyn muottiin ja sivuuttaa sen mahdollisia muita toteutumismuotoja. Lakimuutokset luovat myös osaltaan sitä mielikuvaa, että seksuaalirikoksiin suhtaudutaan yhteiskunnassamme vakavasti ja tekoja pidetään erityisen moitittavina. Muutokset vievät mielikuvaa pois päin juuri siitä, että rikoksesta selviäisi seuraamuksetta. Samalla kun lakimuutokset ovat luoneet oikeansuuntaisia mielikuvia, ne ovat myös konkreettisesti parantaneet uhrin asemaa ja vieneet pois uhriin kohdistuvaa syyllisyyttä teon myötävaikuttajana ja sen aiheuttajana.

Tarkasteltaessa ulkomaalaistaustaisten osuutta erityisesti seksuaalirikoksissa, niiden määrä suhteessa koko ulkomaalaistaustaiseen väestöön on huolestuttava. Vaikka Suomessakin maahanmuuttajien määrä on lisääntynyt vuosi vuodelta ja Euroopassa vallitseva turvapaikkakriisi näkyy myös meillä, on tilanne vakavampi naapurimaassamme Ruotsissa. Vaikka Ruotsissa ei

ole viime vuosilta virallisia tilastoja ulkomaalaistaustaisten rikollisuudesta, on maahanmuuttajien määrän kasvun ja seksuaalirikosten määrän kasvun välillä havaittavissa mahdollinen yhteys, sillä molemmassa on tapahtunut valtavaa kasvua vuodesta 2011 lähtien. Kun tarkastellaan eri maista tulevia maahanmuuttajaväestöjä, on Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa havaittavissa, että samoista maista tulleiden maahanmuuttajien osuus seksuaalirikoksissa on eri maissa hyvin pitkälle sama. Ainakin joltain osin tämä selittyisi kulttuurisilla eroilla eri maiden välillä. Usein myös korkean rikollisuustason omaavissa maahanmuuttajaryhmissä esimerkiksi työttömyyttä esiintyy paljon ja tämä voidaan nähdä rikollisuuteen liittyvänä yhdistävänä tekijänä.

Suomen ja Ruotsin raiskaus rikosten tyyppisiä ilmenemismuotoja ei voida suoraan verrata toisiinsa, sillä Suomen tilastot kertovat nimenomaisesti raiskaus rikoksista, kun taas naapurimaan tilastot yleisesti seksuaalirikoksista. Suomessa tyyppinen raiskausrikos tapahtuu sisätiloissa ja tekijänä on useimmiten tuttu, kun taas Ruotsissa on tilastoitu seksuaalirikoksista valtaosan tapahtuneen ulkona julkisella paikalla uhrille tuntemattoman tekijän toimesta. On mahdollista, että monet näistä tyyppisistä seksuaalirikostapauksista ovat olleet pikemminkin seksuaalisen ahdistelun tunnusmerkistön mukaisia tekoja, kuin raiskaustapauksia. Tilastoja tarkasteltaessa tulee myös huomioida, että esimerkiksi suhteessa tapahtuva seksuaalirikos jää helpommin ilmoittamatta.

Kahden ihmisen keskinäisen sukupuoliyhteyden toteen näyttö ei riitä tuomitsemaan raiskauksesta, vaan kyseessä täytyy olla toiselle osapuolelle tahdonvastainen teko. Todisteiden avulla tulee näyttää toteen, että tekijä on ymmärtänyt toimivansa toisen tahdon vastaisesti ja että uhri on kieltäytynyt teosta. Ilman ulkoisia väkivallan merkkejä, sana sanaa vastaan olevissa tapauksissa punnittavaksi voi jäädä vain kahden ihmisen eriävät kertomukset tapahtumankulusta. Vaikeissa tulkintatilanteissa syyte ratkeaa syytetyn hyväksi. Tämä lisää kuilua poliisille ilmoitettujen ja tuomioon johtavien tapausten välillä. Tuota kuilua lisää osaltaan myös se, että uhrille tuntematonta tekijää ei välttämättä saada ollenkaan kiinni ja hän jää tuntemattomaksi. Toisaalta taas, kun tekijä ja uhri ovat puolisoita tai seurustelevat, voi rikosprosessin eri vaiheissa syntyä sopu osapuolten välille, jolloin juttu raukeaa.

Poliisihallituksen alkuvuoden tilastot raiskausrikosten osalta näyttävät huolestuttavilta. Tilastojen avulla voidaan nähdä, että poliisin tietoon tulee vuosittain aina vain enemmän ja enemmän raiskausepäilyitä. Tästä on seurannut myös, että raiskauksesta tuomitaan useampia rangaistuksia. Kuitenkin kokonaan piiloon jäävä rikollisuus, joka ei siis tule poliisin tietoon, on vaikeampi todentaa. Uhritutkimukset antavat viitteitä maltillisemmasta kasvusta kuin tilastot poliisin tietoon tulevista raiskauksista. Uhrin aseman parantaminen ja tukeminen rikosprosessin joka vaiheessa lisäisi varmasti jonkin verran ilmi tulevaa rikollisuutta, sillä raiskausrikosiin

sisältyy edelleen jonkin verran häpeäntunteita uhrin puolelta, käsitelläänhän siinä hyvinkin arkaluonteisia ja henkilökohtaisia asioita.

Lähteet

- Autio, L. & Karjala, A. Lieventävistä ja ankaroittavista asianhaaroista raiskausrikoksissa. Teoksessa Rangaistuksen määrääminen. Helsinki: Helsingin hovioikeus.
- Frände, D. 2012. Yleinen rikosoikeus. 2.painos. Helsinki: Edita Publishing.
- Kainulainen, H. 2006. Raiskausten käsitteleminen rikosprosessissa uhrin näkökulmasta. Teoksessa Väkiältä - seuraamukset ja haavoittuvuus. Helsinki: Talentum. 79-94.
- Karttunen, T., Laasanen, H., Sippel, L., Uitto, T. & Valtonen, M. 2014. Juridiikan perusteet. 3. - 4. painos. Helsinki: Sanoma Pro.
- Koskinen, P. 2008. Rikosoikeuden perusteet. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut.
- Koskinen, P. 2009. Rikosoikeuden yleiset opit ja rikosvastuun perusteet. Teoksessa Rikosoikeus. 3.painos. Helsinki: WSOY pro. 159-194.
- Lappi-Seppälä, T. 2000. Rikosten seuraamukset. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto.
- Lappi-Seppälä, T. 2009. Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet. Teoksessa Rikosoikeus. 3. painos. Helsinki: WSOYpro. 95-158.
- Lilja, J. 2017. Raiskausrikoksista tuomitut rangaistukset - uusinta hovioikeuskäytäntöä. Teoksessa Kirjoituksia modernista rikosoikeudesta. Helsinki: Helsingin hovioikeus. 307-328.
- Martikainen, P. & Virolainen, J. 2010. Tuomion perustelevminen. Helsinki: Talentum.
- Matikkala, J. 2010. Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Helsinki: Edita.
- Matikkala, J. 2014. Seksuaalirikokset. Teoksessa Keskeiset rikokset. Helsinki: Edita. 109-183.
- Melander, S. 2010. Rikosoikeus 2010-luvulla. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut.
- Määttä, K. & Pihlajamäki, H. 2003. Rikoksen hinta, taloustieteellinen näkökulma rikosoikeushistoriaan. Helsinki: Talentum.
- Nuutila, A. 1997. Rikoslain yleinen osa. Helsinki: lakimiesliiton kustannus.
- Ojala, T. 2014. Seksuaalirikokset. Helsinki: Edita.
- Rautio, I. 2009. Seksuaalirikokset. Teoksessa Rikosoikeus. 3. painos. Helsinki: WSOYpro. 419-462.
- Tapani, J. & Tolvanen, M. 2016. Rikosoikeus, rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 3. painos. Helsinki: Talentum Pro.
- Utriainen, T. 2010. Raiskaus rikosoikeudellisena ongelmana. Rovaniemi: Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta.

Sähköiset lähteet

Aaltonen & Danielsson. 2015. Rikollisuuden rakenne ja kehitys. Teoksessa Rikollisuustilanne 2014 rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. 7-12. Viitattu 23.4.2017.
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/156334/Katsauksia_4_Rikollisuustilanne_2014_2015.pdf

Befolkningsstatistik, SCB. 2016. Viitattu 25.4.2017
<http://www.sverigeisiffror.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/in-och-utvandring/>

Brottsförebyggande rådet (BRÅ), 2005. Brottslighet bland personer födda i Sverige och i utlandet, rapport 2005:17. Viitattu 30.4.2017
http://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800012697/1371914727881/2005_17_brottslighet_bland_personer_fodda_sverige_och_utlandet.pdf

Brottsförebyggande rådet (BRÅ), 2016. Våldtäkt och sexualbrott. Viitattu 30.4.2017.
<https://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/valdtakt-och-sexualbrott.html#>

Brottsförebyggande rådet (BRÅ), 2015. Våldtäktsbrottets hantering i rättskedjan. Viitattu 30.4.2017.
http://www.bra.se/download/18.31d7fffa1504bbffea0abf49/1450440526618/2015_V%C3%A5ldt%C3%A4ktsbrottets_hantering_i_r%C3%A4ttskedjan.pdf

Ervo, L. 2009. Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus. Käsikirja lainkäyttäjille. Viitattu 23.3.2017.
<https://verkkokirjahylly.almatalent.fi/teos/FAIBDXGTCTF#kohta:i>

Euroopan komissio. 2016. Special Eurobarometer 449. Viitattu 10.5.2017
<http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2115>

Hambrook, E. 2016. Utsatthet för sexualbrott har ökat bland kvinnor. Viitattu 30.4.2017
<https://www.bra.se/bra/nytt-fran-bra/arkiv/press/2016-11-03-utsatthet-for-sexualbrott-har-okat-bland-kvinnor.html>

Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. 2017. Viitattu 7.5.2017
<http://www.helsinki.fi/kriminologian-ja-oikeuspolitiikan-instituutti/tutkimus/oikeustajunta.html>

Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia. 2010. Viitattu 4.4.2017. http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1412163579487/Files/HEVAn_suosituksia_KH.pdf

Hirvelä, P. 2007. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Viitattu 10.3.2017.
<http://verkkokirjahylly.almatalent.fi.nelli.laurea.fi/teos/HABBXXBTAFBCG#/kohta:1>

Helsingin hovioikeuden tiedote. 5.5.2017. Viitattu 7.5.2017.
https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/tiedotteet2014/2017/2hntbiLJn/R_16_2575_R_17_612-TIEDOTE-5.5.2017.pdf

Ketola, J. 2013. Rikosten keskinäinen yhteys ja muut yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteet. Teoksessa Rangaistuksen määrääminen. 41-68. Viitattu 19.3.2017.
https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/rangaistuksenmaaraaminen2013/MkTijjKNSx/04_Rikosten_keskenainen_yhteys_ja_muut_yhteisen_rangaistuksen_mittaamisperusteet_Jukka_Ketola.pdf

- Kivivuori, J. & Niemi, H. 2015. Rikollisuutta kuvaavan tiedon lähteet. Teoksessa Rikollisuustilanne 2014 rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. 1-6. Viitattu 23.4.2017. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/156334/Katsauksia_4_Rikollisuustilanne_2014_2015.pdf
- KouHO 2011:6. Viitattu 7.5.2017. <http://www.finlex.fi/fi/oikeus/ho/2011/kouho20111082>
- Lappi-Seppälä, T. & Niemi, H. 2015. Seksuaalirikokset. Teoksessa Rikollisuustilanne 2014 rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. 79-102. Viitattu 23.4.2017. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/156334/Katsauksia_4_Rikollisuustilanne_2014_2015.pdf
- Lappalainen, J. & Rautio, J. 2016. Todistelu. Teoksessa Prosessioikeus. Viitattu 12.3.2017. [http://fokus.almatalent.fi.nelli.laurea.fi/teos/BAXBBXATJFCBJ#kohta:V\(\(20\)TODISTELU\(\(20](http://fokus.almatalent.fi.nelli.laurea.fi/teos/BAXBBXATJFCBJ#kohta:V((20)TODISTELU((20)
- Lehti, M., Salmi, V., Aaltonen, M., Danielsson, P., Hinkkanen, V., Niemi, H., Sirén, R. & Suonpää K. 2014. Maahanmuuttajat rikosten uhreina ja tekijöinä. Viitattu 8.5.2017. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152441/265_Lehti_ym_2014.pdf?sequence=2
- Martikainen, P. & Virolainen, J. 2010. Tuomion perusteleminen. Viitattu 10.3.2017. <https://verkkokirjahylly.almatalent.fi/teos/GADBIXBTEB#>
- Mäkinen, R. 2015. Tapanilan raiskaus: Näin oikeus perusteli ehdollista tuomiota - käytettiin harvinaista pykälää. Viitattu 14.4.2017. <http://www.is.fi/kotimaa/art-2000000950459>
- Nissinen, M. 2017. Raiskausten ja muidenkin rikosten selvittämisen kynnyksistä. Viitattu 1.3.2017. <http://vksv.fi/fi/index/blogi/6IT6WEKMx/2017/SPxNN2UPP.html.stx>
- Nuutila, A. KKO:n ratkaisut kommentein 2002:I, KKO 2002:52, Viitattu 19.4.2017. [https://fokus.almatalent.fi/teos/BAXBBXATEBJEC#kohta:KKO\(\(\(N\(\(20\)RATKAISUT\(\(20\)KOMMENTEIN\(\(20\)2002\(\(\(I\(\(20\):KKO\(\(20\)2002\(\(\(52\(\(20\)ENSIKERTALAISELLE\(\(20\)TUOMITTAVA\(\(20\)EHDOTON\(\(20\)VANKEUS\(\(20](https://fokus.almatalent.fi/teos/BAXBBXATEBJEC#kohta:KKO(((N((20)RATKAISUT((20)KOMMENTEIN((20)2002(((I((20):KKO((20)2002(((52((20)ENSIKERTALAISELLE((20)TUOMITTAVA((20)EHDOTON((20)VANKEUS((20)
- Oikeusministeriö. 2012. Selvityksiä raiskausrikoksista. Viitattu 4.4.2017. http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/132012selvityksiarauskausrikoksista/Files/OMSO_13_2012_Selvityksia_raiskausrikoksista_214_s.pdf
- Oksanen, P. 2010. Asenne esiin ja suostumuksen puute raiskausrikosta määrittämään. OIKEUS 1/2010. 54-58. Viitattu 10.3.2017. <https://www-edilex-fi.nelli.laurea.fi/oikeus/6949.pdf>
- Pantsu, P. & Rautio, M. 2015. Ylen tuomiotesti: Nettituomarit oikeusistuimia ankarampia. Viitattu 28.4.2017 <http://yle.fi/uutiset/3-7957373>
- Passi, M. 2017. Irakilaisten tekemiksi epäiltyjen seksuaali-rikosten määrä rajussa kasvussa - Miksi he ovat yliedustettuina raiskaustilastoissa ja mitä ilmiölle voisi tehdä? Helsingin sanomat 12.5.2017. Viitattu 16.5.2017. <http://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005206976.html>
- Poliisihallituksen tiedote 29.1.2016. Viitattu 7.5.2017.

https://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/ulkomaan_kansalaisten_osuus_rikoksesta_epaillyina_raiskauksissa_ja_pahoinpitelyissa_on_noussut_-_vastaanottokeskusten_hairiot_teettavat_poliisilla_toita_44006

Poliisihallituksen tiedote 27.1.2017. Viitattu 7.5.2017.

http://www.poliisi.fi/poliisihallitus/tiedotteet/1/0/poliisin_vuosi_2016_rikosten_maara_pylytteli_edellisen_vuoden_tasolla_-_nettivetokset_jatkoivat_kasvuun_56212

Poliisihallituksen tiedote 27.4.2017. Viitattu 7.5.2017.

http://www.poliisi.fi/poliisihallitus/tiedotteet/1/0/poliisin_alkuvuosi_omaisuusrikosten_ja_petosten_maara_laski_-_murrot_mokkeihin_lisaantyivat_seksuaaliset_ahdistelut_vaheivat_-_raiskausrikosten_maara_nousi_58898

Pölonen, P. & Virolainen, J. 2003. Rikosprosessioikeus I. Rikosprosessin perusteet. Viitattu 10.3.2017.

[https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.nelli.laurea.fi/teos/JABBIXCTCF#kohta:i/historiaan:https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.nelli.laurea.fi/etusivu\(23\)Uusimmat\(/haku:\(virolainen\(20\)p\(\(f6\)l\(\(f6\)nen/hakupiilossa:virolainen\(20\)p\(\(f6\)l\(\(f6\)nen](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.nelli.laurea.fi/teos/JABBIXCTCF#kohta:i/historiaan:https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.nelli.laurea.fi/etusivu(23)Uusimmat(/haku:(virolainen(20)p((f6)l((f6)nen/hakupiilossa:virolainen(20)p((f6)l((f6)nen)

Stählberg, P. & Karhu, J. 2013. Suomen vahingonkorvausoikeus. Viitattu 3.4.2017.

[https://verkkokirjahylly.almatalent.fi/teos/CAXBBXATDEJB#kohta:SUOMEN\(\(20\)VAHINGONKORVAUSOIKEUS\(\(20](https://verkkokirjahylly.almatalent.fi/teos/CAXBBXATDEJB#kohta:SUOMEN((20)VAHINGONKORVAUSOIKEUS((20)

Tapani, J. & Tolvanen, M. 2016. Rikosoikeus - Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Viitattu 15.4.2017.

[https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.nelli.laurea.fi/teos/BAXBBXAUCGII#kohta:RIKOSOIKEUS\(\(20\)\(\(2013\)\(\(20\)Rangaistuksen\(\(20\)m\(\(e4\)\(\(e4\)r\(\(e4\)\(\(e4\)minen\(\(20\)ja\(\(20\)t\(\(e4\)yt\(\(e4\)nt\(\(f6\)\(\(f6\)npano\(\(20\)/haku:rikosoikeus/historiaan:https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.nelli.laurea.fi/etusivu\(23\)Uusimmat\(/haku:\(rikosoikeus](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.nelli.laurea.fi/teos/BAXBBXAUCGII#kohta:RIKOSOIKEUS((20)((2013)((20)Rangaistuksen((20)m((e4)((e4)r((e4)((e4)minen((20)ja((20)t((e4)yt((e4)nt((f6)((f6)npano((20)/haku:rikosoikeus/historiaan:https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.nelli.laurea.fi/etusivu(23)Uusimmat(/haku:(rikosoikeus)

Tapani, J. & Tolvanen, M. 2013. Rikosoikeuden yleinen osa - Vastuuoppi. Viitattu 20.3.2017.

<https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.nelli.laurea.fi/teos/FABBXXBTABBE>

Tilastokeskus 1998. Suomen tilastollinen vuosikirja 1998. Viitattu 1.5.2017. http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/90016/xyti_stv_199800_1998_dig.pdf?sequence=1

Tilastokeskus 2004. Suomen tilastollinen vuosikirja 2004. Viitattu 1.5.2017. http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/90078/yyti_stv_200400_2004_net.pdf?sequence=1

Tilastokeskus 2012. Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset. Viitattu 30.4.2017.

<http://www.stat.fi/til/syyttr/tau.html>

Tilastokeskus 2016a. Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset. Viitattu 30.4.2017.

<http://www.stat.fi/til/syyttr/tau.html>

Tilastokeskus 2016b. Rikos- ja pakkokeinotilasto, Liitetaulukko 2: Rikoksiin syylliseksi epäillyt Suomessa vakinaisesti asuvat kansalaisuuden mukaan vuosina 2013-2016, osuus 1 000 asukasta kohden 1. Viitattu: 5.5.2017.

http://www.stat.fi/til/rpk/2016/13/rpk_2016_13_2017-03-23_tau_002_fi.html

Tilastokeskus 2017a. Käsitteet. Viitattu 16.5.2017.

<http://tilastokeskus.fi/meta/kas/index.html?S>

Tilastokeskus 2017b. Rikos- ja pakkokeinotilasto. Viitattu: 1.5.2017.

<http://www.stat.fi/til/rpk/index.html>

Tolvanen, M. & Silvennoinen, E. KKO:n ratkaisut kommentein 2013:II, KKO 2013:96, Viitattu 19.4.2017.

[https://fokus.almat-lent.fi/teos/BAXBBXATEBJEC#avaajanäytä/kohta:KKO\(\(\(N\(\(20\)RATKAISUT\(\(20\)KOMMENTEIN\(\(20\)2013\(\(\(II\(\(20\):KKO\(\(20\)2013\(\(\(96\(\(20\)Suostumuksen\(\(20\)puute\(\(20\)sukupuolilyhteyteen\(\(20\)pakottamisessa\(\(20\)](https://fokus.almat-lent.fi/teos/BAXBBXATEBJEC#avaajanäytä/kohta:KKO(((N((20)RATKAISUT((20)KOMMENTEIN((20)2013(((II((20):KKO((20)2013(((96((20)Suostumuksen((20)puute((20)sukupuolilyhteyteen((20)pakottamisessa((20)

Turunen, S. 2004. KKO:n ratkaisut kommentein 2004:I, KKO 2004:60, Viitattu 24.4.2017.

[https://fokus.almat-lent.fi/teos/BAXBBXATEBJEC#kohta:KKO\(\(\(N\(\(20\)RATKAISUT\(\(20\)KOMMENTEIN\(\(20\)2004\(\(\(I\(\(20\):KKO\(\(20\)2004\(\(\(60\(\(20\)N\(\(e4\)yt\(\(f6\)n\(\(20\)arviointi\(\(20\)raiskausjutussa\(\(20\)](https://fokus.almat-lent.fi/teos/BAXBBXATEBJEC#kohta:KKO(((N((20)RATKAISUT((20)KOMMENTEIN((20)2004(((I((20):KKO((20)2004(((60((20)N((e4)yt((f6)n((20)arviointi((20)raiskausjutussa((20)

Virallislähteet

Rikoslaki 39/1889

Suomen Perustuslaki 731/1999

Tasa-arvolaki 609/1986

Vahingonkorvauslaki 412/1974

Laki rikoslain muuttamisesta 563/1998

Laki rikoslain 20-luvun muuttamisesta 495/2011

Laki rikoslain muuttamisesta 540/2011

HE 52/1970 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle Siveellisyyteen kohdistuvien rikosten rankaisemista koskevan lainsäädännön uudistamisesta

HE 40/1990 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta

HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi

HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi

HE 167/2003 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi vahingonkorvauslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 44/2009 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain 7 ja 11 §:n muuttamisesta

HE 282/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymiseksi ja siihen liittyviksi laeiksi

HE 283/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta

HE 141/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden törkeiden rikosten valmistelun kriminalisoimista koskevaksi lainsäädännöksi

HE 213/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen toisen lisäpöytäkirjan hyväksymisestä sekä laiksi kansainvälistä oikeusavusta rikosasioissa annetun lain muuttamisesta ja eräiksi muiksi laeiksi

HE 216/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta

LA 31/2013 vp. Lakialoite

LaVM 4/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Oikeustapaukset

KKO 2001:52

KKO 2001:62

KKO 2005:93

KKO 2011:102

KKO 2013:57

KouHO 2011:6

Kuviot

Kuvio 1: Tuomittujen määrä suhteessa poliisille ilmoitettuihin tekoihin	60
Kuvio 2: Rangaistusten keskimääräinen pituus raiskausrikoksessa	64
Kuvio 3: Ehdottomien ja ehdollisten vankeusrangaistusten määrä	67
Kuvio 4: Ulkomaalaistaustaiset raiskausrikoksista epäiltyinä syyttäjälle edenneissä raiskausrikoksissa	69
Kuvio 5: Ulkomaalaistaustaiset raiskausrikoksista epäiltyinä syyttäjälle edenneissä raiskausrikoksissa 2015.....	70
Kuvio 6: Raiskauksiin syyllistyneiden kansalaisuudet	71
Kuvio 7: Irakilaisten osuus selvitettyissä raiskausrikoksissa	73
Kuvio 8: Poliisille ilmoitetut seksuaalirikokset Ruotsissa	75
Kuvio 9: Rikoksista epäillyt syntyperän mukaan Ruotsissa	76